

193

8681

9(2)(075)

8-16

Մ. Գ. ՆԱԼԵԱՆ

ՀԱՄԱՌՕՏ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

195

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԶԳԱՅ

Հին ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ, ՀՌՈՄԷԱՅԻՔ, ՄԻՋԻՆ ԴԱՐ

ՎԱԽԵՐԱՑԵԱԼ

ՅՈՒՍՈՒՄՆԱՅԻՆ ԽՈՐՀՐԴՈՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵԴՐՈՆԱԿՆ ՎԱՐՁՈՒԹԵԱՆ

معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه طبع اولنشد

9(75)(075)
ժ - 16

Կ. ՊՈԼԻՍ

ԳՐՈՒԹԻՒՆ Ն. Ճ. ԱՐԱՄԵԱՆ

1898

2 012

ՀԺԵԸԵԱՐԻ

9(2)(075)

Տ-16

ԿՐ

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍԲ

Ապաստիս յառաջաքան մը գրեղ չի, այլ յայտնեղ երկու խօսքով, քե ի՛նչ է կամ ի՛նչպես կ'ընթանեմ պատմութեան դերը դաստիարակութեան խնդրոյն մեջ:

Պատմութիւնը պարտի ըրալ ուսուցչին ձեռքը միջոց մը՝ աշակերտաց բարոյական գիտակցութիւնը զարգացնելու եւ զօրացնելու համար. Պատմութենէն քաղուած բարի անձանց օրինակը պէտք է որ սպառնորից ազդեցութիւն քողու աշակերտաց արտին վրայ եւ չարերուն կեանքը, ընդհակառակն, ծառայի աւելի շեշտելու անոնց ասեղութիւնը՝ ապականեալ բարոց դէմ:

Դարձեալ՝ պատմութիւնը նկատել մարգակ մը աշակերտաց դասելու կարողութիւնը կրթելու, դէպքերու վրայ խորհրդածել տալ, ահա գեղեցիկ առիթներ աշակերտաց իմացական զարգացման համար:

Եւ յետոյ՝ դասերուն ընթացքին մեջ, աշակերտին ուսուցանել իր պատճախականութիւնները:

Սոյն երրեակ նպատակը ի ձեռք ունենալով պատրաստ եմ ներկայ դասագիրքս: Այս անգամ ի յոյս կ'ընծայեմ Յունաց, Հնովմեացոց եւ Միջին Դարու պատմութիւնները միայն, փութով Արդի եւ Ժամանակակից մասերն եւս (մեկ հատորի մեջ) սպազրեղ տալու մտադրութեամբ: Այս գործս պատրաստելու համար մեկ հեղինակի դիմած չեմ, զանազան հեղինակներէ քաղած եմ ծանօթութիւններ որոնք կարեւոր էին գործս աւելի օգտակար ընծայելու:

Եթէ ներկայ գործս կարենայ մերագնեայ մանուկներուն իմացական եւ բարոյական զարգացման սաստնող մ'ըրալ, աշխատասիրողն իր նպատակին հասած պիտի համարի:

Մ. Գ. ԾԱՆՈՒՆ

2004

(8822-56)

22009-60

Պատ. Պաշտօնակցաց

Ուշադրութիւնը կը խնդրեմ հետեւեալ մի
բանի թելադրութեանց վրայ դասադրիս գործածութեան մասին :

Ա. Իւրաքանչիւր դասէ վերջ՝ ամփոփել տալ աշակերտաց՝
իրենց դասը. այս ամփոփման մէջ պէտք է դասին միայն շատ
պիտանի մասերն առնել զանց ընելով երկրորդական պարա-
գաներ (*):

Բ. Մշակել այն բառեր որոնց՝ աշակերտներ առաջին ան-
գամ կը հանդիպին : Դիտուած է որ աշակերտք յանախ շատ
անուրուշ գաղափար ունին բառերու իմաստի մասին, վասն զի
բառերը լոկ խուսափողական տպաւորութիւն քողած են անոնց
մտքին վրայ. հարկ է շատերը սահմանել տալ, անոնց իմաստից
հաշ թափանցելու համար :

Գ. Պատմական ընթերցումներ ընել աշակերտաց, ուսու-
նողք յսուկ գաղափար չեն կրնար ունենալ, երբ գործին սկ
Աննիբալի արշաւանաց առթիւ շատանալ միայն ըսելով «Կար-
ե՞ղունացի զօրացէ՛ք՝ դժուարութեամբ՝ անցաւ Ալպեաններէն» .
պէտք է կարգաւ գրական գեղեցիկ գրութիւն մը որ բացատրէ
այդ անցին դժուարութիւնները նկարագրելով սառեցուցիչ
ցուրտ, ձիւն, մոնչող փոքորիկները եւայլն (**):

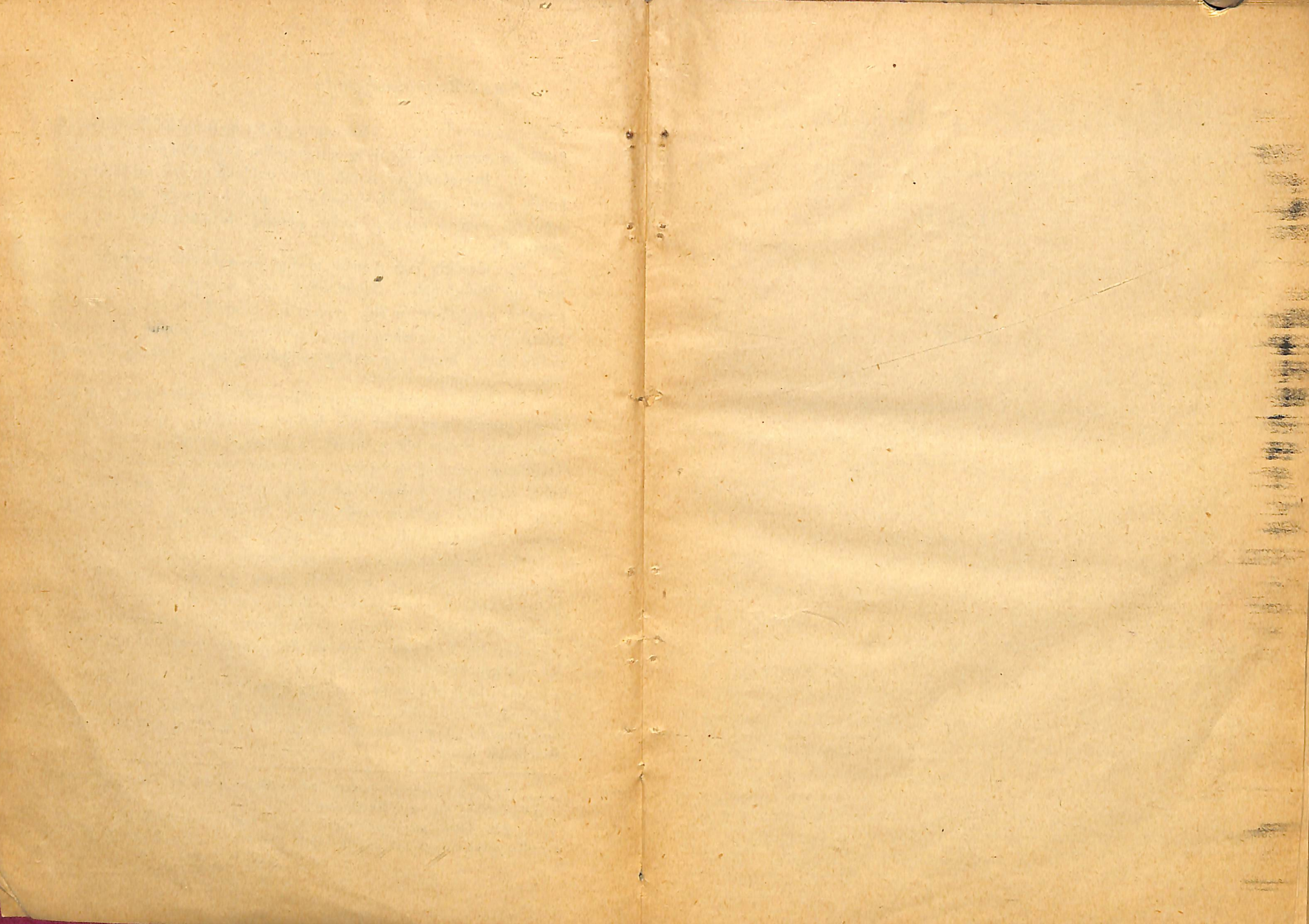
Դ. Պատասխել տալ աշակերտներուն՝ գրութիւն մը ազգի
մը պատմութեան այն շրջանին վրայ զոր նոր աւարտած են .
քո՛ղ աշակերտք պարզ լեզուով իրենց տպաւորութիւնը գրեն այդ
շրջանին վրայ. այս վարժութեանց կրնան օգնել *խնթագրութեան
նիւթերը* եւ *համացոյց պատկերները* զորս դրած են իւրաքան
չիւր ազգի պատմութեան վերջը :

Ե. Աշխարհացոյց քարտը նկատել իբրեւ անբաժան օ-
ժանդակ պատմութեան. աշակերտք հաշ կ'ըմբռնեն Ալեքանդրի
արշաւանքը, երբ անոր կը հետեւին քալ առ քալ աշխարհացոյց
քարտին վրայ :

(*) Բոլոր դասերուն համար հարցարաններ դրած են աշակերտին ամ-
փոփելու գործը դիւրացնելու համար :

(**) Պատմ. ընթերցումներ անուան տակ պատրաստած են գեղեցիկ
կտրոնք պարունակող երկ մը զոր պիտի հրատարակեմ, երբ միջոցներս ներեն:

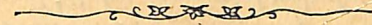

ՅՈՒՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Մ Ա Ս Ն Բ.

Գ Ա Ս Ա.

1. — Յունաստան Եւրոպիոյ ամենէն փոքր երկիրն էր, հազիւ կը հաւասարի Բորթոկալի մեծութեան, տարածութիւնն է 57000 քառակուսի յիւրմէթր, բաժնուած էր երեք մասանց, հիւսիսային, կեդրոնական և հարաւային:

2. — Հիւսիսային Յունաստան կը պարունակէր երկու գլխաւոր երկիրներ, Թեսալիա և Եպիրոս, առնց հիւսիսային կողմն էր Մակեդոնիա: Կեդրոնական Յունաստան ունէր (11) երկիրներ որոնց գլխաւորներն էին Ետոլիա, Փոկիա, Բէոլիա, Ատտիկէ, Լոկրիս, Դորիս:

3. — Հարաւային Յունաստան այսինքն Պելոպոնէս կը պարունակէր եօթն գլխաւոր երկիրներ, Արկատիա, Լակոնիա, Մեսինա, Եգիա, Աքայիա, Կորնթոս, Արգոլիս, առնց ամենէն կարեւորն էր Լակոնիա, երբեմն Լակեդէմոն կոչուած որուն գլխաւոր և ամենէն կարեւոր քաղաքն էր Սպարտա:

1. — Յունաստան քանի՞ մասի կը բաժնուի: 2. — Ներկարգրեցէք հիւսիսային կամ կեդրոնական Յունաստան: 3. — Հարաւային Յունաստան:

4.— Յունաստան ունէր իւր շուրջը մեծ և փոքր կղզիներու խումբեր, իր ծովային աննման դիրքին շնորհիւ հնագոյն քաղաքակրթութեանց հետ հաղորդակցութեան մէջ գտնուեցաւ, ուստի և եղաւ Եւրոպիոյ առաջին քաղաքակրթեայ երկիրը. բողոքութիւններ երկիրը կը բաժնէին փոքրիկ, կղզիացեալ մասերու ուր ծնան և զարգացան անշատ պետութիւններ:

5.— Կը կարծուի որ Յունաստանի առաջին բնակիչներն եղած են Պելասգեանք որոնց կընծայուին Կիկլոպեան կոչուած յիշատակարաններ. առոնք առանց շաղախի իրարու վրայ դրուած յաճախ անտաշ երբեմն կոփուած ահագին քարերու կոյտեր են:

6.— Իրիստոսէ դարեր առաջ Հելլենք, կորովի և պատերազմասէր ժողովուրդ մը, Թեսալիայէն դէպի հարաւ արշաւելով տարածուեցան թերակղզոյն մէջ երկիրը իրենց անուամբ Ելլադա կոչուեցաւ: Հելլենաց չորս ցեղերն էին. Աքայեցիք, Եւոլիացիք, Յոնիացիք և Դորիացիք: Դորիացոց ի Պելոպոնէս արշաւանքը մեծ փոփոխութիւններ մտցուց Հելլենական աշխարհին մէջ. Աքայեցիք հալածուած Պելոպոնէսի հարաւային և արեւելեան մասերէն՝ քաջութեան դէպի հիւսիս, Յոնիացիք ապաստանեցան յԱտտիկէ: Այն ժամանակ հարկաւորաբար տեղի ունեցան Եւոլեան, Յո-

4.— Աշխարհագրական դիրքին ազդեցութիւնը: 5.— Յունաստանի առաջին բնակիչները որոնք եղան: 6.— Խօսեցէք Հելլեն ցեղերուն վրայ:

նիական և Դորիական գաղթականութիւններ փոքրը Ասիոյ ծովեղերեայ երկիրներուն և շրջակայ կղզիներուն մէջ: Յոյ՛ք գաղթականութիւններ հաստատեցին նաև Թրակիոյ, Մակեդոնիոյ, Սիկիլիոյ, հարաւային Իտալիոյ, հիւսիսային Սփրիկէէ և Սպանիոյ մէջ:

7.— Այս գաղթականութիւնը մեծ մղում տրւին Հելլենաց քաղաքակրթութեան և իրաւամբ նկատուած են անոնց արագ յառաջդիմութեան գլխաւոր պատճառը:

ԴԱՍ Բ.

ԴԻՅԱԲԱՆԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆ

1.— Յոյ՛ք չէին գիտեր իրենց ծագումը. գրութիւնը որ անցեալ դէպքերու յիշատակը պահելու պիտի ծառայէր, գարծածուեցաւ ութերորդ դարուն մէջ (ն. թ.). Ոլիմպիական խաղերուն համեմատ տարիները հաշուելու սովորութիւնը չափ ոչ սկսան. առաջին Ոլիմպիադը (քառամեայ շրջան) 776/ին կը հաշուի: Յոյ՛ք շատ վաղցիներ կը պատճէին նախապատմական շրջանի թագաւորաց և գիւցազանց վրայ, այս պատճառաւ այս

7.— Փաղթականութիւնը ի՛նչ ազդեցութիւն ունեցած են Յունաց քաղաքակրթութեան վրայ: 1.— Յունաց ծագումը:

Ժամանակամիջոցը դիւյազնական դար ևս կոչուած է :

2. — Կը պատմուէր թէ՛ Կիպրոսոս Եգիպտոսի Ստոիկէ հաստատուելով տեղացւոյ ուսուցման երկիր, ձիթենի և անոր պտուղներէն իւղ հանել : Կաղմոս Փիւնիկեցին ի խնդիր իր (Եւրոպէ) քրոջ Յունաստան կուգայ, կ'սպաննէ վիշապ մը որուն ցանուած ախառներէն յառաջ կուգան պատերազմիկներ, ասոնցմէ կը սերին Թէբէի ազնուական ընտանիքները : Դանայեան քոյրեր այրատապանութեան պատճառաւ կը դատապարտուին դժոխոյ մէջ անյատակ կարաս մը լեցնելու : Որդեական Տանտալոս դիւյ զօրութիւնը փորձելու համար դժոխքը սաստիկ ծարաւի և քաղցի տառապանոց կ'ենթարկի : Սրամազդ փոքրերայ ուս մը կուտայ Պելոպսի որուն ուսը Դիմետրէ դիցուհին յանգէտս կերած էր : Պրամէթէոս՝ առաջին մարդը կ'ստեղծէ, երկնային հրոյ կայծ մը կը գողնայ, բայց Սրամազդ կը պատժէ Կովկասու դադաթին շղթայելով զայն ուր արծիւ մը կը յօշոտէ անոր լեարդը : Պրամէթէոսի որդին իւր կնոջ հետ նաւով մը կ'աղաթի ջրհեղեղէն զոր յառաջ կը բերէ Սրամազդ ջնջելու համար մարդիկ իրենց սփռնութեն համար : Գ օր վերջ՝ նաւը կը նստի Պափոսի կատարին վրայ : Հերակլէս՝ գեռ մանուկ՝ կ'սպաննէ նախանձոտ Հերայի զրկած երկու օձերը, իւր տասն և մէկ շահատակութիւնները սքանչացմամբ կը պատմուէին : Թէսէոս՝ Հերակլէոսի ընկերը՝ Արիանէի հնարագիտութեամբ անմուլար կը մտնէ վտանգաւոր բաղին մէջ և

2. — Պատմեցէք Յունական գրոյցներէն մի քանին :

Կ'սպաննէ հրէշը : Եգիպոս Կորնթոսէ դարձին ի Թերէ լուծելով Սիլինքսի առաջարկած առեղծուածը կը յաղթէ անոր որ ապառաժներուն բարձունքէն դահալէժ կը մեռնի : Եգիպոս Թէբէի թագաւոր Կ'ըլլայ, բայց յետոյ խղճահարութենէն կ'այրէ զինքն նախական անտառի մը մէջ : Արգոնաւորդք Յասոնի առաջնորդութեամբ կը հասնին Կոլքիս ուր թագաւորին դստեր խորհուրդներէն առաջնորդուած Յասոն կը յաջողի սպաննել պահապան հրէշը և յափշտակել ոսկեղեղմը որ Կոլքիսի Պալլասիոնն էր, անոր հարստութեան և մեծութեան դրաւականը : Զարմանայի շահատակութիւններ կ'ընծայուէին նաեւ Պերսէոսի, Միկոնի, Կաստորի և Պոլլիքսի և ուրիշ դիւյազանց :

3. — Դիցարանական շրջանին ամենէն մեծ և ամենէն վերջին գէպքն եղաւ Տրոյիոյ պատերազմը զոր Հոմերոսի հանճարը անմահացուց իր Իլիական և Ոդիսական երկերով : Տրոյիոյ Պրիամա թագաւորին Պարիս որդին Սպարտայի թագաւորին (Մեկեւլաոս) Հելլեն կինը կը յափշտակէ : Արգոսի Ագամեմնոն թագաւորը որ Մենեւլաոսի եղբայրն էր, Տրոյիոյ գէմ արշաւանաց առաջնորդ կ'ընտրուի : զրեթէ բոլոր փոքր Ասիա կը դաշնակցի Տրոյիոյ : Արիլէս, Յունաց ամենէն քաջը, վշտացած Ագամեմնոնէն՝ իր վրանը կը քաշուի, երբ Տրոյացիք յաղթելով Յունաց կը համարձակին մինչեւ իսկ անոնց նաւերը այրել, իր զէնքերը կուտայ Պասթիլէս բարեկամին որ թէեւ յետո կը մըլէ թշնամին բայց կ'ըս-

3. — Խօսեցէք Տրոյիոյ պատերազմին վրայ :

սղաննուի Տրոյիոյ պաշտպան Հեկտոր դիւցազնէն. Արիլլէս՝ բարեկամին մահուան վրէժը լուծելու համար կը դառնայ Յունաց բանակը, կ'սպաննէ Հեկտորը և յետոյ ինքն ևս նետահար կը մեռնի Պարիսէն: Յոյնք վերջապէս տասը տարի պաշարելէ վերջ՝ Ոդիսեոսի խորամանկութեամբ կը կործանեն Տրոյիա քաղաքը:

4. — Դիւցազնական շրջանին Յունաց ընկերական վիճակին նկարագիրը կը գտնենք Հոմերոսի երկերուն մէջ, այդ շրջանին մէջ չկար ընդհանուր անուն մը որ Յունաստանի բոլոր բնակիչները նշանակէր, Հոմերոս զանոնք իրենց գլխաւոր ցեղերուն անունովը կը կոչէ. թագաւորներ, ունէին երկու ժողովներ, ծերոց և ժողովրդեան. բազմակիւնութիւնը անձանօթ էր և կենը՝ մեծ յարգանաց առարկայ: Գերութիւնը ընդհանուր էր երկրին մէջ, գիտէին երկիր մշակել, ամուր քաղաքներ շինել. անձանօթ էին գիր և դրամ. շատ զօրաւոր էր կրօնական զգացումը:

Գ Ա Ս Գ.

ՅՈՒՆԱՅ ԿՐՕՆՔԸ

1. — Յոյնք երբէք չբարձրացան եւրոպական միակ Աստուծոյ մը գաղափարին որուն «աթոռն էր երկինք՝ և երկիրը՝ ոտից պատուանդան». բնական զօրութիւն-

4. — Ի՞նչպէս էր Յունաց վիճակը դիցաբանական շրջանին մէջ: 1. — Ի՞նչ տեսակ կրօնք ունէին Յոյնք:

ներն ու երեւոյթներ աստուածացուցին, չէին մտածեր զանոնք ընծայել միակ պատճառի մը: Յունական բազմաստուածութիւնը տարբեր էր ուրիշ ազգերու անդութ կրօններէն, իրենցը սիրոյ կրօնքն էր. դէք կամ դիցուն հին կը ներկայանար իրենց մարին իրբեւ մեծ և դեղեցիկ մարդ մը կամ կին. Տիւեմաք իր դէմ բարձրահասակ և դեղեցիկ կին մը տեսնելով կը կարծէ զայն դիցուն հի մը և որմէ կը խնդրէ «գլխութիւն որդւոյ մը համար որ իւր հայրը փնտռելու ելած է»:

Աստուածները մարդոց նման ունէին ծնողք և ընտանիք, ասոնց պատմութիւնը կը կոչուէր դիցաբանութիւն: Ամէն քաղաք իւր պահապան չաստուածն ունէր Աթենք՝ Աթենաս, Արգոս՝ Հերաս, Դելֆիս՝ Ապոլլոն, Կիպրոս՝ Աստղիկ: Ուրիշ և երկրորդական չաստուածներն էին Պլուտոն, Դիոնիսոս թագաւոր, Արամազդի և Պոսիդոնի եղբայրը. Բաղոս դիւնոյ չ'աստուածը. ինն Մուսայք, երեք Պարկայք, Յաւերժ հարսունք, Նայտղք եւ այլն:

2. — Յոյնք ասոնցմէ զատ և վեր ունէին տաճն և երկու մեծ դէք ուր կը կոչուէին Ուխտական և կը բռնակէին Ուխտի բարձանց վրայ, ասոնք են:

Ա. Զեւս կամ Արամազդ, չ'աստուածներուն հայրը և պետը, կը ներկայացուէր շանթ ի ձեռին զահոյից վրայ նստած:

Բ. Պոսիդոն, Արամազդոյ եղբայրը, ծովու չ'աստուած. իր նշանն էր երեք ժանի:

2. — Տուէք Ուխտական դից անուանները:

Գ. Ապոլոն՝ բանաստեղծութեան և արուեստից
չաստուած, կը ներկայացուէր իբրեւ տիպար մարդկա-
յին տեսլական գեղեցկութեան:

Դ. Արտեմիս՝ օրսորդութեան գիցուհի:

Ե. Եփեսոս՝ օգտակար արուեստից չաստուածը
կը ներկայացուէր իբր գարբին:

Զ. Հերմէս, պատգամաբեր գից, վաճառականու-
թեան և ճարտասանութեան չաստուած, կը կրէր դա-
ւադան և թեւաւոր սանդալ:

Է. Արէս, պատերազմի չաստուած:

Ը. Հերա՝ Արամազդայ կինը:

Թ. Աթենաս՝ իմաստութեան գիցուհի:

Ժ. Վէստա, տնային առաքինութեանց գիցուհի:

ԺԱ. Դեմետրէ՝ հնձոց գիցուհի:

ԺԲ. Աստղիկ գեղեցկութեան գիցուհի:

3. — Այս գից ժողովը կը կառավարէր աշխարհ
որուն զօրութիւնները գիպուածաւ չէին դործեր: Յոյնք
մի բառ կը գործածէին որ կը նշանակէր տիեզերք և
կարգ միանգամայն:

4. — Յոյնք ունէին հանդերձեալ կեանքի մը հա-
ւատքը, ապագայ պատիժի վախը և վարձաբարութեան
յոյսը, Քարոն նաւավար իր նաւակով մեռեալները կ'ան-
ցընէր գետէն, սգիք՝ եռագլխեան Կերփերոս շունէն
ազատելէ վերջ կը ներկայանային գերագոյն դատա-
տանին, բաշխները կերթային Երիսեան դաշար, իսկ
չարք՝ ի Տարտարոս, անթաղ մեռելոց հոգիները հար-

3. — Ի՞նչ էր այս գից ժողովին պաշտօնը: 4. — Ո՞ւր
կ'երթային մեռեալները:

Խոր տորի կը թափառէին Երեբոսի մէջ ուր կը բնակէին
Կերքերոս, Դիշեր և Մահ:

5. — Յունական կրօնքը տեսակ մը պայմանադ-
րութիւն էր գից և հաւատացելոց մէջ. հաւատացեալք
աղօթքներ, զոհեր և նուիրումներ կը մատուցանէին
գից հաճոյ լինելու և ի փոխարէն անոնցմէ բարիք ըն-
դունելու համար, զիք իրենց երկրպագուները վտանգ-
ներէ կ'զրուշայնէին ազգարար նշաններով զորս Յոյնք
կը կարծէին դանել զոհերուն փորձաքիչին գիրքին, գոյ-
նին և սրտին ու լեարդին մեծութեանը մէջ:

6. — Յաճախ զիք կը պատասխանէին նաեւ ներ-
շնչեալ անձանց բերնով, Դերփիսի պատգամը ամենէն
նշանաւորն էր և ունէր ազգային դրոշմ. ամեն կողմե-
րէ մարդիկ Դերփիս կը դիմէին խորհուրդ կամ պատ-
գամ հարցնելու Ապոլոնի. քրմուհին (Պիւթիա) կը նստէր
Եռոտանի մը վրայ գրուած փոսի մը մօտ ուստի գո-
լորչիներ կ'ենէին, քրմուհին կը փրփր սր, կը գեղնէր
բոլոր մարմինը կը դողար, նախ տրտունջներ և հեծե-
ծանքներ կը հանէր բերանէն, ապա աչքերը կը շողային
մաղերը կը քոտմնէին, կշիտուր խօսքեր կը լսուէին,
քուրմերը այս խօսքերուն կ'ուռային նշանակութիւն մը
զոր վախը կամ յոյսը կ'ընդունէր և զոր յաճախ հա-
ւատքը կ'իրականացէր:

7. — Յունական գիցաբանութիւնը բարձր բարոյա-
կան մը չէր ներկայացներ. գիք չար օրինակ կուռային

5. — Յոյնք ի՞նչ կը նուիրէին գից եւ ինչո՞ւ համար:

6. — Նկարագրեցէ՛ք Դերփիսի պատգամը: 7. 8. 9. — Քննա-
դատեցէ՛ք Յունական կրօնքին բարոյականը:

մարդոց, Հերմէս գող էր, Աստղիկ Պչրուհի, Արէս՝ արիւնարբու, Հերա՝ նախանձուռ և այլն: Ապագայ Յոյն իմաստասէրներ այսպէսն այն բանաստեղծներ որք զից ընծայած էին անպատիւ և անամօթ գործեր, Պիլթագորէան մը կը պատմէր թէ՛ իր ուսուցիչը դժուարաց մէջ տեսած էր Համբրոսի ողին ծառէ մը կախուած և Հեոփոլինն՝ սիրնի մը կապուած, ոչովհետեւ զրպարտած էին չ'ատուածները:

8.— Քսենոփան նաեւ յիշեալ բանաստեղծները պարտաւելէ վերջ՝ կը դիտէ. «Աստուած մը միայն կայ որ ո՛չ մարմնով և ո՛չ հոգւով մահկանացուաց կը նմանի»:

9.— Յունական զարգացեալ նոր սերունդներ չը համարձակեցան փոխել իրենց նախնեաց չ'ատուածները զորս գեղեցկահիւս քերթուածներ և ճարտարարուեստ արձաններ հաստատած էին ժողովրդեան բարուց մէջ:

ԴԱՍ Դ.

ՅՈՒՆԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍՆԵՐ ԵՒ ԽԱՂԵՐ

1.— Յունական հանդէսներ կրօնական հանգամանք ունէին, Յոյնք զանոնք կը կատարէին չ'ատու-

1.— Որոնք էին Յունական չորս հանդէսները եւ ո՞ր կը կատարէին:

ուածոց հաճոյանալու համար: Ամեն քաղաք իր հանդէսները ունէր ի պատիւ իր զից որոնց իր քաղաքացիները միայն կրնային մասնակցիլ, բայց կային չորս մեծ հանդէսներ որոց բոլոր Յոյները կրնային մասնակցիլ. ասոնք էին. Ա. Նեմփան, ի պատիւ Հերակլէսի որ կը կատարուէր յՍրգոլիս. Բ. Իսթմիան ի պատիւ Պոսիդոնի ի Կորնթոս. Գ. Պիւդեան, ի պատիւ Ապոլոնի ի Դելֆիս. Դ. Ոլիմպիական, ի պատիւ Արամազդայ՝ Ելիսիոյ Ոլիմպիոյ քաղաքին մէջ. վերջինը կը կատարուէր չորս տարին անգամ մը և կը տեւէր հինգ կամ վեց օր. Պիւթեան խաղերը կը կատարուէին խրաքանչիւր Ոլիմպիականին երրորդ տարին, ծաղկեպսակ մունեսիկներ այս հանդէսներու միջոցին սրբազան զինադուլ կը յայտարարէին, երբեմն գժտեալ քաղաքներ խօլ կը հաշտուէին:

2.— Հանդէսները կ'սկսէին զոհ և աղօթք մատուցանելով Արամազդայ և ուրիշ չ'ատուածոց, ապա խաղերը տեղի կուենային ասոնք էին. Ոտնարչաւ, Սգադին չուրջ:

Հնգամարտիկ կռիւ (Ոստում, Սգադին մէկ ծայրէն միւսը վաղել. հեռուն սկուտեղ, նիւակ նետել ու ըմբշամարտութիւն):

Կռիւամարտութիւն — Կառարչաւ:

3.— Դատաւորները՝ դափնեպսակ՝ կը նստէին ծիրանի հագած. յաղթականին և անոր քաղաքին անունը

2.— Թուեցէք խաղերը: 3.— Ի՞նչ փառք կ'ընծայուէր յաղթողին:

բարձրաձայն կը հռչակուէր, միջանակը դալնիէ կամ ձիթենիէ պսակ մ'էր, յաղթութիւնը մեծ պատիւ էր յաղթականին, իր ընտանեաց և քաղաքին «որ չքեղ հանդէսով կ'ընդունէր քաղաքացիին քառաձի կառքի մը վրայ նստած և ծիրանի հագած, անոր արձանը կը կանգնէին որբաղան անտառին մէջ, բանաստեղծները անոր յաղթութիւնը կ'երգէին: Դիագորաս որուն երկու որդիքը միեւնոյն օրը յաղթականի պսակներ շահած էին, ուրիշութենէն մեռաւ իւր զաւակաց բաղուկներուն մէջ. «Մեռիւր, Դիագորաս» գոչած էին Յոյներ «վասն զի վերջապէս չես կրնար չ'աստուած ըլլալ»:

4. — Յաճախ երաժշտութեան և բանաստեղծութեան մրցում կը կատարուէր. Պիւթեան խաղերուն ժամանակ հասարակութիւնը բարձր տեղւոյ մը վրայ նստեցուց իր ամենէն նշանաւոր քնաշերտակ բանաստեղծը, Պինդարոս, պսակ ի գլուխ, քնար ի ձեռին, խանդավառ ծափահարութեանց մէջտեղ: Երբեմն ամբողջ հասարակութեան ուշադրութիւնը նշանաւոր հանդիսականի մը վրայ կը դառնար. Թեմիստոկլէս, Պիւթագորաս, Հերոդոտոս և Պլատոն վայելեցին այս պատիւը: Նկարիչներ, քանդակագործներ, ըմբիշներու և բանաստեղծներու պէս հոն կը վազէին ի տես դներու իրենց հրաշակերանները:

5. — Յոյք՝ շնորհիւ այս խաղերուն որոյ համար

4. — Ուրիշ ի՞նչ մրցումներ կը կատարուէին այս հանդէսներուն մէջ: 5. — Հանդէսներն ի՞նչ հետեւանքներ ունեցան Յունաց համար:

յատկապէս կը պատրաստուէին մարզարաններու մէջ լուադոյն զինուորներ եղան:

Այս հանդէսներ, ինչպէս նշանաւոր պատմաբան մը դիտած է, ունեցան նաեւ իրենց վաճառականական, ընկերական և դրական օգուտները:

ՄԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆ

Յունաստանի պատմութիւնը կը բաժնուի երեք շրջաններու:

Ա. — Դորիական արշաւանքէն մինչեւ Մարական պատերազմաց սկիզբը (1100—500 Ն. Ք.):

Բ. — Մարական պատերազմներէն մինչեւ Մակեդոնական իշխանութիւն (300—338 Ն. Ք.):

Գ. — Մակեդոնական իշխանութենէն մինչեւ Հռոմէական տիրապետութիւն (338—146 Ն. Ք.):

Դիւցազնական շրջանէն վերջ՝ ուր թագաւորութիւնը կառավարական ընդհանուր ձեւն էր երկրին մէջ (պատմական շրջանին սկիզբը) պետութիւնները, Սպարտայէն զատ հանրապետական եղած են: Կոդրոս՝ որ Դուրիացուց գէմ մղած պատերազմին մէջ մեռաւ, Աթենքի վերջին թագաւոր եղաւ: Յունաստանի երկու գլխաւոր ցեղերն էին Փոնիացիք և Դորիացիք. Աթենք՝ առաջնոց և Սպարտա վերջնոց ներկայացուցիչներն էին:

Առաջին շրջանին գլխաւոր դէպքերն ու անձեր պիտի ներկայացնենք ըստ ժամանակագրական կարգի:

Ա. ՇՐՋԱՆ

ԴՈՐԻԱԿԱՆ ԱՐՇԱՒԱՆՔԷՆ ՄԻՆՁԵՒ ՄԱՐԱԿԱՆ

ՊԱՏԵՐԱԶՄԱՅ ՍԿԻՋԻՐ (1400—500 Ն. Ք.) :

ԴԱՍ Ե.

ԼԵԿՈՒՐԳՈՍ ԵՒ ԻՐ ՕՐԷՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

1. — Դորիացւոց Պելոպոնէսի մէջ հաստատուած եւրեք պետութիւններէն (Արգոս, Մեսսինիա և Լակոնիա) ամենէն զօրաւորը եղաւ Լակոնիա, ասոր բնակիչները, Սպարտացիք, հին բնակիչներէն մեծ մասը գերի և մնացեալն ալ հպատակ ըրին իրենց, այնպէս որ Լակոնիոյ ժողովուրդը երեք դաս կը պարունակէր. Սպարտացիք, Լակեդեմոնացիք և Հիլոդք։ Այս վերջին երկու դասերը սաստիկ կ'ատէին Սպարտացիները, յաճախ ներքին խռովութիւններ կը ծագէին, կ'որովի եւ իմաստուն ծարդ մը պէտք էր որ վերջ տար այս խռնակ վիճակին և այս եղաւ Լիկուրգոսի դերը։

1. — Պելոպոնէսի գլխաւոր պետութիւնները եւ Լակոնիոյ ժողովրդեան երեք դասերը։

2. — Կը կարծուի թէ՛ Լիկուրգոս ապրեցաւ Թ. դարուն մէջ և Սպարտայի թագաւորաց միոյն որդին էր. խնամակալ եղաւ իւր գեռատի եղբորորդւոյն զոր թագաւոր հրատարակած էր. բայց յետոյ ուրիշներու կասկածները ցրուելու համար Սպարտայէն հեռացաւ։ Ճամբորդեց Կրետէ, Եգիպտոս և Փոքր—Ասիա ուր ուսումնասիրեց օտար ազգաց սովորութիւններն ու օրէնքներ։ Տասնեւութամեայ բացակայութենէ վերջ՝ դարձաւ Սպարտա որուն բնակիչները՝ ներքին խռովութիւններէն ձանձրացած՝ իրեն կը դիմեն որ կարգ կանոն դնէ։ Լիկուրգոս՝ զօրացած Դելֆիոսի պատգամովն որ զինքը «Արամազդայ բարեկամ» անուանած էր, իր օրէնքները ընդունել տուաւ հայրենակցացը որոնց ապա երդում ընել տուաւ նաեւ որ մինչեւ իր դարձը բան մը չփոխեն, և ինք հեռացաւ քաղաքէն անդարձ, որպէս զի Սպարտացիք իրենց երդման հաւատարիմ մնան։

3. — Սպարտացիք տկար և հաշմտ մանկիկները կը ձգէին Տայգետի լեռը կամ Եւրոդաս գետը, զօրաւորները կը պահուէին վեց տարի ընտանեաց ծոցը, յետոյ պետական մարզիչներու ձեռքով կը կրթուէին։ Մարմնամարզութիւն և զինավարժութիւն՝ ետեան բաներ էին, Ձմեռ և ամառ միեւնոյն զգեստը կը հագնէին իրենց անկողինը եղէգներէ էր, շատ քիչ սնունդ կը տրուէր, որպէս զի ճարպիկութեամբ և խորամանկութեամբ իրենց պէտքերը գոհացնէին։ Գողութիւնը նե-

2. — Պատմեցէք Լիկուրգոսի կեանքը։ 3. — Նկարագրեցէք Սպարտական կրթութիւնը։

րելի էր, բայց բռնուողը կը պատժուէր լոկ իբր անճա-
բակ. իրենց սիրական կերակուրն էր Սեւախաճ. նեղու-
թեան, ցուրտի, տաքի տոկալու համար ծանր փորձե-
րու կ'ենթարկուէին:

Սպարտացի տղաք միայն որինգ և քնար ածելու,
օրհնեղութիւններ և մարտական նուագներ երգելու
կը վարժուէին:

Սպարտացւոյ նշանաւոր մէկ առաքինութիւնն էր
ծերոց համար յարգանքը: և այս՝ անհրաժեշտ էր երկ-
րի մը համար, ուր անգիր օրէնքը կը բացատրուէր ծե-
րոց բերանով: Սպարտացի օրիորդներ ևս տղոց պէս
զբեթէ նման կըթուրեանայ մէջ կը մարդուէին, Սպար-
տացի մայրեր նշանաւոր եղան իրենց կորովով և հայ-
բենասիրութեամբ: Քսանաժնայ պատանին բանակ կ'ըն-
դունուէր. բոլոր Սպարտա բանակաւորի մ'էր ուր
միայն զինուորական կարգ կը տիրէր. զինուորք միաօին
կը ճաշէին, սեղանը հասարակաց էր. եթէ պատերազմ
չլինէր, որսի կ'ենէին, հրապարակին մէջ գումարուե-
լով կը խօսէին այն կարճ և վճռական ոճով որ Լակո-
նական կը կոչուէր. ստուարազէնք պաշտպանութեան
համար ունէին զրահ, սաղաւարտ, սոնապան և վահան,
խակ յարձակելու համար՝ կարճ սուր և երկայն նիզակ
մը: Սպարտացւոց զինուորական ընթացքը կը լրանար
երբ վաթսուն տարեկան ըլլային:

4. — Լիկուրգոս Սագուածոց հաւասարութիւն
հաստատեց. Լակոնիա (39000) հաւասար մասերու

4. — Լիկուրգոս ուրիշ ի՞նչ հաստատեց:

բաժնելով որոնց (30000) ը՝ Լակեդեմոնացւոց բաշխեց և
մնացեալը՝ Սպարտացւոց: Սպարտացւոց արգիլուած
էր իրենց բաժինը ծախել, թոյլ տրուեցաւ միայն եր-
կաթէ դրամ գործածել, արգիլուեցան վաճառականու-
թիւն և օտարաց հետ հաղորդակցութիւն, բաց ի ու-
րոշեալ օրերէ: Ընտանեկան կապերը ջնջեց հասարակ
կենակցութիւն հաստատելով: Սպարտացիք կ'անդոս-
նէին աշխատութիւնը, ձեռարուեստները, գրականու-
թիւն և դեղարուեստ: Անգործութիւնը Աթէնքի մէջ
կը պատժուէր, Սպարտայի մէջ՝ պատուոյ նշան էր.
Հիլոքք երկիրը կը մշակէին և առանին ծառայութիւն-
ներ կ'ընէին, Լակեդեմոնացիք վաճառական դասն էին:

5. — Այս անգործութիւնը չտուաւ Սպարտացւոց
այն ճկուն, հնարիմաց, դիմադրաւոր և հանճարեղ ու-
զին որ Աթենացւոց բաժինն էր, Սպարտական կըթու-
թիւնը յառաջ բերաւ քաջ պատերազմիկներ, բայց ու-
րիշ ոչինչ:

Պատմ. կապ. — Սպարտացիք Լիկուրգոսի մահ-
ուանէն վերջ պատերազմեցան Մեսսինացւոց դէմ,

Ա. — Մեսսինիական պատերազմին մէջ (743—724)
փառասէր Արիստոգէմ իր դուստրը զոհելով հանդերձ
չի կրցաւ աղատել Մեսսինիան. Իթովի բերդը կը դրաւ-
ուի և ինքն Արիստոգէմ անձնասպան կ'ըլլայ իր դստեր
չիրմին վրայ:

Բ. — Մեսսինիական պատերազմին մէջ (685—668)
Սպարտացիք Աթենացի Տիրտէոս աննշան և կազ բա-

5. — Սպարտական կըթութեան հետեւանքը:

նաստեղծին պատերազմաշունչ երգերով ոգեւորուած՝
գրաւեցին իրա բերդը, յաղթելով յանդուգն և անվե-
հեր Արիսդոմէնի որ համբաւաւոր եղած էր իր նշանա-
ւոր նուէրովն առ Աթենաս, Կէադա վիրապէն աղատե-
լովն և իր ուրիշ յաղթութիւններովը:

Մեսսինիացիք ցրուելով՝ հասաւտուեցան Սիկիւիա
և հիմնեցին Մեսսինա քաղաքը:

Սպարաթա իր ուրիշ յաղթութիւններով գերիշխա-
նութիւն ստացաւ Պելոպոնէսի մէջ, և այն ինչ կ'սկսէր
իւր ազդեցութիւնը տարածել նաեւ Պելոպոնէսէ դուրս
Մարական պատերազմները ծագեցան:

ԴԱՍ 2.

ՍՈՒՆՆ ԵՒ ԻՐ ՕՐԷՆՍԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

1.— Աթէնք Կողքոսի մահուանէն վերջ հանրապե-
տական եղաւ. Հելլեն յեղեր Սպարաթայի մէջ իրարու
հակառակ դասեր կազմած էին, Աթէնքի մէջ՝ իրարու
հետ խառնուեցան:

2.— Զօրաւոր ազնուականութիւն մը ծանր ան-

1, — Կողքոսի մահուանէն վերջ Աթէնքի կառավարու-
թեան ձեւը ինչ էր: 2, — Ո՞վ են Դրակոն, Կլէոն եւ Նալի-
մինիդէս:

կարգութեանց տեղի տուաւ. Դրա կոն Արիստո, Աթեն-
քի Ա. օրէնսդիրը, իր խիստ կանոններովը, որոց հա-
մար կ'ըսէին թէ արիւնով գրուած են, չի յաջողեցաւ
անիշխանութեան վերջ տալ: Փառասէր Կլէոնի թագա-
ւոր ըլլալու փորձն ի դերեւ ելաւ, վերջապէս իմաս-
տուն ծերունի մը, Կրեաացի Նալիմնիդէս ժողովուր-
դը հանդարտեցնելով խորհուրդ տուաւ Աթենացւոց՝
Սոլոնի անսալ:

3.— Սոլոն Կողքոսի յեղէն կը սերէր. նախ վա-
ճառական եղաւ և ապա ինքզինքն ուսման նուիրեց.
շատ ճամբորդութիւններ ըրաւ. մեծ համբաւ ստացաւ
իւր իմաստութեան համար, այնպէս որ եօթն իմաստ-
նոց կարգը դասուեցաւ:

4.— Սոլոն բանաստեղծ էր նաեւ և իբր այս՝ մեծ
ճառայութիւն մատոյց իր հայրենեաց: Մեգարացիք
գրաւած էին Սալամինէ կղզին որ այնքան մօտ էր Ատ-
տիկէի: Աթենացիք ուզեցին պատերազմով գրաւել զայն
բայց քանի մը պարտութիւններէ վերջ որոշեցին սպան-
նել ո՞վ որ նոյն աղետաբեր կղզին գրաւել առաջարկէր:
Սոլոն այս վճիռը անպատուաբեր համարեց իր հայրեն-
եաց: Խենդ ձեւացաւ, օր մը հրապարակ գնաց և բո-
լոր ժողովրդեան առջեւ սկսաւ արտասանել քանի մը
ոտանաւորներ և գրգռել որ Սալամինէն վերադին գը-
րաւեն: Ժողովուրդը՝ յուզուած՝ զինուեցաւ և Սոլոն զօ-
րապետ կարգելով գրաւեց կղզին:

3, — Սոլոն ի՞նչ համարում կը վայելէր: 4, — Ի՞նչպէս
գրաւուեցաւ Սալամինէ:

5.— Այս փառաւոր յաղթութեան վրայ Սուլն Արխոն ընտրուեցաւ և Աթէնքի ամենէն նշանաւոր օրէնքսփիլոսոփէն եղաւ: Աթենացւոյ երգում ընել տալէ վերջ որ (10) տարի իր օրէնքը չը փոխեն, ճամբորդեց, Եգիպտոս, Փոքր Ասիա, ուր սիրով հիւրընկալուեցաւ Լիւդիոյ Կրեսոս թագաւորէն որուն սակայն անհաճոյ եղաւ իր տուած անաչառ պատասխանով:

6.— Սուլն տաճարամետ ուղեւորութենէն դառնալով՝ մեծ երկաշուկութեան մէջ գաւազ հայրենիքը, ի զուր ջանաց կուսակցութիւնները հաշտեցնել և տեսնելով որ Պիսիստրատ իր անուշ, խորագէտ և առատաձեռն բնաւորութեամբ ինքնիշխան տէր եղաւ, հանրային զործերէ հեռու՝ մենաւոր կեանք մը անցուց. մեռաւ (599) ին:

7.— Սուլն գլխաւոր երեք բարեփոխումներ կատարեց:

Ա.— Ստակին սակը նուազեցուց, պարտապաններուն իրենց պարտքը վճարելու գիւրութիւն տալու համար, արդիւնց պարտատէրները՝ գերի ընել անկարող պարտապանները, ազատեց ամէն անոնք որք գերի էին պարտքի համար:

Բ.— Գիւղացիները հողատէր ըրաւ. Լիկուրգոսի պէս հողերը հաւասարապէս չը բաշխեց քաղաքացւոյ. Ատտիկէի մէջ աւելի փոքր հողատէրներ կային քան Յունական ուրիշ քաղաքի մէջ:

5, — Ո՞ւր ճամբորդեց: 6, — Ինչպէս անցուց իր վերջին տարիները. 7, — Ի՞նչ էին Սուլնի երեք բարեփոխումները:

Գ.— Չորս դասի բաժնեց քաղաքացիները իրենց հարստութեանը համեմատ: Չորրորդ աղքատ դասը չէր կրնար քաղաքային պաշտօն վարել, բայց ազատ էր տուրքէ և զինուորական ծառայութենէ:

Սուլն այս օրէնքով՝ յեղական աշխուղատութեան տեղ հաստատեց հարստութեան վրայ հիմնուած աշխուղատութիւն մը:

8.— Սուլնի օրէնքը աւելի արդար և մարդասիրական էր. ընտանեկան կապերը չը ջնջեց, Սպարտայի մէջ միայն քաղաքացիներ կային, Աթէնքի մէջ՝ հայրեր ամուսիններ և որդիներ կատարելով այն պարտքեր զորս բնութիւնը կը դնէ իրենց վրայ այս երեք վիճակներուն մէջ. Սուլն չը զոհեց բարոյականը՝ քաղաքականութեան:

9.— Աշխատութիւնը պարտաւորութիւն էր, Արիստոգորոսի առեանը ամէն քաղաքացւոյ ապրուստի միջոյնները կը քննէր և ով որ անգործ նստէր՝ կը դատաւարտուէր:

10.— Օտարականաց հետ յարաբերութիւնը չ'արգիլուեցաւ. ճարտարութիւն, վաճառականութիւն եւ արուեստք քաջաւերուեցան. Սուլն Աթէնքի ծովային զօրութեան հիմը դրաւ:

Պատմ. կապ.— Պիսիստրատ մեղմ եղաւ, բարեկամ էր գրականութեան և արուեստից. արտորուեցաւ

8, 9, 10, — Քննադատեցէք Սուլնի օրէնքները, բաղդատեցէք Լիկուրգոսինին հետ:

երկիցս, բայց վերջէն կոչուելով մինչեւ մահը աւերութեան գլուխը մնաց:

Իրեն յաջորդեցին երկու որդիքը, Իսապարգոս և Իսապիաս. Իսապիաս իր գէշ վարմունքով ատելի եղաւ ամենուն և քաղաքէն արքայութեան տեղափոխուեցաւ (Յ10):

Կլիսթենէս ազնուականը իշխանութեան հասնելով վերաքննեց Սոլոնի օրէնքը, և ժողովրդեան իրաւունքը աւելի ընդարձակեց:

Աթէնք այս նոր ռաւակաւարական վարչութեան տակ, կեդրոնական Յունաստանի գլխաւոր պետութիւնըն եղաւ:

ԴԱՍ Ե.

ՅՈՒՆԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

1.— Աթենացիք ժառանգական թագաւորութեան տեղ ազնուապետական հանրապետութիւն հաստատած էին: ազնուականաց բռնութիւնները ներքին դժտութեանց պատճառ եղան. Սոլոն չափաւոր կառավարութիւն մը հաստատեց և յորմէհետէ Կլիսթենէս ժո-

1,— Աթէնքի կառավարութիւնը ի՞նչ փոփոխութիւններ կրեց,

ղովրդեան իրաւունքը աւելի ընդարձակեց, Աթէնքի կառավարութիւնը ռաւակապետական եղաւ:

2.— Կառավարութեան չորս Մարմիններ էին Արխոնները, Արիսպագոսը, Ծերակոյտը և Ժողովրդային Ժողովը:

3.— Արխոնք.— Աթինացիք Կողբոսի մահուանէն վերջ՝ ազնուական մը Արխոն ընտրեցին որ ցկեանս պաշտօնավարեց. Արխոնի պաշտօնը տասնամեայ եղաւ 752ին, իսկ 683ին՝ այս պաշտօնը բաժնուեցաւ 9 արխոններու՝ միամեայ պաշտօնավարութեամբ:

Արխոնները գործադիր իշխանութիւնն էին, դատաւորական պաշտօն՝ ալ ունէին և քանի մը ատեաններու կը նախագահէին:

4.— Արիսպագոս.— Կը բաղկանար անպաշտօն արխոններէ, բարձրագոյն ատեանն էր, մահուան պատիժ կ'արձակէր, կը հսկէր օրինաց գործադրութեան, բարուց, կրօնի և դատաւարակութեան:

5.— Ծերակոյտ.— Ծերակոյտը օրինաց հիմնադիրներ կը պատրաստէր և ընդհանուր ժողովոյ հաւանութեան կը յանձնէր. Ժողովոյն 400 անդամները ըստ Սոլոնի օրէնսդրութեան, ամէն տարի կ'ընտրուէին առաջին երեք դասերէն: Բայց Կլիսթենէս անդամոց թիւը 500ի բարձրացուց և բոլոր դասերուն մէջ իրաւանց հաւասարութիւն հաստատեց:

2,— Կառավարութեան չորս մարմինները որո՞նք էին:
3,— Արխոններուն պաշտօնը:
4,— Ինչ էր Արիսպագոսի ժողովը:
5,— Ծերակոյտին պաշտօնը:

6. — Ժողովրդային ժողով. — Ամեն քսանամեայ Աթենայի պատանի՝ իր երդումն հրապարակաւ ընելէ վերջ՝ կ'ըլլար քաղաքացի և զինուոր միանգամայն. ամեն քաղաքացի՝ այս ժողովոյ անգամ կրնար ըլլալ, երբեմն ժողովը օտարականի մը քաղաքացիութեան իրաւունք կուտար պայմանաւ որ գէթ 6000 քաղաքացիներ անոր ինպստ քուէ տային :

7. — Ժողովը կ'ընտրէր պաշտօնատարներ, դատաւոր, զօրապետ, դեսպան ևն. կը գումարուէր ամիսը առ նուազն երեք անգամ, քաղաքացիք տմիհիթատրի ձեւով շարուած քարէ նստարաններու վրայ կը նստէին, ատենակալք նիստը կը բանային կրօնական արարողութեամբ և աղօթքով, յետոյ բարձրաձայն կը յայտարարուէր ժողովին զբաղելու խնդիրը : Ամեն քաղաքացի իրաւունք ունէր խօսք ուղելու. ատենախօսք բեմ կ'ենէին երիցութեան կարգով. խնդրոյն վրայ խօսուելէ վերջ՝ ժողովը ձեռամբարձ քուէ կուտար :

8. — Սպարտայի մէջ եւս կային երկու ժողովներ, — ձերակոյտը և ժողովրդային ժողով. ձերակոյտը կը բաղկանար վաթսնամեայ քսան և ութը ձերերէ և կը տնօրինէր ամեն կարեւոր գործեր : Ժողովրդային ժողովոյ անդամներն էին 30 ամեայ բոլոր Սպարտացիք, իր պաշտօնն էր առանց վիճաբանութեան ընդունիլ կամ մերժել ձերակոյտին առաջարկութիւններն. կային նաեւ երկու թաղաւորներ, որք բանակին կը

6, 7, — Ժողովրդային ժողովոյ կազմաւորութիւնը : 8, — Սօսիցէք Սպարտացւոց երկու ժողովներուն վրայ :

հրամայէին և քրմապետի պաշտօն կը վարէին, ասոնց իշխանութիւնը զօրաւոր չէր :

9. Ժողովրդային ժողովը ամեն տարի Եփորոս անուամբ հինգ պաշտօնեաներ ալ կը կարգէր. ասոնց ձեռքն էր բոլոր իշխանութիւնը, այնպէս որ Սպարտա իրօք սակաւապետական հանրապետութիւն էր միապետութեան ձեւի տակ :

ՀԱՄԱՅՈՅՑ ՊԱՏԿԵՐ

Ա. ՇՐՋԱՆԻ

(1100—500)

Երբ գիւցազնական դարը կը վերջանայ, կը տեսնենք որ Հելլենաց արչաւանքը արդէն կատարուած է :	Կարեւոր թուականք. Ն. Ք :
--	--------------------------

9, — Ո՞վ էին Եփորոսք :

Դորիացիք հաստատուած են Պելոպոնէսի մէջ. նաեւ այս ժամանակ տեղի ունեցած են դադարակալութիւնք Փոքր—Ասիոյ ծովեզերեայ երկիրներու մէջ և այլուր:

Սպարտա, Լիկուրգոսի հաստատած կառավարութեան տակ, շնորհիւ խիստ բարուց, կարգապահութեան, զինուորական գեղեցիկ յաակութեանց և բուն հայրենասիրութեան՝ յաղթելով Մեսսինիացւոց, Արքատիացւոց և Արդիացւոց վեցերորդ դարուն՝ գերիշխան պետութիւնն եղաւ Վելոպոնէսի մէջ:

Ժառանգական թագաւորութեան տեղ հաստատուած սակաւապետութիւնը՝ ներքին խռովութեանց մասնեց Աթենք և թէեւ Սոլոն աւելի չափաւոր կառավարութիւն մը հաստատեց, բայց ինչ ժամանակ վերջ կրկին իրաւութիւն ծագեցաւ որոյ միջոցին Պիսիստրատ իշխան եղաւ:

Վերջապէս Իպպիասի արտորուելէն յետոյ՝ Կլիսթինէս իշ-

Դորիական ար-
չաւանք 4100
Գաղթականութիւնք Փոքր—
Ասիոյ 4000

Լիկուրգոսի
օրէնդարութիւնք 850

Սոլոնի օրէնսդարութիւնք (ն. փ.) 594
Պիսիստրատ իշխան 560
Իպպիաս արտորուած 510

խանութեան հասնելով վերաքննուեցաւ Սոլոնի օրէնքը: Կլիսթինէսի հաստատած ռամկապետական կառավարութեան տակ Աթենք զօրացաւ և եղաւ գերիշխան պետութիւնը կեդրոնական Յունաստանի մէջ:

Բ. ՇՐՋԱՆ

ՄԱՐԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄՆԵՐ ՄԻՆՁԵՒ ՄԱԿԵՌՈՆԱԿԱՆ
ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ (500—338) Ն. Ք.

ԴԱՍ Ը-

ՄԱՐԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄՆԵՐ

1. — Փոքր—Ասիոյ և ծովեզերեայ յոյն քաղաքներ

1. — Փոքր—Ասիոյ Յոյները ե՞րբ Պարսկական իշխանութեան ենթարկուեցան:

ըն՝ զորս Լիւդիոյ, Կրեսոս թագաւորը իրեն հնազանդեցուցած էր, Պարսից հպատակ եղան Կրեսոսի պարտութեամբ:

2.— Յոնիական քաղաքներ չուղեւով Պարսից իշխանութեան հնազանդել՝ ապստամբեցան, Միլէտ՝ որուն օգնել մերժեց Սպարտա, Աթէնքի օգնութեամբ զրաւեց Սարդիկէ և որ դիպուածաւ այրեցաւ:

3.— Դարեհ սաստիկ զայրացած՝ Միլէտ կործանելէ և ապստամբութիւնը ջնջելէ վերջ՝ Յունաց վրայ կը զրկէ Մարտոնիոս փեսան մեծ բանակով մը և նաւատորմով: Մարտոնիոս՝ որուն նաւատորմիդը Աթոսի մօտ փոթորիկէն ջնջուած էր և որուն բանակը չէր կրցած մտնել Յունաստան, ամօթահար դարձաւ Ասիա:

4.— Դարեհ երկրորդ արշաւանք մը պատրաստեց, նաւատորմիդը Դատ և Արտափեւն զօրավարաց առաջնորդութեամբ Սամոսէն ճամբայ ելաւ և դիտուելով քանի մը կղզիներ, մեծ բանակ մը ցամաք հանեց՝ Իպպիասի խորհուրդով՝ ի Մարաթոն:

5.— Աթենացիք իսկոյն այլեւայլ քաղաքներ սուրհանդակներ զրկեցին օգնութիւն խնդրելով: Սպարտացիք՝ լուսինը չընայած՝ չէին կարող պատերազմի երթալ այնպէս որ Յունական բանակը կը բաղկանար միայն տասը հազար Աթենացիներէ և հազար Պլատեացիներէ:

2.— Ինչպէս սկսաւ Մարական պատերազմը: 3.— Ինչքա՞ն Դարեհ: 4. 5.— Դարեհի երկրորդ արշաւանքը ինչպէս եղաւ:

Իրենց կարգին՝ բանակին հրամայող տասը զօրապետաց մէջ էին Միլտիադէս և Արիստիդէս. Յունական փոքրիկ բանակը Միլտիադէսի հանձարէն առաջնորդուած՝ կը յաղթէ իր թիւէն տասնապատիկ մեծ բանակի մը, եօթն նաւ կայրէ, իսկ թշնամոյն մնացեալ նաւերը Ասիա կը դառնան. Աթէնք քաջերուն յիշատակին համար սիւնադարդ շիրիմ մը կանգնեց:

6.— Դարեհ կը մեռնի և իր յաջորդը Քսերքսէս տասը տարի վերջ երկրորդ Մարական պատերազմը կ'սկսի: Աթենացիք այս միջոցին անգործ չընտան. Մարաթոնի յաղթականէն վերջ՝ որ շղթայակապ բանտին մէջ մեռած էր, ազգեցիկ երկու անձերն էին Թեմիստոկլէս և Արիստիդէս. ասոնք երկուքն ալ, թէև ճշմարիտ զօրավարներ էին, բայց իրարու հակառակ քաղաքականութեանց կը հետեւէին: Վերջապէս արդար Արիստիդէսի խնդրով՝ ճիշտ արքայամար՝ Թեմիստոկլէս Աթէնքի նաւատորմիդը զօրացուց: Յունական պետութեանց համաժողովը Կորնթոսի պարանոցին վրայ դումարուած՝ Սպարտացուոց յանձնեց Պարսից դէմ պաշտպանութեան առաջնորդութիւնը:

7.— Քսերքսէսի ահագին բանակը Ելլեսպոնտոսի վրայ ձգուած կամուրջէն եօթն օրուան և եօթն գիշերուան մէջ Եւրոպա անցաւ. նաւատորմիդն ալ որ կը բաղկանար հազար ձուկանաւէ և երեք հազար բեռնակիր

6.— Աթենացիք ի՞նչ նախապատրաստութիւններ տեսան Քսերքսէսի դէմ: 7.— Նկարագրեցէ՛ք Քսերքսէսի բանակը:

նաւերէ՝ անցաւ այն ջրանցքէն զոր Քսերքսէս փորել տուած էր Աթոս լեւան մէջէն :

8.— Յոյնք այս միջոցին կրօնական հանդէս մը տօնելու զբաղած՝ Թերմոպիլէի կիրճին պաշտպանութիւնը Սպարտացի Լեւոնիդաս թագաւորին յանձնեցին գրեթէ եօթն հազար զօրաց բանակով մը որուն 300ը Սպարտացի էին : Յունական նաւատորմիդն ալ եւքէա կղզւոյն հիւսիսային կողմը Թերմոպիլէի մօտ Պարսկական բանակին կ'սպասէր : Քսերքսէս Թեսալիայէն անցնելով Թերմոպիլէի առջեւ հասաւ . Լեւոնիդաս մերժեց անձնատուր ըլլալ Պարսից . Քսերքսէս մեծ կոտորածով կիրճէն անցնիլ ի զուր փորձելէ վերջ՝ Յոյն մատնիչի մը միջոցաւ, իմացաւ թէ՝ լեւոնային ճամբով կարելի էր Յունաց գիրքը չըջել . երբ Լեւոնիդաս իմացաւ այս մատնութիւնը արձակեց գնդին մեծ մասը, իր երեք-հարիւր քաղաքացիները իր քովը պահեց, թէսպիացիք չը մեկնեցան ուղելով վիճակակից ըլլալ Սպարտացուց :

9.— Լեւոնիդաս թեթեւ ճաշէ մը վերջ իր արի գունդով թշնամեաց վրայ քալեց, երկուստեք մուկնաբար պատերազմեցան . վերջապէս փոքրիկ գունդը աւմեն կողմէ պաշարուելով սպաննուեցաւ մինչեւ յետին պինուորը : Յունաստան Թերմոպիլէի գիւցազանց համար յիրիմ մը կանգնեց սա պարզ այլ վսեմ արձանագրութեամբ :

8.— Խնչպէս պաշտպանուած էր Թերմոպիլէի կիրճը : 9.— Լեւոնիդաս եւ կիրճին գրաւումը :

« Անցո՛րդ, դեմ Սպարտա ըսէ որ իր օրինաց հնաշխնդելու համար այս տեղ ինկանք . »

10.— Քսերքսէս Յունաստան մտնելով երկիրը աւերակ դարձուց . Աթէնքի վրայ քալեց, ջարդեց ամեն անոնք որ Պիւթիայի պատգամը սխալ մեկնելով Միջնաբերդը ապաստաներ էին, քաղաքը տրեց . Յունական նաւատորմիդը Սալամինէ քաջուած էր, բոլոր զօրապետները՝ յուղեալ ժողով մը ըրին :

11.— Վերջապէս Թեմիստոկլէսի հնարադիտութեամբ Սալամինէի նաւամարտը տեղի ունեցաւ, որմէ ելլադայի զաւակները դուրս ելան յաղթական . Քսերքսէս՝ ահաբեկ՝ երեք հարիւր հազար զօրաց բանակ մը թողլով Մարտոնիոսի, աճապարեց եւ ելլեսպոնտոսէն Ասիա անցաւ նաւակով : Յոյնք՝ Սպարտայի Պաւսանիաս թագաւորին եւ Աթենացի Արիստիդէսի առաջնորդութեամբ փառաւոր յաղթանակ մը տարին Մարտոնիոսի վրայ՝ Պլատէայի մօտ . նոյն օրը Քսանդիպպոս հրամանատարը Փոքր—Ասիոյ ծովեղերքը Միկալէի մօտ յաղթութիւն մը տարաւ Պարսից վրայ :

12.— Երբ Սպարտացիք հրաժարեցան Յունական զօրաց հրամանատարութենէն, Աթենացի գլխաւորներն Թեմիստոկլէս, Արիստիդէս եւ Միլտիադէսի որդին Կիմոն Պարսից գէմ պատերազմը շարունակեցին : Թեմիստոկլէս Աթէնք վերաշինեց, պարիսպները ամրացուց,

10.— Մինչեւ ո՛ւր յառաջացաւ Քսերքսէս : 11.— Սալամինէի նաւամարտը եւ Յունաց միւս յաղթութիւնները : 12.— Խնչ գործեր տեսան Թեմիստոկլէս, Արիստիդէս եւ Կիմոն :

Փաշերիա հին նաւահանգստին տեղ Պիրէոն ընդարձակ
նաւահանգիստը մայրաքաղաքին հետ միացուց երկու
մեծ պատուի: Արիստիդէս Յունաստանի և Փոքր—Ասիոյ
կղզիներուն հետ դաշնակցութիւն մը կազմեց որուն
կեդրոնն եղաւ Աթէնք:

Արիստիդէսի յաջորդին, Կիմոնի օրով դաշնակիցք
հարկատու եղան և Աթէնք սկսաւ առանձին պատե-
րադմբ շարունակել:

13.— Վերջապէս Պարսիկը և Յոյնը հաշտութիւն
խօսեցան Կիմոնի դաշնադրութեամբ. Պարսիկը ճանչ-
ցան Փոքր—Ասիոյ Յունաց իշխանութիւնը, և թէ՛ Ե-
գեան ծովը Հելլենաց կը վերաբերէր: Յոյնը իրենց ան-
կախութիւնը պահպանելով Եւրոպիոյ քաղաքակրթու-
թիւնը պահպանած եղան:

ԴԱՍ Թ.

ՊԵՐՏԿԼԷՍ ԵՒ ԻՐ ԴԱՐԸ

1.— Սալամինէի պատերազմէն վերջ կ'սկսի Աթե-
նական պատմութեան ամենէն փայլուն և ամենէն փա-

13.— Ի՞նչ էին Կիմոնի դաշնադրութեան գլխաւոր պայ-
մանները: 1.—Աթէնքի պատմութեան ամենէն փառաւոր
ժամանակը ե՞րբ եղաւ:

աւոր ժամանակը. Աթէնք դրեթէ Յունաստանի մայ-
րաքաղաքն և քաղաքակրթութեան կեդրոնն եղաւ.
այն ատեն այս յիսնամեայ միջոցը կը կոչուի Պերիկլէսի
դար այն հանճարեղ քաղաքացւոյն անուամբ՝ որ քա-
ռասուն տարի Աթէնքի քաղաքականութեան վրայ մեծ
ազդեցութիւն ունեցաւ:

2.— Պերիկլէս՝ Միկալէի յաղթականին Քսանդիպ-
պոսի որդին էր. ընտիր ձիրքերով օժտուած էր. ունե-
ցաւ ամենէն աւելի նշանաւոր ուսուցիչները, որ ժամա-
նակին գիտութեան հետ ուսուցին անոր՝ անձը կառա-
վարելու գաղտնիքը. մեծ առիթներով միայն հրապարակ
կ'երեւէր և իր ճարտասանութեամբ և իմաստութեամբ
պատկառանք կ'ազդէր իր հայրենակցաց: Իբր պարզ
քաղաքացի մը՝ անշուք, ժուժկալ կեանք մ'անցուց, ա-
մենուն հետ սիրով կը վարուէր. իր հանգստեան ժա-
մերուն մէջ կը խօսակցէր արուեստի վրայ՝ Փիդիասի հետ,
գրականութեան վրայ Եւրիպիդէսի և Սոփոկլէսի հետ,
փիլիսոփայութեան վրայ Սնաքսագորասի և Սոկրատի
հետ:

3.— Պերիկլէս՝ մերթ պարզ և մերթ խրոխտ եւ
վեհանձն՝ ամենուն վստահութիւնը վայելեց և Կիմոնի
աքսորութենէն և մանաւանդ մահուանէ վերջ առաջին եւ
ազդեցիկ քաղաքացին եղաւ: Աթէնքի նաւային զօրու-
թիւնը աւելցուց դաշնակցաց դրամով, Յունական նա-
ւատորմիդը կը շրջէր ծովերուն վրայ ցուցնելու համար

2, 3.— Ո՞վ էր Պերիկլէս:

հպատակ կամ հարկաւոր ազգաց որ Աթենական ընդարձակ իշխանութիւնը հաստատուած էր իրական զօրութեան վրայ :

4. — Պերիկլէս՝ դաշնակցաց դրամով քաղաքը զարդարեց գեղեցիկ շէնքերով և սքանչելի քանդակներով, որոց վրայ կը հսկէր Փիդիաս, աւարտեցաւ Պիրէոն, շինուեցաւ Աթինասայ փառաւոր տաճարը, Պարթէնոն, Ակրոպոլի Պրոպիլէները ևն. Պերիկլէս ամբաստանուեցաւ ժողովրդէն թէ ահագին զուժարներ կը ծախսէր քաղաքին բարեղարդութեան համար, բայց անոր հպարտ պատասխանը լռեցուց բոլոր տրտունջները և ինքն դարձեալ շարունակեց շինութիւնները :

5. — Պերիկլէսի դարուն մէջ ապրեցան ամենէն մեծ ողբերգակ բանաստեղծներն՝ Սոփոկլէս և Եւրիպիդէս, Լուսիաս ատենախօս, աննման պատմիչը Հերոդոտոս, Մետոն աստղաբաշխ, բժշկութեան հայրը Հիպոկրատ, առաջին կատակերգակ բանաստեղծը՝ Արիստոփանէս, Փիդիաս մեծահամբաւ արձանագործը, Զեքսիս և Պոլիկնոտ նկարիչները և վերջապէս երկու անմահ իմաստասէրներն՝ Անաքսագոր և Սոկրատ :

6. — Այս դարուն մէջ սկսաւ այն սոսկալի քաղաքային կռիւր—Պելոպոնէսի պատերազմը—որուն միջոցին սոսկալի ժանտախտ մը մեծ կոտորածներ ըրաւ Աթէնքի մէջ, մեռան Պերիկլէսի քոյրը, զաւակները և

4. — Ի՞նչ փառաւոր շէնքեր շինել տուաւ : 5. — Ո՞ր նըշանաւոր անձերը սպրեցան այս դարուն մէջ : 6. — Պերիկլէս ի՞նչպէս մեռաւ :

իր ամենէն սիրելի բարեկամներէն ոմանք, վերջապէս ինքն ալ զոհ եղաւ ժանտախտին 429/ին : Երբ իր բարեկամները շրջապատելով մահամերձ քաղաքացւոյն մահուան անկողինը՝ կը յիշէին անոր փառաւոր կենաց մեծագործութիւնները « կը մոռնար », ըսաւ, « որ քաղաքակիցներէս ոչ ոք սուգի զգեստ հագաւ իմ գործերու հետեւանքով » :

7. — Այս յանդիմանութիւն մ'էր ուղղուած իր բարեկամաց որ անկարող էին գնահատելու իր նկարագրին բարոյական մեծութիւնը :

ԴԱՍ Ժ.

ՊԵԼՈՊՈՆԷՍԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

1. — Աթէնքի զօրութիւնն ու փառքը չափազանց գրգռեցին Սպարտայի նախանձը որ արդէն ընդդիմացած էր Թեմիստոկլէսի, երբ սա Աթէնքի պարիսպները կը կանգնէր :

2. — Աթէնք և Սպարտա առանձին դաշնակցու-

7. — Պերիկլէսի իր բարեկամաց ուղղած յանդիմանութեան նշանակութիւնը : 1. — Ի՞նչպէս էին Աթենքի եւ Սպարտայի յարաբերութիւնները իրարու հետ : 2. — Իրարմէ ի՞նչպէս կը տարբերէին :

թիւներ կազմած էին, առաջինը՝ ծովային, իսկ վերջինը՝ ցամաքային մեծ զօրութիւն ունէր. պատերազմը ծագեցաւ 431 ին հետեւեալ պարագայից տակ :

8. — Աթենացիք օգնութիւն ղրկեցին Կորկիւրէի որ վէճի բռնուած էր Կորնթոսի, Սպարտայի դաշնակցին հետ. Պերիկլէս մերժեց Սպարտայի առաջարկը, — թողուլ Կորկիւրէ և Պատիդէի պաշարումը վերջնել :

4. — Նոյնպէս՝ Աթենացիք օգնեցին Պլատեացւոց որք չարգած էին Սպարտայի դաշնակից, Թերացի ապստակները : Սպարտական բանակը կ'արշաւէր, կ'աւերէր Ատտիկէ. իսկ Աթէնքի նաւատորմիդ՝ Պելոպոնէսի ծովեզերեայ քաղաքները :

5. — Պերիկլէսի մահուանէն վերջ՝ գործոց գլուխը անցան պատերազմասէր Կլէոն և խազաղասէր Նիկիաս, պատերազմը շարունակուեցաւ ամենայն կատաղութեամբ : Աթենացիք Մետիլինէի բնակիչներէն հազար հոգի գլխատեցին, մնացեալ բնակիչները գերութեան դատապարտուեցան. Սպարտացիք Պլատէան գրաւելով հիմնայատակ կործանեցին, բնակիչները չարդեցին եւ կիներն ու տղայք գերի վարեցին :

6. — Սպարտա հաշտութիւն առաջարկեց, երբ Աթենացի Դեմոսթենէս զօրապետը գրաւեց Պիլոս կղզին և Սփակտէրիա կղզին ալ պաշարուեցաւ. Կլէոն մեր-

3, 4. — Բացատրեցէք Պելոպոնէսի պատերազմին պատճառը : 5. — Աթենացիք եւ Սպարտացիք ի՞նչ վնաս հասցուցին իրարու : 6. — Ո՞վ հաշտութիւն խնդրեց :

ժելով այս առաջարկութիւնը աւելի սաստկութեամբ յառաջ մղեց պատերազմը :

7. — Սպարտացիք՝ Պրասիդաս յանդուգն զօրապետի առաջնորդութեամբ նշանաւոր յաղթութիւն մը աարին Սմիլիպոլիսի մօտ ի Թրակիա. Աթէնք և Սպարտա յիմնամեայ զինագուլ մը կնքեցին Նիկիասի խաղաղութեամբ (421) :

8. — Այս հաշտութիւնը երկար չտևեց. պատերազմը նորոգուեցաւ Պերիկլէսի Ալկիբիադ քեռորդույն քաղաքական ազդեցութեամբ. այս երկտասարդը ընտիր յատկութեանց հետ ծանր պակասութիւններ ունէր, մուլի, վատ, չռայլ և փառասէր էր : Ասոր առաջարկութեամբ՝ Աթենական նաւատորմիդ՝ որուն հրամանատարներն էին ինքն և Նիկիաս, ճամբայ ելաւ Սիկիլիա նուաճելու :

9. — Ալկիբիադ որ իբրեւ սրբապղծութեան հեղինակ ամբաստանուած էր՝ Սպարտա մեկնեցաւ. Նիկիաս և Դեմոսթենէս երկուքն ալ յաղթուելով՝ անգթաբար սպաննուեցան. զինուորները քարահանքները ձգուեցան ուր մեռան հիւանդութենէ, ծարաւէ և անօթութենէ քանի մը զինուորներ Եւրիպիդէսի ոտանաւորները երգելով՝ յաղթողներուն գուլը շարժեցին և ազատեցան :

10. — Աթէնքի դաշնակիցները՝ Սիկիլիոյ ձախող

7. — Ե՞րբ կնքուեցաւ Նիկիասի խաղաղութիւնը : 8. — Ալկիբիադ ո՞վ էր եւ ի՞նչ առաջարկութիւն ըրաւ : 9. — Նըկարագրեցէք Սիկիլիոյ արշաւանքը : 10. — Ի՞նչ պատահեցաւ այս ձախող արշաւանքէն վերջ :

և աղետալի արչաւանքէն վերջ ապստամբեցան, Սպարտա Պարսից հետ միացաւ և հակառակ Կիմոնի դաշնադրութեան՝ Ասիոյ Յոյները անոնց թողուց, Պարսիկք նաւատորմից մը խոստացան Աթէնքի նաւային զօրութեան դէմ, Ալկիբիադ իր անկարգ ընթացքին պատճառաւ՝ Սպարտայէն վռնտուելէ և Պարսից Տիսափեոն կուսակալին օգնութեամբ Սպարտացուց վրայ քանի մը յաղթութիւններ տանելէ վերջ, թէեւ մեծ փառօք իր հայրենիքը դարձաւ, բայց պատերազմի մը մէջ իր տեղակալին պարտութեամբը կառկածելի երեւելով՝ կրկին աքսորուեցաւ. վերջապէս Փորր—Ասիոյ մէջ մեռաւ Պարսիկ կուսակալի մը հրամանով:

11. — Լիւսանդր, հնարագէտ և քաջասիրտ մարդ մը, որ Սպարտական նուաորմին հրամանատար կարգուած էր, եզոսպոտամոսի մէջ (Էլլեսպոնտոս), յանկարծ յարձակելով Աթենացուց վրայ որ նաւերէն դուրս ելնելով ցրուած էին, Աթենքի վերջին բանակը ջնջեց. վեցամեայ պաշարումէ վերջ՝ զբաւեց Աթէնք որուն պարիսպները կործանեց յաղթական երգերով (405):

12. — Եւրիպիդէսի ոտանաւորները քաղաքը կործանումէ ազատեցին, Ագամեմոնի գժբազդ դստեր թշուառութեան սրտաճմլիկ պատկերը՝ զոր երգեց Փոկէայի երաժիշտ մը՝ յաղթականներուն դուր շարժեց թագուհւոյն վրայ (Աթէնք) որ ծնած էր այնքան հոյաւկապ անձեր:

11. — Ո՞վ էր Լիւսանդր ու ի՞նչ ըրաւ: 12. — Ի՞նչ պատճառաւ Աթէնք կործանումէ ազատեցաւ:

13. — Պելոպոնէսի քսանեօթամեայ պատերազմի միջոցին՝ շատ վայրագ, անդուծ չարիքներ դործուեցան. գրաւեալ քաղաքի մը մէջ ամեն ինչ յաղթողին կը վերաբերէր. մարդիկ, կանայք և տղայք դերի կը ծախուէին այն ժամանակուան պատերազմի իրաւանց ըմբռնման համեմատ:

14. — Այս պատերազմներէն շահուցներն եղան Պարսիկք, որոց նպատակն էր տկարացնել Յունաստան երբեմն Աթենքի և երբեմն Սպարտայի հետ դաշնակցելով, Յոյնք կորուսին ինչ որ շահած էին Մարաիան պատերազմով:

15. — Սպարտա այս պատերազմներէն վերջ Յունաստանի ամենէն մեծ պետութիւնն եղաւ:

Պատմ. կապ. — Սպարտացիք հաստատեցին 30 դաւաւորաց կառավարութիւնը զոր երկու տարի վերջ թըրասիպուլ Աթենացին ջնջեց անոր տեղ հին սահմանադրութիւնը հաստատելով:— Կրտսերն Կիւրոս՝ Յոյն վաւճկան ղինուորներու օգնութեամբ իր Արտաշէս եղբոր դէմ պատերազմելով ի Կունակսա (Բաբելոնի մօտ) մեռաւ. Յունական զօրքը՝ իրախուսուած և առաջնորդուած Քսենոփոն պատմիչէն՝ Բաբելոնէն մինչեւ Պոնտոս իր նշանաւոր այլ տաժանելի վերադարձը ըրաւ որ պատմութեան մէջ կը յիշուի Նահանջ Բիւրուն անուամբ: Երբ Արտաշէս սկսաւ նուաճել Փոքր—Ասիոյ Յոյն քաղաքները որ կրտսերն Կիւրոսի օգներ էին,

13. — Պելոպոնէսի պատերազմին նկարագիրը: 14. — Ո՞վ եղաւ շահողը: 15. — Սպարտայի դիրքը ի՞նչ եղաւ:

և աղետալի արշաւանքէն վերջ ապստամբեցան, Սպարտա Պարսից հետ միայաւ և հակառակ Կիմոնի դաշնադրութեան՝ Ասիոյ Յոյները անոնց թողուց, Պարսիկը նաւատորմիդ մը խոստացան Աթենքի նաւային զօրութեան դէմ, Ալկիբիադ իր անկարգ ընթացքին պատճառաւ՝ Սպարտայէն վռնտուելէ և Պարսից Տիսալիեռն կուսակալին օգնութեամբ Սպարտացոց վրայ քանի մը յաղթութիւններ տանելէ վերջ, թէեւ մեծ փառօք իր հայրենիքը դարձաւ, բայց պատերազմի մը մէջ իր տեղակալին պարտութեամբը կասկածելի երեւելով՝ կրկին աքսորուեցաւ. վերջապէս Փոքր-Ասիոյ մէջ մեռաւ Պարսիկ կուսակալի մը հրամանով։

11. — Լիւսանդը, հնարագէտ և քաջասիրտ մարդ մը, որ Սպարտական նաւատորմին հրամանատար կարգուած էր, եզոսպոտամոսի մէջ (Էլեպոնտոս), յանկարծ յարձակելով Աթենացոց վրայ որ նաւերէն դուրս ելնելով ցրուած էին, Աթենքի վերջին բանակը ջնջեց. վեցամեայ պաշարումէ վերջ՝ դրաւեց Աթենք որուն պարիսպները կործանեց յաղթական երգերով (405)։

12. — Եւրիպիդէսի ոտանաւորները քաղաքը կործանումէ ազատեցին, Ագամեմնոնի դժբաղդ դստեր թշուառութեան սրտաճմլիկ պատկերը՝ զոր երգեց Փոկէայի երաժիշտ մը՝ յաղթականներուն դուրը շարժեց թագուհւոյն վրայ (Աթենք) որ ծնած էր այնքան հոյաւ կապ անձեր։

11. — Ո՞վ էր Լիւսանդը ու ի՞նչ ըրաւ։ 12. — Ի՞նչ պատճառաւ Աթենք կործանումէ ազատեցաւ։

13. — Պելոպոնէսի քսանեօթամեայ պատերազմի միջոցին՝ շատ վայրագ, անդուր շարիքներ դործուեցան. գրաւեալ քաղաքի մը մէջ ամեն ինչ յաղթողին կը վերաբերէր. մարդիկ, կանայք և տղայք գերի կը ծախուէին այն ժամանակուան պատերազմի իրաւանց ըմբռնման համեմատ։

14. — Այս պատերազմներէն շահուցներն եղան Պարսիկը, որոց նպատակն էր տկարացնել Յունաստան երբեմն Աթենքի և երբեմն Սպարտայի հետ դաշնակցելով, Յոյնք կորուսին ինչ որ շահած էին Մարական պատերազմով։

15. — Սպարտա այս պատերազմներէն վերջ Յունաստանի ամենէն մեծ պետութիւնն եղաւ։

Պատմ. կապ. — Սպարտացիք հաստատեցին 30 դաւաւորաց կառավարութիւնը զոր երկու տարի վերջ Թըրասիպուլ Աթենացին ջնջեց անոր տեղ հին սահմանադրութիւնը հաստատելով։— Կրտսերն Կիւրոս՝ Յոյն վալձկան՝ զինուորներու օգնութեամբ իր Արտաշէս եղբոր դէմ պատերազմելով ի Կունակսա (Բաբելոնի մօտ) մեռաւ. Յունական զօրքը՝ իրախուսուած և առաջնորդուած Քսենոփոն պատմիչէն՝ Բաբելոնէն մինչեւ Պոնտոս իր նշանաւոր այլ տաժանելի վերադարձը ըրաւ որ պատմութեան մէջ կը յիշուի նահանջ Բիւրուն անուամբ։ Երբ Արտաշէս սկսաւ նուաճել Փոքր-Ասիոյ Յոյն քաղաքները որ կրտսերն Կիւրոսի օգնեց էին,

13. — Պելոպոնէսի պատերազմին նկարագիրը։ 14. — Ո՞վ եղաւ շահողը։ 15. — Սպարտայի դիրքը ի՞նչ եղաւ։

Սպարտացիք նորոգեցին Պարսից դէմ պատերազմը: Ա-
գետիլաս մարմնով տնէս այլ հանճարեղ թագաւորը
Սարգիկէի յաղթութենէն վերջ՝ կը յառաջանար դէպի
Պարսկաստան, երբ յետս կոչուեցաւ Սպարտայէ, ո-
րովհետեւ Կորնթոս և Թերէ Սպարտայի գերիշխանու-
թիւնը ջնջելու համար Աթենքի հետ դաշնակցած՝ յաղ-
թած էին Լուսանդրի: Ագետիլաս փութով Յունաստան
հասնելով՝ յաղթեց դաշնակցաց բանակին ի Կորոնիա
(Բէովտիա) բայց Սպարտական նաւատորմիղը յաղթը-
ւեցաւ Աթենական և Պարսկական միացեալ զօրութե-
նէն:

Սպարտա իր դիրքը զօրացնելու համար՝ Անտալ
կիտաս անուն խորամանկ մարդու մը միջոցաւ յաջողե-
ցաւ Պարսից հետ ամօթալի դաշնակցութիւն մը կնքել
որով Պարսիկը դարձեալ տէր կը լինէին Փոքր—Ասիոյ
քաղաքներուն, բայց Յունաստանի քաղաքներն, թէեւ
ազատ՝ պիտի չը կարենային նիդակակցութիւն մը կազ-
մել իրարու հետ: Յունական այս ներքին կռիւներն
տկարացուցին քաղաքացւոց հայրենեաց սէրը. բանակը
գրեթէ բոլորովին կը բաղկանար վարձկան զինուորներէ
որ լոկ նիւթական շահու համար կը պատերազմէին:

ԴԱՍ ԺԱ.

ԹԵԲԷԻ ԳԵՐԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

1. — Սպարտա իր ուժին վստահացած՝ սկսաւ այլ
եւս չը յարգել օրէնք և արդարութիւն. խորամանկու-
թեամբ տիրեց Թերէի Կադմէա միջնաբերդին, երբ
Թերացիք Դեմետր դիցուհւոյն տօնը կը կատարէին ան-
կասկած. չորս հարիւր Թերացի տարագիրք ապաստա-
նեցան Աթենք. այս ժամանակ կ'սկսի սոսկալի պատե-
րազմը Սպարտացւոց և Թերացւոց մէջտեղ:

2. — Եպամինոնդ Թերէի ամենէն նշանաւոր ըն-
տանիքէ մը կը սերէր, ազքատ ծնաւ, բայց կատարեալ
կրթութիւն մը ստացաւ, խոհեմ, վեհանձն, արիասիրտ
և արդարասէր էր, զիտէր հրամայել և հնազանդիլ.
Յունաստան աւելի բարձր և աւելի ամբիժ բարոյական
նկարագրի տէր անձ մը չունեցաւ, մերժած էր Պելո-
պիդատի դաւադրութեան մասնակցիլ, անշուշտ ոչ՝ իբ-
րեւ վատ, այլ որովհետեւ չէր սիրեր խորամանկութիւն:
Պելոպիդաս և Եպամինոնդ վճռական յաղթութիւն մը
կը տանին Լեւկտրայի դաշտին մէջ (Բէովտիա) Սպար-
տայի դէմ (371):

1. — Սպարտա Ի՞նչ առթիւ տիրեց Թերէի միջնաբերդին:

2. — Եպամինոնդի նկարագիրը, Լեւկտրայի ճակատամարտը:

3.— Թեբաացւոց այս յաղթութեան վրայ Յունաստանի բոլոր ժողովուրդները ելան Սպարտայի դէմ, արդէն Աթենացիք դաշնակցած էին Թեբաացւոց: Արքատիոյ քաղաքները միանալով կը հիմնեն Մեկալապոլիս քաղաքը. Թեբէի երկու դիւայազները կ'արշաւեն Պելոպոնէս կը պաշարեն նոյն իսկ Սպարտա զոր չեն կրնար դրաւել Ագեսիլասի աչալուրջ հսկողութեան և զօրաւոր դիմագրութեան պատճառաւ. Մեսսինա քաղաքը հիմնեցին (369):

4.— Թեբացի երկու զօրապետները, որովհետեւ պայմանեալ ժամանակէն աւելի բանակին հրամանատարութիւնը պահած էին, դատի կոչուեցան ի դարձին. Եպամինոնդ ըսաւ միայն. « Դատապարտեցէք զիս և զերեւմանիս վրայ գրեցէք. Եպամինոնդ՝ մահուան պատիժը կրեց Սպարտացւոց ի Լեւկտրա յաղթելուն, Սպարտան պաշարելուն, և Մեսսինա վերականգնելուն համար » այս պատասխանին վրայ անպարտ հրատարակուեցաւ ժողովուրդէն:

5.— Երբ Աթենք Սպարտայի հետ դաշնակցեցաւ, Թեբէ ալ Պարսից հետ նիզակակցելով՝ սկսաւ տարածել իր իշխանութիւնը Մակեդոնիոյ և Թեսալիոյ վրայ որուն Փիրէս քաղաքին Աղեքսանդր աննշան իշխանին դէմ մղած պատերազմին մէջ մեռաւ Պելոպիդաս (363):

3.— Պելոպիդաս եւ Եպամինոնդ ի՞նչ ըրին Պելոպոնէսի մէջ: 4.— Ի՞նչու դատի կանչուեցան: 5.— Ե՞րբ մեռաւ Պելոպիդաս:

6.— Եպամինոնդ դարձեալ Պելոպոնէս արշաւելով Մանտինէայի մօտ Սպարտայի և Աթէնքի միացեալ բանակին դէմ փառաւոր յաղթութիւն մը տարաւ. այս երկար և արիւնահեղ պատերազմին մէջ Եպամինոնդ ծանրապէս վիրաւորուեցաւ: Երբ իր բարեկամները կը յաւէին որ անդաւակ կը մեռնի, « Ո՛չ, ըսաւ մահամերձ հայրենակիցը, երկու անմահ զաւակներ կը թողում ինձմէ վերջ, Լեւկտրոյի և Մանտինէայի յաղթութիւնները » (362): Այս ներքին պատերազմները բոլորովին քայքայեցին Յունաստան, Սպարտա ինկաւ իր դերիշխան պետութեան գիրքէն, բայց Թեբէ ալ չկրցաւ պահել իր դերիշխանութիւնը Եպամինոնդի մահուանէն վերջ:

7.— Յունական պետութիւնք իրենց տեղական ինքնասիրութեամբ և մասնաւոր փառասիրութեամբ անկարող եղան կազմել դաշնակցութիւն մը:

6.— Եպամինոնդի մահը եւ Մանտինէայի ճակատամարտը: 7.— Ի՞նչու Յոյն պետութիւններ անկարող էին դաշնակցութիւն կազմելու:

Բ. ՇՐՋԱՆԻ

ՀԱՄԱՅՈՅՑ ՏԱԽՏԱԿ (500—338)

Փոքր—Ասիոյ Յոնիական Յոյ-
ները որոց Աթէնք օգնեց՝ Պարսից
դէմ ելան. Դարեհ Աթենացիները
պատժելու համար Յունաստանի
դէմ զրկեց Մարտոնիոս՝ որ նա-
ւատորմիդին փոթորկէն ջնջուե-
լովն՝ դարձաւ Մակեդոնիայէն:
Դարեհ Բ^ր անգամ Դատ զօրապե-
տին հրամանատարութեան տակ
ցամաք հանեց մեծ բանակ մը որ
յաղթուեցաւ չարաչար ի Մարա-
թին:

Դարեհի մահուանէն 10 տա-
րի վերջ՝ Քսերքսէս մեծ բանակով
և նաւատորմիով Յունաստան ար-
շաւեց, յաղթեց Լեոնիդասի
փոքրիկ այլ արիասիրտ զունդին
ի Թերմոպիլէ, զբաւեց Աթէնք,
այլ յաղթուելով Սալամինէի նա-

Դիլաւոր թուականը
(Ն. Բ.)

Փոքր—Ասիոյ
Յոյնք Պարսից
դէմ 500

Մարաթոնի
պատերազմը 490

Թերմոպիլէի
պատերազմը 480

ւամարտին մէջ, անցաւ ի փոքր—
Ասիա թողլով Մարտոնիոսի՝ մեծ
բանակ մը պատերազմը չարու-
նակելու համար: Պարսիկք՝ Պլա-
տէայի, Միկալէի և ուրիշ պար-
տութեամբք ստիպուեցան Կիմո-
նի դաշնադրութիւնը կնքել յաղ-
թական Յունաց հետ:

Սալամինէի պատերազմէն
վերջ՝ Կիսի Աթենական պատ-
մութեան ամենէն փայլուն ժա-
մանակը (Պերիկլէսի դարը), բայց
Աթէնքի մեծութիւնը Սպարտայի
նախանձը գրգռելով՝ պատճառ
կըլլայ Պելոպոնէսի պատերազմին
ծագման. Նիկիաի խաղաղու-
թեամբ պատերազմը կընդհատի,
բայց Ալկիբիադի ազդեցութեամբ
կը նորոգի. Սիկիլիոյ արշաւանքը
աղետարեր կ'ըլլայ Աթենացւոց՝ ու-
րոց վերջին բանակն կըջնջուի յէգոս
— Պոտամոս, յաջորդաբար Պիրէոն
և Աթէնք կը գրաւուին և Սպարտա
գերիշխանութիւն կը ստանայ Յու-
նաստանի վրայ: Սպարտա այս
դիրքը պահեց մինչեւ իր պար-
տութիւնը ի Լեւկտրա ուր Պելո-
պիդաս և Նպամինոնդ փառաւոր
յաղթութիւն մը տարին:

Սալամինէի
պատերազմը 480

Պլատէայի եւ
Միկալէի պա-
տերազմները 479

Պելոպոնէսի
պատերազմը
Կիսի 431

Նիկիաի խա-
ղաղութիւնը 421

Եգոսպոտամո-
սի պատերազ-
մը 405

Լեւկտրայի
պատերազմը 371

Թեքէ ալ իր գերիշխանութիւնը չի կրցաւ երկար ժամանակ պահել. խռովութիւնը տկարացուցին Յունաստան, այնպէս որ անկարող եղաւ գիմադրելու հիւսիսային տէրութեան մը յարձակմանց։

Գ. ՇՐՋԱՆ

ՄԱԿԵԴՈՆԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵՆԷՆ ՄԻՆՁԵՒ ՀՌՈՎՄԷԱԿԱՆ

ՏԻՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ (338—146)

ԳԱՍ ԺԲ.

ՓԻԼԻՊՊՈՍ ԹԱԳԱՒՈՐ

1.— Մակեդոնիա Թեսալիոյ հիւսիսային կողմը, ընդարձակ և լեռնոտ երկիր մ'էր, Մարական պատերազմներուն ժամանակ Յունաց մատուցած ծառայութեանց համար, Մակեդոնացւոց թոյլ տրուեցաւ մասնակցիլ Ոլիմպիական խաղերուն։ Մակեդոնիա նշանաւոր

1.— Ե՛րբ Մակեդոնիա կարելոր դիք մը գրաւեց։

դեր մը չը խաղաց մինչեւ կէսը 4^{րդ} դարուն ուր ճարտար, գործունեայ և քաղաքագէտ անձ մը Մակեդոնական գահը բարձրացաւ. այս եղաւ Փիլիպպոս, Ամինդաս Բ. ի որդին։

2.— Փիլիպպոս՝ Պելլոպիդասէ պատանդ տարուած ի Թեքէ՝ մեծցաւ Եպամինոնդի տան մէջ, հոն ուսաւ. Թեքէէ փախչելով Մակեդոնիա գնաց։

Նախ Մակեդոնիոյ դեռատի թագաւորին խնամակալ եղաւ, յետոյ թագաւոր հրատարակել տուաւ ինքզինքը,

3.— Իր բոլոր կարողութիւնները նուիրեց իրականացնելու համար երեք խորհուրդներ։

Ա.— Զօրաւոր բանակ մը կազմել։

Բ.— Մակեդոնիոյ ծովեզերեայ քաղաքները գրաւել։

Գ.— Իր հրամանատարութեան տակ բոլոր Յոյները միացնելով Պարսից դէմ արշաւել։

4.— Բանակին համակրանքը շահեցաւ իր առատածեռութեամբ, յետոյ խիստ կարգապահութեան ենթարկեց զայն. տեսած ըլլալով Թեքացւոց նուիրական գունդը, կազմեց ինչ որ կը կոչուի Մակեդոնական Փաղանդ. սա՝ կը բաղկանար 16 հազար զինուորներէ 16 կարգի վրայ շարուած, սուրով և 5^{րդ}, մէթր երկայնի նիզակներով զինուած, այս գունդը « երկաթապատ

2. Ո՞վ էր Փիլիպպոս։ 3.— Ի՞նչ եղան իր երեք խորհուրդները։ 4.— Ի՞նչ ըրաւ բանակին համար։

պատուար և մ'էր որուն ոչ ինչ կրնար դիմադրել հարթ երկրի վրայ :

5. Փիլիպպոս բանակը կազմելէ վերջ սկսաւ աշխարհակալութեան . գրաւեց Ամիքիպօլիս, Պոտիդէ, Օլլինթոս :

6. — Այժմունէր ոսկւոյ հանք և միջոց՝ զօրաւոր նաւատորմիւ մը շինելու . կ'սկսէր յառաջանալ ի Թրակիա, երբ Յունաստանի ներքին գործոց խառնուելու առիթ մը ներկայացաւ . Թեբացիներէն հրաւիրուեցաւ Փոկիսացիները զսպելու որք Դելփիսի նուիրական հողերէն մաս մը մշակած լինելով ոչ միայն Ամիքիպօլիսն ատենինն որոշած տուգանքը վճարել մերժած, այլ և Դելփիսի տաճարին գանձերը կողոպտած էին . Փիլիպպոս՝ այս մեհենական առաջին պատերազմով Փոկիսացոյ ձայնը ինքն առնելով՝ մասնակցեցաւ Ամիքիպօլիսն ատենինն :

7. — Փիլիպպոս յետոյ իր զէնքը Թրակիոյ կողմը դարձուց ուր պիտի կարենար գրաւել Բիւզանդիոն, եթէ Փոկիոն հայրենասէր և քաջ Աթենացի զօրապետը չը պաշտպաներ զայն :

8. — Փիլիպպոս՝ Բ. Մեհենական պատերազմին ժամանակ Աթենացի եւրիլէս ճարտասանին առաջարկութեամբ զսպելէ վերջ Լոկարիացիները, որ նոյնպէս

5. — Ո՞ր քաղաքները գրաւեց : 6. — Խօսեցէք Ա. Մեհենական պատերազմին վրայ : 7. — Փիլիպպոս ինչո՞ւ չկրցաւ Բիւզանդիոն գրաւել : 8. — Բ. Մեհենական պատերազմին վրայ խօսեցէք :

Դելփիսի հողերը մշակած էին, Բէոլիոյ Ելատէ քաղաքը յանկարծ գրաւեց :

9. — Փիլիպպոս իր աշխարհակալութեան ամբողջ ընթացքին մէջ՝ իրեն արժանի հակառակորդ մ'ունեցաւ Յունաստանի ամենէն նշանաւոր և կարող ճարտասանը, Դեմոսթենէս : Սա՝ յարատեւ աշխատութեամբ իր բնական պակասութիւնները ուղղելէ վերջ, երբ քաղաքական գործերու մասնակցեցաւ, ոգին եղաւ այն կուսակցութեան որ Յունաստանի և Աթէնքի մեծութիւնը կուզէր, իր ճարտասանական տաղանդը գործածեց ի պատերազմ յորդորելու հայրենակիցները Փիլիպպոսի դէմ : Իր ճառերը՝ որք ուրիշ նպատակ չունէին բայց եթէ յարձակիլ Փիլիպպոսի դէմ՝ կոչուեցան Փիլիպպեանք և Ոլիմքեանք :

10. — Ելատէ քաղաքին գրաւումը սարսափեցուց Աթենացիները, որք փութով ժողով գումարեցին վերահաս վտանգին առաջն առնելու համար . ճարտասաններէն ոչ ոք համարձակեցաւ խօսելու, ամենքը իրենց աչքը դարձուցին մեծ ճարտասանին վրայ և ահա Դեմոսթենէս բեմ կ'ենէր, կը յորդորէ իր հայրենակիցները պատերազմելու . Թեբէ մոռնալով իր հին սիրը, կը դաշնակցի Աթէնքի հետ . բայց երկուքն ալ Աթէնք՝ և Թեբէ, չարաչար կը յաղթուին Քերոնէայի դաշտին մէջ և այսպէս Յոյնք կը կորսնցնեն իրենց մեծութիւնը (338) :

9. — Ո՞վ էր Դեմոսթենէս : 10. — Քերոնէայի ճակատամարտը :

պատուար՝ մէջ որուն ոչ ինչ կրնաք դիմադրել հարթ երկրի վրայ:

5. Փիլիպպոս բանակը կազմելէ վերջ սկսաւ աշխարհակալութեան. գրաւեց Ամփիպոլիս, Պոտիդէ, Օլինթոս:

6.— Այժմունէն ոսկւոյ հանք և միջոց՝ զօրաւոր նաւատորմիդ մը շինելու. կ'սկսէր յառաջանալ ի Թրակիա, երբ Յունաստանի ներքին գործոց խառնուելու առիթ մը ներկայացաւ. Թերացիներէն հրաւիրուեցաւ Փոկիսացիները զօգտելու որք Դելփիսի նուիրական հողերէն մաս մը մշակած լինելով ոչ միայն Ամփիկտիոնի ատենին որոշած տուգանքը վճարել մերժած, այլ և Դելփիսի տաճարին գանձերը կողոպտած էին. Փիլիպպոս՝ այս մեհենական առաջին պատերազմով Փոկիսացոյ ձայնը ինքն առնելով մասնակցեցաւ Ամփիկտիոնի ատենին:

7.— Փիլիպպոս յետոյ իր ղէնքը Թրակիոյ կողմը դարձուց ուր պիտի կարենար գրաւել Բիւզանդիոն, եթէ Փոկիոն հայրենասէր և քաջ Աթենացի զօրապետը չը պաշտպաներ զայն:

8.— Փիլիպպոս՝ Բ. Մեհենական պատերազմին ժամանակ Աթենացի Նաքիլէս ճարտասանին առաջարկութեամբ զօգտելէ վերջ Լոկտրիացիները, որ նոյնպէս

5.— Ո՞ր քաղաքները գրաւեց: 6.— Խօսեցէք Ա. Մեհենական պատերազմին վրայ: 7.— Փիլիպպոս ինչո՞ւ չլրցաւ Բիւզանդիոն գրաւել: 8.— Բ. Մեհենական պատերազմին վրայ խօսեցէք:

Դելփիսի հողերը մշակած էին, Բէովտիոյ Ելատէ քաղաքը յանկարծ գրաւեց:

9.— Փիլիպպոս իր աշխարհակալութեան ամբողջ ընթացքին մէջ՝ իրեն արժանի հակառակորդ մ'ունեցաւ Յունաստանի ամենէն նշանաւոր և կարող ճարտասանը, Դեմոսթենէս: Սա՝ յարատեւ աշխատութեամբ իր բնական պակասութիւնները ուղղելէ վերջ, երբ քաղաքական գործերու մասնակցեցաւ, ոգին եղաւ այն կուսակցութեան որ Յունաստանի և Աթէնքի մեծութիւնը կուզէր, իր ճարտասանական տաղանդը գործածեց ի պատերազմ յորդորելու հայրենակիցները Փիլիպպոսի դէմ: Իր ճառերը՝ որք ուրիշ նպատակ չունէին բայց եթէ յարձակիլ Փիլիպպոսի դէմ՝ կոչուեցան Փիլիպպեանք և Ոլիմքեանք:

10.— Ելատէ քաղաքին գրաւումը սարսափեցուց Աթենացիները, որք փութով ժողով գումարեցին վերահաս վտանգին առաջն առնելու համար. ճարտասաններէն ոչ ոք համարձակեցաւ խօսելու, ամենքը իրենց աչքը դարձուցին մեծ ճարտասանին վրայ և ահա Դեմոսթենէս բեմ կ'ենէ, կը յորդորէ իր հայրենակիցները պատերազմելու. Թերէ մոռնալով իր հին ոխը, կը դաշնակցի Աթէնքի հետ. բայց երկուքն ալ Աթէնք՝ և Թերէ, չարաչար կը յաղթուին Քերոնէայի դաշտին մէջ և այսպէս Յոյնք կը կորսնցնեն իրենց մեծութիւնը (338):

9.— Ո՞վ էր Դեմոսթենէս: 10.— Քերոնէայի ճակատամարտը:

11. — Փիլիպպոս Յունաստանի գերիշխանութիւնը ստանձնեց. Յունաց մուշնել տալու համար իրենց վիշտը՝ առաջարկեց ի Կորնթոս գումարուած Ամփիկտիոնեան ժողովին որ Պարսից դէմ արշաւանքը նորագէն. ինքն արդէն այս արշաւանաց ընդհանուր սպարապետ կարգուած էր, երբ Մակեդոնացի ազնուական մը՝ Պարսիկներէ գրգռուած՝ սպաննեց զինքը (336):

Գ Ա Ս Ժ Գ.

Ա Ղ Ե Ք Ս Ա Ն Դ Ր Մ Ե Ս

1. — Աղեքսանդր՝ Մակեդոնիոյ Փիլիպպոս թագաւորին որդին էր. իր մարմնամարզական և զինավարժական կրթութեամբ՝ զոր Լեւոնիդասէն ստացաւ՝ Յունական խաղերուն մէջ ամենքը կը գերազանցէր, քաջ հեծնող էր:

2. — Եթէ Լեւոնիդաս իր աշակերտը փայլուն զինուոր մ'ըրաւ, Արիստոտէլ ալ զայն Աղեքսանդր ըրաւ: Կուզէր ուսանիլ ամեն բան, փիլիսոփայութիւն, գրա-

11. — Փիլիպպոսի մահը: 1, 2. — Աղեքսանդրի կրթու-թիւնը:

կանութիւն, գիտութիւն և նոյն իսկ բժշկութիւն, ամբողջովին ի բերան ուսած էր Եփեսոսեան որուն դիւցազներուն նմանիլ կը բաղձար. ծնած էր յաղթելու համար:

3. — Դեռ տասն եւ եօթն ամեայ, հօրը բացակայութեան ժամանակ թագաւորութեան գործերը վարեց. քաջութեամբ, առատաձեռնութեամբ և մանաւանդ հանճարովի՝ զօրաց և ժողովրդեան համակրանքը շահեցաւ:

4. — Երբ հօրը յաջորդեց 21 տարեկան էր. յանկարծական և անդիմադրելի յարձակմամբ զսպեց ապրստամբութիւնները Դանուբէն անդին, բայց երբ լըսեց որ Դեմոսթենէսի գրգռմամբ Յունաստան ալ կը խլրտի, փութով Յունաստան հասաւ, կործանեց Թեբէ, բնակիչները ծախեց, բայց խնայեց Պինդարոսի տան: Այս կոտորածը սարսափեցուց և հնազանդեցուց Յոյները:

5. — Նորատի թագաւորն Կորնթոսի մէջ գումարուած ժողովին առաջարկեց, իր հօր պէս, Պարսից դէմ արշաւել: Աղեքսանդր՝ դաշնակից զօրաց սպարապետ կարգուած՝ պատրաստուեցաւ Պարսկաստան արշաւել:

6. — Աղեքսանդր՝ Մակեդոնիոյ կառավարութիւնը Անդրիպատրոսի յանձնելով (334) 30,000 հեաեակ եւ

3, 4. — Ինչ ըրաւ երբ թագաւորեց: 5. — Կորնթոսի ժողովը ինչ որոշեց: 6. — Գրանիկոնի, Իսսոսի, Տիւրոսի պատերազմները:

11. — Փիլիպպոս Յունաստանի գերիշխանութիւնը ստանձնեց. Յունաց մուշկեղ տալու համար իրենց վիշտը՝ առաջարկեց ի կորնթոս գումարուած Ամիիկտիոնեան ժողովին որ Պարսից դէմ արշաւանքը նորագէն. ինքն արդէն այս արշաւանաց ընդհանուր սպարապետ կարգուած էր, երբ Մակեդոնացի ազնուական մը՝ Պարսիկներէ գրգռուած՝ սպաննեց զինքը (336):

Գ Ա Ս Ժ Գ.

Ա Ղ Ե Ք Ս Ա Ն Դ Ր Մ Ե Ս

1. — Աղեքսանդր՝ Մակեդոնիոյ Փիլիպպոս թագաւորին որդին էր. իր մարմնամարզական և զինավարժական կրթութեամբ՝ զոր Լեւոնիդասէն ստացաւ՝ Յունական խաղերուն մէջ ամենքը կը գերազանցէր, քաջ հեծնող էր:

2. — Եթէ Լեւոնիդաս իր աշակերտը փայլուն զինուոր մ'ըրաւ, Արիստոտէլ ալ զայն Աղեքսանդր ըրաւ: Կ'ուզէր ուսանիլ ամեն բան, փիլիսոփայութիւն, գրա-

11. — Փիլիպպոսի մահը: 1, 2. — Աղեքսանդրի կրթուածիւնը:

կանութիւն, գիտութիւն և նոյն իսկ բժշկութիւն, ամբողջովին ի բերան ուսած էր Իլիականը որուն գիւյաղներուն նմանիլ կը բաղձար. ծնած էր յաղթելու համար:

3. — Դեռ տաան եւ Եօթն տմեայ, հօրը բացակայութեան ժամանակ թագաւորութեան գործերը վարեց. քաջութեամբ, առատաձեռնութեամբ և մանաւանդ հանճարովի՝ զօրաց և ժողովրդեան համակրանքը շահեցաւ:

4. — Երբ հօրը յաջորդեց 21 տարեկան էր. յանկարծական և անդիմադրելի յարձակմամբ զսպեց ապստամբութիւնները Դանուբէն անդին, բայց երբ լըսեց որ Դեմոսթենէսի գրգռմամբ Յունաստան ալ կը խլրտի, փութով Յունաստան հասաւ, կործանեց Թեբէ, բնակիչները ծախեց, բայց խնայեց Պլինդարոսի տան: Այս կոտորածը սարսափեցուց և հնազանդեցուց Յոյները:

5. — Նորատի թագաւորն Կորնթոսի մէջ գումարուած ժողովին առաջարկեց, իր հօր պէս, Պարսից դէմ արշաւել: Աղեքսանդր՝ դաշնակից զօրաց սպարապետ կարգուած՝ պատրաստուեցաւ Պարսկաստան արշաւել:

6. — Աղեքսանդր՝ Մակեդոնիոյ կառավարութիւնը Անդրկատրոսի յանձնելով (334) 30,000 հեաեւակ եւ

3, 4. — Ինչ ըրաւ երբ թագաւորեց: 5. — Կորնթոսի ժողովը ինչ որոշեց: 6. — Գրանիկոնի, Իսսոսի, Տիւրոսի պատերազմները:

4500 հեծեալ զինուորներով ելլեսպանտոսէն Փոքր—Ասիա անցաւ, Գրանիկոն գետին քով յաղթեց Պարսից և այս պատերազմին մէջ շնորհիւ իր Կլիտոս բարեկամին մեծ վտանգ մը անցուց. Փռիւզիոյ Գորդիոն քաղաքին Գորդեան հանգոյցը ի զուր քակել փորձելէ վերջ՝ թըրովը կտրեց. Կիւզնոսի պաղ ջուրերուն մէջ լուացուելուն համար՝ սոսկալի տենդային դողէ մը բռնուեցաւ որմէ բժշկուեցաւ խմելով, հակառակ Պարսիկոն զօրապետին ազդարարութեան, Փիլիպպոս բժշկին պատրաստած ըմպելին. դարձեալ յաղթութիւն մը տարաւ Դարեհի վրայ Իսսոսի մօտ. եօթնամսեայ պաշարումէ վերջ՝ կործանեց Տիրոս. իբր ազատարար ընդունուեցաւ Եգիպտոս ուր հիմնեց Ալեքսանդրիա. այցելեց Արամեզդ Ամմոնի տաճարը որուն պատգամախօսը զինքը Արամեզդայ որդին անուանեց:

7.— Ալեքսանդր այսպէս ծովեղերեայ բոլոր քաղաքները նուաճելէ վերջ՝ որպէս զի Դարեհ չկարենար Յունաստանի հետ հաղորդակցել, Ափրիկէէն անցաւ Ասիա ուր երրորդ անգամ յաղթեց Դարեհի Արբելայի գաշտերուն մէջ (331). տիրեց Պարսից տէրութեան ուրուն մայրաքաղաքներն, — Բաբելոն, Շօշ, Պերսեպոլիս և Եկրատան— գրեթէ առանց ընդդիմութեան, իրենց գուռները բացին յաղթականին առջեւ: Դարեհ տարաբաղ թագաւորն սպաննուեցաւ փախած ժամանակ:

8.— Ալեքսանդր հիմնեց Ալեքսանդրիա (այժմ

7.— Արբելայի ճակատամարտը: 8, 9.— Ալեքսանդր ի՞նչ գործեր տեսաւ:

Հերադ) Ալեքսանդրուպոլիս (այժմ Գանտահար), իջաւ Հինդոս գետին հովիտը, Պորոս թագաւորին հետ բաւականութեան դաշինք հաստատեց. թէեւ ուզեց Հնդկաստան արշաւել, բայց զօրքը մերժեց աւելի յառաջ խաղալ, այն ատեն գետին եղերքները քաղաքներ, նաւահանգիստներ հիմնելով հասաւ մինչեւ Հնդկաց ովկիանոս. Նէարխոն ծովակալ՝ Պարսից ծովէն նաւատորմիւ Պարսկաստան դարձաւ, բանալով վաճառականութեան առջեւ Հնդկաստանի ճամբան, իսկ ինքն ալ ցամաքային զօրքով եկաւ Բաբելոն:

9.— Ալեքսանդր ընդարձակ տէրութիւն մը հիմնեց որ կը տարածուէր Ադրիական ծովէն մինչեւ Հինդոս, Եգիպտոսէն մինչեւ Կովկաս:

Սկսաւ շահիլ սիրտը անոնց որոց յաղթած էր, զոհ մատոյց անոնց դից, յարգեց անոնց սովորութիւնները, Յունաց և բնիկներուն մէջ խնամութիւն հաստատեց, նոյն իսկ ինքը՝ Դարեհի Ստատիրա դստեր հետ ամուսնացաւ. կը բաղձար ի մի ձուլել Ասիական և Յոյն ժողովուրդները: Եօթնամսուն քաղաքներ հիմնեց, վաճառականութիւնը ծաղկեցաւ, Յոյն գիտուններ սկսան Ասիոյ բոյսերը, կենդանիները և աշխարհագրութիւնը սորվիլ:

10.— Վերջապէս Ալեքսանդրի տրչաւանաց հետեւանքն եղաւ Ասիական երկիրներուն հեղինացումը:

11.— Եթէ մէկ կողմէն՝ Մակեդոնացիք չհասկնաւով Ալեքսանդրի այս մեծ խորհուրդները ստեպ տըր-

10.— Ալեքսանդրի արշաւանաց հետեւանքը ի՞նչ եղաւ:
11, 12, 13.— Աշխարհակալին վերջին օրերը:

առնջներ կը բառնային և կը դաւադրէին անոր կենաց դէմ, միւս կողմէ՝ ինքն ալ իր յաղթութիւններովը գոռոզացած՝ սկսաւ իր Ասիական պերճութեամբ առիթ տալ իր հայրենակցաց դժգոհութեան. գինովութեան ժամանակ սպաննեց իր բարեկամը Կլիտոս, Կալիսթենէս իմաստասէրը, սպաննել տուաւ նաեւ Փիլոտոս և անոր հայրը Պարմենիոն:

12. — Աղեքսանդր չափաւորութիւնը անհրաժեշտ առաքինութիւն մը չէր սեպեր, ինքզինքը տուաւ՝ մանաւանդ իր սիրելիներուն մահէն վերջ՝ զեղխութեան և գինեմուրթեան, սոսկալի տենդէ մը բռնուեցաւ որմէ չկրցաւ բժշկուիլ, մեռաւ Բաբելոնի մէջ 33 տարեկան (323): Հարցուցին Աղեքսանդրի թէ որով կը թողուր ընդարձակ տէրութիւնը. «Ամենէն զօրաւորին» պատասխանեց:

13. — Աղեքսանդրի յաջորդներուն մէջ չի գտնուեցաւ մէկը որ կարենար միահեծան տէրն ըլլալ այս ընդարձակ կայսրութեան:

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻ ՅԱԶՈՐԴՆԵՐԸ

1. — Աղեքսանդրի մահուանէն վերջ՝ տէրութիւնը շատ տարի սոսկալի խառնակութեան թատր եղաւ. զօ-

1, 2. — Աղեքսանդրի մահուանէն վերջ ի՞նչ փոփոխութիւններ տեղի ունեցան:

րապետները նախ Աղեքսանդրի ընտանիքէն մէկը պաշտպանելու պատրուակաւ և ապա իրենց անուամբ պատերազմներ մղեցին իրարու դէմ, այս պատերազմներուն միջոցին ջնջուեցաւ Աղեքսանդրի ընտանիքը:

2. — Իպսոսի պատերազմով (301) ուր Աղեքսանդրի երկու զօրապետները՝ Սելեւկոս և Պտղոմէոս յաղթեցին Սնախիզնի և անոր Պոլիորկէտ անուանեալ Դեմետրիոս որդւոյն, պետութիւնը վերջնականապէս բաժնուեցաւ երեք տէրութեանց — Սիրիոյ, Եգիպտոսի եւ Մակեդոնիոյ: —

3. — Սելեւկոս Նիկատոր հիմնեց Սելեւկեանց կայսրութիւնը որ կը աւարածուէր մինչեւ Հինդոս, մայրաքաղաքը Բաբելոնէն Սնտիրք փոխադրեց, իր յաջորդներէն Սնտիրքոս Դ յարձակեցաւ Հռովմայեցոյ վրայ բայց յաղթուեցաւ ի Թերմակիէ (197): Սելեւկեանք զեղխ, ցփ և անգութ թագաւորներ եղան, մղեցին պատերազմներ, որոց միջոցին տէրութիւնը հետզհետէ կորսնցուց իր ահագին համեմատութիւնները և այսպէս կազմուեցան Պարթեաց և Պերգամոնի և ուրիշ թագաւորութիւնները:

4. — Պոմպէոս Հռովմայեցի զօրապետը Հռովմէական դաւառի մը վերածեց Սիրիա (65):

5. — Պտղոմէոս Սոփեր հիմնադիրն եղաւ Պտղոմէոսեանց թագաւորութեան:

3, 4. — Խօսեցէք Սելեւկեանց թագաւորութեան վրայ:
5. — Պտղոմէոսեանց վրայ:

6. — Մայրաքաղաքն էր Աղեքսանդրիա, միակ յատակազծի մը վրայ շինուած կանոնաւոր քաղաք մը, ունէր Ընթերցարան ուր կը կատարուէին հասարակաց խաղեր, Միւսէոն եւն: Քաղաքը միացած էր Թուսքով մը Փարոս կղզոյն հետ որուն մարմարեայ աշտարակին վրայ կրակ կը վառուէր նաւորդաց առաջնորդութեան համար. Աղեքսանդրիա Փիւնիկեան քաղաքաց տեղը բռնեց և եղաւ կեդրոն աշխարհի վաճառականութեան:

7. — Միւսէոնը գիտական մեծ հաստատութիւն մ'էր, կը պարունակէր գրատուն մը որ ունէր 400,000 ձեռագիր, Բուսաբանական և Կենդանաբանական պարտէզ, Աստղաբաշխական դիտանոց, Անդամահատութեան սրահ և Գիմիական աշխատանոց մը: Միւսէոնի մէջ կը բնակէին, տէրութեան ծախքով, գիտուններ ուրոյ՝ Թագաւորը յաճախ կը սեղանակցէր, Աղեքսանդրիա դարերով աշխարհի իմացական զարգացման կեդրոնն եղաւ:

8. — Պաղոմէոսի յաջորդներէն Պաղոմէոս Բ. Փիւլատելիոս և Պաղոմէոս Գ. Էվերգէտ թէեւ աշխատեցան Թագաւորութիւնը ընդարձակել, բայց ցոյութիւնն ու անբարոյականութիւնը արդեւ եղան, ապա Թագաւորութիւնն ալ Հռովմէական կայսրութեան հետ միացաւ Կլէոպատրա Թագուհւոյն մահուամբ (30):

9. — Մակեդոնական լուծը Թօթափելու համար,

Յոյնք՝ Աղեքսանդր մեծի մահէն վերջ՝ ոտք ելան. Անգիպատրոս առաջին անգամ թէեւ յաղթուեցաւ Լամիական պատերազմին մէջ, բայց յաղթելով Կրանօնի մօտ (322), Աթէնքի մէջ պահապան զօրք դրաւ, պահանջեց պատերազմական տուգանք և Դեմոսթենէսի դուրսը:

10. — Մեծ ճարտասանը ի Կալարիա Պոսիդոնի տաճարը ապաստանեցաւ, յետոյ՝ երբ պաշարուեցաւ Մակեդոնացի զինուորներէ՝ ինքզինքը թունաւորելով մեռաւ: Հինգ տարի վերջ՝ Մակեդոնիոյ Թագաւորին պահանջմամբ ուրիշ մեծասիրտ քաղաքացի մը—անյիշաւար Փոկիոն—Աթենացիներէն դատուելով՝ մուկիւնք խլմեւ դատապարտուեցաւ:

11. — Իպսոսի ճակատամարտին յաջորդող խռովութիւններ Մակեդոնիա վրդովեցին, և թէեւ Փիլիպպոս Ե. ուղեց Մակեդոնիոյ Թեւարկութիւնը տարածել Յունաստանի վրայ, բայց հզօրագոյն ազդէ մը (Հուլմայեցի) յաղթուելով չի կրցաւ իր նպատակը յառաջ տանիլ (197). Պերսէոս Փիլիպպոսի որդին եւս Հռովմէացիներէն չարաչար յաղթուած ի Պիւդնա՝ (168) գերի տարուեցաւ ի Հռովմ և Մակեդոնիա եղաւ Հռովմէական դաւառ մը (143):

12. — Սելեւկեան, Պաղոմէոսեան, և ասոնցմէ կազմուած պետութեանց մէջ Թագաւորը Յոյն էր, կը պահպանէր իր լեզուն, կրօնքը և սովորութիւնները, հը-

6. — Նկարագրեցէք Աղեքսանդրիա: 7. — Միւսէոնը:
8. — Ե՞րբ կործանեցաւ Պաղոմէոսեանց Թագաւորութիւնը:
9. — Յոյնք ի՞նչ ըրին Աղեքսանդրի մահուանէն վերջ:

10. — Ի՞նչպէս մեռաւ Դեմոսթենէս: 11. — Մակեդոնիոյ վիճակը: 12. — Այս իշխանութեանց ընդհանուր նկարագիրը:

պատուհները Ասիայի էին, պաշտօնեաները՝ Յոյն. բա-
նակը Յոյն վարձկաններէ կազմուած էր. կային Յոյն
բանաստեղծներ, գիտուններ և արուեստագէտներ: Ասիոյ
մէջ Յոյնք այնքան տարածուեցան որ բնիկները վերջա-
պէս ընդունեցան անոնց կրօնը, բարբը, նոյն խակ լե-
զուն « Կրեւերը Հելլենացաւ »:

ԴԱՍ ԺԵ.

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ՎԵՐՋԻՆ ՕՐԵՐԸ

1. — Յունաստան հետզհետէ կը վառթարանար.
Կրանտի պատերազմէն մինչեւ Իպսոսի ճակատամար-
տը՝ Աթենացիք իրենց վրայ իշխողները, ինչպէս Անտի-
զոն և անոր որդին Դեմետրիոս պաշտելու չափ նուա-
ստացան:

2. — Իպսոսի ճակատամարտէն վերջ Մակեդոնիոյ
թագաւորները, երկրին խռովութեան պատճառաւ, քաշ-
ուեցան Յունաստանէ, բայց Մակեդոնացիներ կը տի-

1. — Աթենացոց նուաստացումը: 2. — Յունաստանի
քաղաքական վիճակը:

րէին Յունաստանի քաղաքներուն: Երկու Յոյն հայրե-
նասէրներու — Արատոսի և Փիլոպեմէնի — նպատակն
եղաւ Յունաստան ազատել ասոնց լուծէն:

3. — Արատոս մանկութեան ժամանակ Սիկիոնի
իշխաններէն Արգոս ապաստանած՝ կրթուեցաւ իր հօր
բարեկամաց ջանքով. բարձրահասակ, հուժկու և արիա-
սիրտ երիտասարդ մեղաւ: Քանի մը տաղադիրներով
գիշեր մը մեծ ճարպիկութեամբ Սիկիոնի պարիսպէն
ներս մտաւ և առանց արիւնհեղութեան քաղաքին տի-
րեց:

4. — Միացաւ Աքայեան դաշնակցութեան հետ զոր
կազմած էին, փոխադարձ պաշտպանութեան համար,
Աքայիոյ 12 փոքրիկ քաղաքները: Դաշնակից քաղաքնե-
րը միեւնոյն օրէնքները, չափերը, կշիռները և դրամ-
ներն ունէին, իրենց դործերը կը կարգադրուէին ընդ-
հանուր ժողովով մը որուն մէջ ամենքն ալ հաւասար
ձայն ունէին, որպէս զի ոչ ոք կարենար բռնանալ ու-
րիշներու վրայ:

5. — Արատոս աշխատեցաւ ամբողջ Յունաստան
այս դաշնակցութեան հետ միայնելով ազատել երկիրը
Մակեդոնացոց ձեռքէն. Աթէնք և Կորնթոս՝ որ գեռ-
Մակեդոնացի թագաւորաց իշխանութեան տակ էին՝
ասոնց հետ միացան: Արատոս՝ այն ինչ Ետոլիացիները
Աքայեան դաշնակցութեան հետ կապելու յաջողած՝ կը

3. — Ո՛վ էր Արատոս: 4. — Նկարագրեցէք Աքայեան
դաշնակցութիւնը: 5. — Արատոսի խորհուրդը:

մտածէր Յունաստան ազատել, Սպարտայի նախանձը դարձեալ խանգարեց երկրին վիճակը:

6.— Սպարտայի Ագիա թագաւորը իր երկրին մէջ Լիկուրգոսէն հաստատուած նախկին խիստ բարքերը վերահաստատելու խորհրդին զոհ եղած էր. ամօր յաջորդը, Կլէոմէն, թէեւ միեւնոյն խորհուրդը ունէր բայց զինուորական փառքով ժողովրդեան համարումը շահիլ և ապա՝ սկսուած բարեկարգութիւնը հաստատել մտադրեց: Կլէոմէն այս նպատակաւ պատերազմեցաւ Աքայեան դաշնակցութեան դէմ և քանիցս յաղթեց Արատոսի որ՝ ստիպեալ՝ Մակեդոնացւոց օգնութեան դիմեց:

7.— Արատոս ասոնց օգնութեամբ Սիլեսիա (Լակոնիա) քաղաքին մօտ յաղթելով Կլէոմէնի՝ Եգիպտոս փախցուց ուր յուսահատութենէն անձնասպան եղաւ:

8.— Սիլեսիոյ ճակատամարտէն վերջ՝ Աքայացւոց և Ետոլիացւոց մէջ պատերազմ ծագեցաւ. այս պատերազմին մէջ որ երկու դաւեմակցութեանց պատերազմ կը կոչուի, Աքայեցիք յաղթուելով՝ երկրորդ անգամ դիմեցին Մակեդոնիոյ օգնութեան. Կլէոմէն թէ՛ Մակեդոնիոյ Փիլիպպոս Գ. թագաւորը թունաւորել տուաւ Արատոս (213) և ինքը ժամանակ մը վարեց Յունաստանի գերիշխանութիւնը:

6.— Ի՞նչու պատերազմեցաւ Սպարտա Արատոսի հետ: 7.— Ի՞նչ եղաւ Կլէոմէնի վախճանը: 8.— Երկու դաշնակցութեանց պատերազմը:

Թէեւ Հռովմէական ծերակոյտը՝ Շանագլուխի պատերազմով Մակեդոնիոյ յաղթելէ վերջ, հանդիսաւորապէս Յունաստան ազատ հռչակեց, բայց իրօք Յունաստան Հռովմէական գերիշխանութեան տակ մտած էր, հնազանդելով Հռովմէ եկած հրամաններուն:

9.— Վերջապէս Յունաստան գոտեցաւ Հռովմայ հետ և Կորնթոսի պատերազմին մէջ յաղթուելով՝ Հռովմէական դաւառ մ'եղաւ Աքայիա անուամբ (146):

10.— Յունաստանի վերջին օրերուն մէջ յիշատակութեան արժանի է Փիլոպեմէն, որ Աքայացի և Մեկալոպոլսոյ բնիկ՝ քաջ երիտասարդ մ'էր. սա՝ չլքեց Հռովմայ դէմ դնել անոր զօրութիւնը գիտնալով, այլ սկսաւ Աքայեցւոց զինուորական ոգին արծարծել, բանակը կարգաւորել և Աքայեան դաշնակցութիւնը միացեալ պահել:

11.— Մետսինիա, Հռովմայ գրգռմամբ, բաժնրւեցաւ դաշնակցութենէն. Փիլոպեմէն՝ փութով բանակի մը գլուխը անցած՝ քալեց անոր վրայ, բայց գերե բռնուելով բանա գլուխեցաւ և ուր մեռաւ մոլեխինդ խմելով:

12.— Աքայեցիք Փիլոպեմէնի մահը լսելով յարձակեցան Մետսինիոյ վրայ զոր սուրի և կրակի տուին, ապա քաջին մարմինը այրելէ և աճիւնը սրբազան սաւ-

9.— Ո՞վ տիրեց Յունաստանի: 10.— Ո՞վ է Փիլոպեմէն: 11.— Այս քաջին մահուան պարագաները, 12.— Ի՞նչ ջրին Աքայեցիք իրենց հայրենակցին մահուան վիշտը լուծելու համար:

փորին մէջ ամփոփելէ վերջ՝ շքեղ հանդիսաւորութեամբ Մեկաւապոյիս հասան, բոլոր Յունաստանն ողբաց այս մեծ քաղաքացին և զայն պատուեց իր զուական վերջինը աւուանելով:

13. — Աղեքսանդր մեծի Ասիական աշխարհակալութիւնը Հելլենացուցած էր Ասիա, բայց այս վերջինն ալ ունեցաւ իր անդրադարձիկ ազդեցութիւնը Յունաստանի վրայ, Արեւելեան մեղկ բարքեր, սովորութիւններ մտան Յունաց մէջ. գրականութիւնը իր ոյժը և արուեստը՝ իր մեծութիւնը կ'որոնցուց:

ՀԱՄԱՅՈՅՑ ՊԱՏԿԵՐ

Գ. ՇՐՋԱՆԻ

(338 — 146)

Գլխաւոր թուականք

Մակեդոնիոյ Փիլիպպոս թա-
ղաւորը բանակը կազմակերպելէ,
Աթենացիներէ քանի մը ծովե-

13. — Յունաստանի անկումը:

զերեայ քաղաքներ դրաւելէ վերջ խորամանկութեամբ և Քերոնէայի պատերազմով կը տիրէ Յունաստանի. այն ինչ կ'որոնթոս գումարուած Ամփիկտիոնի ժողովէն Պարսից դէմ արշաւող զօրաց ըստ պարապետ կը կարգուի, կ'ըստ պաննուի: Աղեքսանդր մեծ իր տէրութեան քանի մը կողմերը հանդարտեցնելէ վերջ՝ Պարսից դէմ ընդհանուր սպարապետ կարգուած՝ կ'անցնի Փոքր—Ասիա, կը յաղթէ Պարսից ի Գրանիկոն եւ յիստոս. կ'երթայ Սիւրիա և Եգիպտոս, ապա Արքելայի վճռական պատերազմով կը տիրէ Պարսից տէրութեան, կը յառաջանայ մինչեւ Հինդոս, ուստի կը դառնայ Բաբելոն և ուր կը մեռնի: Աղեքսանդրի մեռնելէն վերջ՝ Իպսոսի ճակատամարտով ընդարձակ կայսրութիւնը կը բաժնուի երեք տէրութեանց — Սիւրիոյ, Եգիպտոսի և Մակեդոնիոյ:

Յունաստան՝ ներքին երկպառակութեանց մատնուած՝ սկսաւ վատթարանալ և ստորնանալ եւ

Քերոնիայի
պատերազմը 338

Գրանիկոնի
պատերազմը 334

Իսսոսի պա-
տերազմը 333

Արքելայի
պատերազմը 331

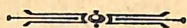
Աղեքսանդրի
մահը 323

Իպսոսի պա-
տերազմը 301

Յունաստան
կը նուաճուի 146

վերջապէս՝ հակառակ Արատոսի
և Փիլոպեմէնի ջանքերուն՝ Հռով-
մէական զաւառ մ'եղաւ Աքսյիա
անուամբ:

ՅՈՒՆԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

1.— Յունաց մատենագրական առաջին լեզուն
բանաստեղծականն եղաւ. դիւցազներգակ բանաստեղծ-
ներն, Հոմերոս և Հեսիոդ, երգեցին դիւ և դիւցա-
ղանց գործերը:

2.— Հոմերոս հաւանաբար ապրեցաւ թ. դարուն
մէջ (ն. թ.). Փոքր—Ասիոյ եօթն քաղաքներ Հոմերոս
ծնած ըլլալու փառքը կը փափարին իրենց պահել: Սա՛
իր ծերութեան մէջ կուրացած՝ կը չլէք քաղաքէ քա-
ղաք իր ոտանաւորները արտասանելով, Հոմերո-
սի քերթուածները՝ հագներգուններու միջոցաւ ան-
կրորտստ պահուած՝ հասան մինչեւ 2.^{րդ} դար (560) ուր

1.— Ինչով սկսաւ Յոյն գրականութիւնը: 2.— Հոմե-
րոս եւ իր գործերը:

Պիսիստրատի նախաձեռնութեամբ հաւաքուելով՝ ա-
ռաջին անգամ գրի առնուեցան: Այս երկերն կը կոչ-
ուէին Իլիական և Ոդիսական. առաջինով Հոմերոս
կ'երգէ Աքիլլէսի ցասումը, Պատրոկլի և Հիկտորի մահը.
երկրորդով՝ կը պատմէ դիւ թական ոճով մը՝ Ոդիսեւսի ար-
կածները Տրոյիոյ կործանումէն վերջ: Այս երկու քեր-
թուածք՝ դիւցազներգութեան երկու հրաշակերտներ են
որք դարեր անցնելէ վերջ՝ դեռ կը պահեն իրենց հը-
րապոյրն ու թարմութիւն:

3.— Հեսիոդ կը կարծուի թէ՛ Ը.^{րդ} դարուն մէջ
ծնած է ի Բէոլիոս, իր գործերը Յունաց մէջ մեծ
յարգ ունէին կրօնական և խմաստասիրական խնդրոց
մէջ, սակայն Հոմերոսի քերթուածոց չափ չահեկան չեն:

4.— Յունական ուսման արական վարչութեան
միջոցին եղերերգակ բանաստեղծներ, ինչպէս Տիրատոս
և Սիմոնիդէս սկսան յորդան տալ կենդանի զգացմանց.
քնարերգակ բանաստեղծներէն Պինդարոս, հանդէսնե-
րու մէջ յաղթողներն իր հոգեյոյզ քնարով դրուա-
տեց, Անակրէոն՝ զինին և զուարճութիւնը երգեց:

5.— Պերիլլէսի դարուն մէջ գրականութեան ու-
րիշ սեռ մ'ալ մշակուեցաւ, Եւքիլէս (ծնած 525ին) Սո-
փոկլէս (ծնած 495ին) և Եւրիպիդէս (ծնած 480ին) ող-
բերգութիւնը իր կատարելութեան հասցուցին:

6.— Աքիստոսիան (ծնած 444ին) իր կատակերգու-

3.— Հեսիոդ: 4.— Եղերերգակ եւ քնարերգակ բանաս-
տեղծներէն ոմանք: 5.— Երեք մեծ ողբերգակ բանաստեղծ-
ները: 6.— Մեծ կատակերգակ բանաստեղծը:

թիւները յօրինեց, որոց մէջ ծաղրեց Սթենացւոյ մուլթիւնները և հեգնեց Սփեփսոսները:

7. — Յոյնը իրենց գրիչը հաւասար յաջողութեամբ դործածեցին նաեւ արձակ գրութեան մէջ:

8. — Հերոդոտ՝ Փոքր — Ասիոյ Ալիկարնաս քաղաքին մէջ ծնած (484ին) գրեց, հետաքրքրաշարժ և գիւթիչ ոճով մը, Մարական պատերազմաց պատմութիւնը:

9. — Թիւլիդիտէս (ծնած 471ին) Պելոպոնէսի պատերազմին մէջ իմաստասէր պատմաբանի մը յատկութիւններովը փայլեցաւ:

10. — Քսենոփոն, Սոկրատի աշակերտ, գրեց նահանջ բիրուն և դաստիարակութիւն Կիրոսի:

11. — Պլուտարքոս որ ապրեցաւ Բ. դարուն (3. Բ.) եղաւ հեղինակ Կեանք երեւելի արանց դործոյն:

12. — Պերճախօսութիւնը ծագեցաւ Աթէնքի մէջ ուր հանրային մեծ դործեր կը կազադրուէին ժողովրդային ժողովով. մեծ ազդեցութիւն ունէին պերճախօսը որոց խորհրդոց յաճախ ժողովը կը հետեւէր. Եսքինէս՝ Փիլիպպոս թագաւորէն կաշառուած՝ Մակեդոնիոյ շահերը կը պաշտպանէր: Դեմոսթենէս՝ Պարսից դրամով՝ Փիլիպպոսի դէմ կը յարձակէր:

Դեմոսթենէսի ճառերը բեմական պերճախօսութեան հիանալի օրինակներ են:

7, 8, 9. 10. 11. — Արձակագիր մատենագիրք (պատմագիրք), 12. — Պերճախօսք:

13. — Յոյնը նշանաւոր փիլիսոփաներ ալ ունեցան. ասոնք կ'ըբաղէին նաեւ բնական գիտութիւններով որոցմէ փիլիսոփայութիւնը դեռ բաժնուած չէր: Ե. դարուն մէջ յառաջ եկաւ Սփեփսոսէս կոչուած Սկեպտիկեաններուն դասը որ կը յարձակէր անխտիր՝ կրօնի, սովորութեանց և ուրիշ հաստատութեանց դէմ:

14. — Անոնց դէմ մաքառիլ նպատակն եղաւ Սոկրատի (469—399 Ն. Ք.) սա՝ իմաստուն չանուանեց զինքն, այլ իմաստասէր, կ'ըսէր. « Իմ բոլոր գիտութիւնքս է գիտնալ թէ բան մը չեմ գիտեր »: Իր նշանաբանն էր ծանիր գեղ, կ'աշխատէր հարկաւոր մեծ ճըշմարտութեանց-բարւոյն, ճշմարտին և գեղեցկին — զոյութիւնը հաստատել հակառակ սփեփսոսներուն եւ այս դործը կը կատարէր այն քննական մեթոտով որ իւր անուամբ Սոկրատեան կոչուեցաւ: Իր թշնամիներէն դատաստանի կոչուելով՝ դատապարտուեցաւ մոլեխիդ խմելու և քաղաքին դիքը չպաշտելուն, նոր աստուածներ մոցնելուն և երիտասարդութիւնը զեղծողներուն համար »: Սոկրատ խմեց թոյնը անխռով և հանդարտ իր լացող աշակերտներուն խօսելով հոգւոյ անմահութեան վրայ:

15. — Պլատոն (429—347 Ն. Ք.) Սոկրատի ամենէն նշանաւոր աշակերտն եղաւ, հիմնեց Ակադեմիականաց դպրոցը:

16. — Արիստոտէլ (384—322) աշակերտ Պլատոնի և հիմնադիր Պերիպատիկանաց դպրոցին, ամիրփեց

13, 14, 15, 16, 17. — Յոյն փիլիսոփաներէն ոմանք:

իր ժամանակին բոլոր գիտութիւնը իր գիրքերուն մէջ:

17. — Զենոն հիմնեց Ստոյիկեանց, Եպիկուրոս՝ Եպիկուրեանց դպրոցները:

18. — Յոյնք՝ գեղարուեստներէն ճարտարապետութիւն եւ քանդակագործութիւն իրենց կատարելութեան հասցուցին, նկարչութեան եւ երաժշտութեան զարգացումը աւելի Միջին դարու վերապահեալ էր:

19. — Յունաց ամենէն գեղեցիկ շէնքերն էին տաճարները—գից բնակարանները—միշտ շրջապատուած շքեղ սիւներով. տաճարին կեդրոնն էր խորհրդաւոր եւ մթին սրբարանը, ուր կուռքը՝ ոսկեգրուագ, գոհարազարդ եւ զգեստաւորեալ կանգուն կը կենար, սրբարանին ետեւը կը պահէին տաճարին գանձը եւ յաճախ քաղաքին ոսկին եւ արծաթը: Շէնքին այլ եւ այլ մասանց համեմատութիւնը, կատարելութիւնը եւ վայելչութիւնն աննման գեղեցկութիւն կուտային տաճարին:

20. — Դորիական, Յոնիական եւ Կորնթական կոչուած երեք ոճի սիւները կը տարբերէին իրենց խորիւխով եւ խոյակով:

21. — Պարթենոն, Աթենքի պաշտպան դիցուհւոյն նուիրուած, Ակրապոլի բարձանց վրայ կը կանգնէր վեհաշուք, շինուած էր համակ մարմարիոնէ եւ Դորիական ոճին պատկանող տաճարներուն ամենէն համբաւաւորն էր:

22. — Եփեսոսի Անահիտի տաճարը՝ որ Աղեքսան-

18 — Գեղարուեստը Յունաց մէջ: 19. — Յունաց ամենէն գեղեցիկ շէնքերը որոնք են: 20. — Յունական ճարտարապետութեան երեք ոճերը: 21, 22, 23. — Օրինակ իւրաքանչիւրէն: 24. — Փիդիաս եւ իր հրաշակերտները:

դրը մեծի ծննդեան զիշերը այրուեցաւ՝ Յոնիական շնորհալի ոճին ամենէն գեղեցիկ օրինակն էր:

23. — Կորնթական ճարտարապետութեամբ շինուած տաճարները նուիրուած կ'ըլլային Աստղիկի, յաւերժահարսանց են, որոց փափկութեան եւ վայելչութեան աւելի կը պատշաճէր այս ամենէն ճոխ եւ ամենէն զարդարուն ոճը:

24. — Քանդակագործութիւնը ծաղկեցաւ ամէն ժամանակէ աւելի Պերիկլէսի դարուն մէջ, Փիդիասի դպրոցը սքանչելի հրաշակերտներ արտադրեց. Փիդիասինքն՝ Հոմերոսի հիանալի տողերէն ներշնչեալ՝ շինեց Ոլլիմպիական Արամազդայ հսկայ եւ գեղակերտ արձանը 48 մեթր բարձր, նստած ճոխ եւ քանդակազարդ գահոյից վրայ, Պարթենոնի Աթենասի համբաւաւոր արձանը նաեւ այս տաճարին արտաքին կողմը զարդարող քանդակներուն մէկ մասը:

25. — Յունական քանդակագործութեան հրաշալի եւ գեղեցիկ արտադրութիւնը իբրեւ օրինակ կ'ուսումնասիրուին ցարդ: Յոյնք՝ իրենց գրականութեան եւ գեղարուեստից հիանալի արտադրութեամբք մեծապէս ստատրեցին աշխարհի քաղաքակրթութեան:

Վ Ե Ր Ջ

25. — Աշխարհ ի՞նչ կը պարտի Յոյն քաղաքակրթութեան:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՆԻՒԹԵՐ

1. — Յունական դադթականութիւնք .
2. — Յունաց ընկերական վիճակը Հոմերի ժամանակ .
3. — Յունական հանդէսները .
4. — Բաղդատեցէք Սոլոնի և Լիկուրգոսի օրէնքները .
5. — Պալտից քաղաքականութիւնը Պելոպոնէսի պատերազմին ժամանակ .
6. — Եպամինոնդի նկարագիրը .
7. — Սոկրատ՝ Սոփեստէաներուն դէմ .
8. — Դեմոսթենէսի կեանքը .
9. — Աղեքսանդր մեծ .
10. — Աքայեան դաշնակցութիւն .
11. — Աղեքսանդրիա և իր հաստատութիւնները .
12. — Յոյնք՝ գրականութեան և արուեստից մէջ .
13. — Յունաց կարեւորութիւնը՝ քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ .

ԲՈՎԱՆԴԱԿ ՈՒԹԻՒՆ

Երես

Երկու խօսք 9
Քանի մը թեւադրութիւններ 11

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՀԻՆ ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ

Դաս

Ա. Յունաստանի Աշխարհագրական դիրքը 9
Բ. Դիցարանական շրջան 11
Գ. Յունաց կրօնքը 14
Դ. Յունական հանդէսներ և խաղեր 18
Ծանօթ. — Պատմ. երեք շրջանները 21

ԱՌԱՋԻՆ ՇՐՋԱՆ

Ե Լիկուրգոս և իր օրէնագրութիւնը 22
Պատմ. Կապ. — Մեսսինիական պատերազմները . . . 25
Զ. Սոլոն և իր օրէնագրութիւնը 26
Է. Յունական կառավարութիւն 30
Համացոյց պատկեր Ա. Շրջանի 33

ԵՐԿՐՈՐԴ ՇՐՋԱՆ

Ը. Մարական պատերազմներ	35
Թ. Պերիկլէս եւ իր դարը	40
Ժ. Պելպէնէսի պատերազմը	43
Պոտմ, Կապ. —	
1. Դատաւորաց կառավարութիւնը	
2. Նահանջ Բիւրուն	47
ԺԱ. Թեբէի գերիշխանութիւնը	49
Համացոյց պատկեր Բ. Շրջանի	52

ԵՐՐՈՐԴ ՇՐՋԱՆ

ԺԲ. Փիլիպպոս թագաւոր	54
ԺԳ. Աղեքսանդր մեծ	58
ԺԴ. Աղեքսանդրի յաջորդները	62
ԺԵ. Յունաստանի վերջին օրերը	66
Համացոյց պատկեր Գ. Շրջանի	70
ԺԶ. Յունական քաղաքակրթութիւն	72
Խմբագրութեան նիւթեր	78

Մ Ի Զ Ի Ն Դ Ա Ր

Մ Ա Ս Ն Դ.

Դ Ա Ս Ա.

ԲԱՐԲԱՐՈՍԱՅ ԱՐՇԱԽԱՆՔԸ

1. Երբ Հռովմէական տէրութիւնը տկարացաւ, ընդհանրապէս հիւսիսէն վայրագ ցեղեր սկսան յարձակումներ ընել կայսրութեան երկիրներուն վրայ. Հռովմայեցի զինուորները այնքան տկարացած էին որ անկարող էին զրահ կրել:

2. — Կայսրերը՝ բարբարոսաց ձեռամբ բարբարոսները վանելու քաղաքականութեամբ իրենց բանակներուն մէջ ընդունեցան զանոնք: Հոնաց պետը, Ատտիլա Հռովմայեցոյ, Դովթացոյ եւ Ֆրանկաց միացեալ զօրութենէն յաղթուեցաւ Շալոնի մէջ: Բարբարոսները՝ որ արդէն քաջ պատերազմիկներ էին, Հռովմայեցոյ տակ մարդուած՝ պատերազմելու արուեստն տլ սորվեցան, եւ յետոյ, ինչպէս պիտի տեսնենք, տէր եղան կայսրութեան:

1, 2. — Հռովմէական կայսրերը ի՞նչ ըրին:

3.— Բարբարոսաց—Տեւոնեան կամ Գերմանական ցեղեր—արշաւանքը հետեւեալ կարգով տեղի ունեցաւ:

4.— Գոթացիք երկու մասերու բաժնուած էին,— Ոսթրոգոթք և Վիսիգոթք. այս վերջինները չուզելով Հոնաց հնազանդիլ՝ կայսրութեան սահմաններուն մէջ մտան, ապա ապստամբելով հասան մինչեւ Ադրիանուպօլիս. Մեծն Թէոդոս կայսրը յաջողեցաւ հանդարտեցնել զանոնք: Վիսիգոթներուն նոր պետը, Ալարիկոս Ոնորիոսի դէմ ապստամբելով մտաւ Հռովմ և աւարի տուաւ (410): Վիսիգոթները յետոյ հաստատուելով Գաղիոյ հարաւային երկիրներուն մէջ հիմնեցին Վիսիգոթներուն թագաւորութիւնը:

5.— Հոնաց հզօր պետը, Ատտիլա որ ինքզինքը Աստուծոյ պատուհասը կ'անուանէր, իր արշաւանքէն դարձաւ Հունգարիա, ուր քիչ ժամանակէն մեռաւ, իրեն հետ վերջացաւ Հոնաց իշխանութիւնը:

6.— Կայսրերը Իտալիա պաշտպանելու համար ետ կանչեցին Գալլիա գտնուող իրենց զօրքերը. այն ժամանակ Բիւրկինեանք և Վանտալք անարգել՝ Հռենոսէն անցան, Բիւրկինեանք իրենց անուամբ թագաւորութիւն մը հաստատեցին Գալլիոյ մէկ մասին մէջ. Վանտալք անցան Գալլիայէն, ժամանակ մը մնացին Սպանիոյ մէջ որուն մէկ գաւառը իրենց անուամբ կոչ-

3.— Բարբարոսները ո՞ր ցեղին կը վերաբերէին: 4.— Ո՞վ են Գոթք եւ ո՞ւր հաստատուեցան: 5.— Ատտիլա ո՞վ է: 6.— Բիւրկինեանք եւ Վանտալք:

ուեցաւ Վանտալուզիա կամ Անտալուզիա, ապա անցան Ափրիկէ հիմնելով Վանտալաց թագաւորութիւնը որուն մայրաքաղաքն եղաւ Կարթեգոն (437). Վանտալաց հըզօր պետը, Գենսերիկ Ափրիկէէն Իտալիա անցաւ, Հռովմ աւարի տուաւ (455) այս թագաւորութիւնը երկար չտեւեց, Յուստինիանոսի ժամանակ Արեւելեան կայսրութեան հետ միացաւ (534):

7.— Փրանկները Պելճիոյ մէջ կը բնակէին և Հռովմայ կայսրերուն դաշնակից կը համարուէին. իրենց Կլովիս պետին ժամանակ (481—511) արշաւեցին Գալլիա և հիմնեցին Փրանկաց թագաւորութիւնը:

8.— Երբ Հռովմէական կայսրերը ստիպուեցան իրենց զօրագունքները Բրիտանիայէն կանչել, բնիկները Սաքսոնները հրաւիրեցին զիրենք Սկոթլոյ լեռնականներուն դէմ պաշտպանելու համար. նոյնպէս Անգլիացիները եկան Տանիմարդայէն. այս կերպով Բրիտանիոյ մէջ հաստատուեցան Անկլո-Սաքսոն եօթը թագաւորութիւնները:

9.— Ոստրոգոթք Ատտիլայի մահուանէն վերջ, հաստատուեցան Հունգարիոյ մէջ, ապա իրենց թագաւորը Թէոդորիկ Իտալիա արշաւեց, Օգոակը զահակաւ պաշտօնանկ ըրաւ (493). Կառավարեց Իտալիա նախկին կայսրերուն նման, դաշնակից եղաւ Վիսիգոթաց որոնց տէրութիւնը պաշտպանեց Կլովիսի դէմ: Ոստրոգոթաց թագաւորութիւնը Արեւելեան կայսրութեան

7.— Կլովիս որո՞ց պետն էր: 8.— Ի՞նչ առթիւ Սաքսոնք եւ Անգլիացիք Բրիտանիա հաստատուեցան: 9.— Ո՞վ է Թէոդորիկ. Լոմպարտացիք ո՞ւր հաստատուեցան:

ման եղաւ Բելիսարիոսի և Ներոնի պատրիկի միջոցաւ (554), բայց քիչ ժամանակէն Լոմպարտացիք Ալպեաններէն անցնելով Լոմպարտական թագաւորութիւնը հիմնեցին Բոյի ամբողջ հովտին մէջ (568) :

10. — Բարբարիկ ցեղերու այս արշաւանքը մեծ հետեւութիւններ ունեցաւ . գրականութիւն և արուեստը չմշակուեցան, քաղաքներ կործանեցան, յիշատակարաններ ջնջուեցան . Լատիներէնը աղաւաղուելով Ռոմանական կոչուած լեզուները կազմուեցան : Արշաւանքէն առաջ միայն Հռովմէական կայսրութիւնը կար, արշաւանքէն յետոյ բազմաթիւ բարբարիկ թագաւորութիւններ կազմուեցան, որոնց մէջ երկու տեսակ բնակիչներ կային-Գերմանացիք և Հռովմայեցիք-առաջինները՝ իրենց սովորութիւններով փոխեցին ընկերութիւնը և կառավարութեան կանոնները . Հռովմայեցի կալուածատէրեր քաղաքներու մէջ կը բնակէին և իրենց կալուածները գերիներու մշակել կուտային . Գերմանացի պետեր՝ զինեալ և իրենց սեղանակից հաւասարիմներէն շրջապատեալ՝ գիւղերու մէջ հաստատուեցան : Բարբարոսք քրիստոնեայ եղան, թէեւ ցեղերէն զմանք արդէն քրիստոնեայ եղած էին մեծ արշաւանքէն առաջ . Գոթացիք, Վանտալք, Բիւրկինեանք և Լոմպարտացիք Արիոսեան եղան, մինչեւ Փրանկները՝ Կաթոլիկ . կայսրութեան բնակիչները Կաթոլիկ ըլլալով՝ աւելի սիրով հնազանդեցան Փրանկաց, ճիշդ այս պատճառաւ Փրանկաց թագաւորութիւնը միւս թագաւորութիւններէն աւելի զօրաւոր եղաւ :

10. — Ի՞նչ եղաւ բարբարոսաց հետեւանքը :

Արդի ընկերութիւնը բարբարոսներէն ընդունած է անձնական աշխատութեան սէրը, իսկ Հռովմայեցիներէն՝ երկարատեւ քաղաքակրթութեան ձեւերը :

ԴԱՍ Բ.

ԲԻԻԶԱՆԴԱԿԱՆ ԿԱՅՍՐՈՒԹԻՒՆ

1. — Արեւելեան կայսրութիւնը կոչուած է Բիւզանդական Կոստանդնուպոլսոյ անուամբ, նաեւ Յունական՝ վասն զի Ժողովուրդը մեծ մասամբ Յոյն էր :

2. — Մեծն Թէոփոսի մահէն (395) մինչեւ Յուստինիանոս՝ Արեւելեան կայսրութեան գահուն վրայ անընդան և տկար կայսրեր նստան :

3. — Յուստինիանոս մեծ համբաւ կը վայելէ իբրեւ աշխարհակալ, շինող և օրէնսդիր :

4. — Պատերազմեցաւ Պարսից գէմ (528—562) որոց չկրցաւ բոլորովին յաղթել, ուստի խաղաղութիւն հաստատուեցաւ փոխադարձ զիջումներով, Վանտալաց թագաւորութիւնը ջնջելով (534) Ափրիկէ միացուց

1. — Բիւզանդական կայսրութիւնը ուրիշ ի՞նչ անուններով կոչուած է : 2, 3, 4. — Խօսեցէք Յուստինիանոսի վրայ իբրեւ աշխարհակալ :

կայսրութեան հետ, Իտալիա Ոստրոգոթերէն (553—553) և հարաւային Սպանիա Վիսիգոթերէն գրաւեց (552), վանեց Պուլղարները որոնք Դանուբէն անցնելով մինչեւ Կ. Պօլսոյ պարիսպներուն քով հասած էին (559):

5.— Իբրեւ շինող՝ կայսրութեան պաշտպանութեան համար շատ ամրոցներ կառուցանել տուաւ, եւ Անասթաս կայսեր շինել տուած պարիսպը որ երկրաշարժէ կործանուած էր, վերականգնեց, մայրաքաղաքին բարեզարդութեան համար աշխատեցաւ, շերամին ներածուլ թիւնը կայսրութեան մէջ՝ իր օրով տեղի ունեցաւ:

6.— Յուստինիանոս՝ Տրիբոնիոս իրաւագէտին ձեռքով պատրաստել տուաւ իր անուամբ ծանօթ օրինագրերը, հաւաքելով նախկին կայսրերուն հրովարտականքը և օրէնքները:

7.— Յուստինիանոսի յաջորդներուն մէջ նշանաւոր եղաւ Հերակլէս կայսրը, որուն ժամանակ Պարսիկը մինչեւ Քաղկեդոն յառաջացած՝ մայրաքաղաքին կ'ըսպառնային (613). կայսրը նախ հարաւէն և ապա հիւսիսէն յարձակեցաւ թշնամոյն երկրին վրայ. Պարսիկները յաղթուեցան, Խոսրով թագաւորը դահճնկեց եղաւ, Խաչափայտը երուսաղէմ տարուեցաւ (628):

8.— Կայսրութիւնը՝ այս երկարատեւ պատերազմներէն վերջ պէտք ունէր խալաղութեան, բայց ահա ճիշդ այս միջոցին Արաբիոյ խորերէն ահարկու ժողո-

5.— Յուստինիանոս իբրեւ շինող: 6.— Յուստինիանոս իբրեւ օրէնադիր: 7.— Ո՞վ էր Հերակլէս: 8.— Կայսրութեան վրայ որո՞նք յարձակեցան:

վուրդ մը յարձակեցաւ կայսրութեան երկիրներուն վրայ, նուաճեց Սիւրիա (638), Եգիպտոս (640) և նոյն իսկ Կ. Պօլիս գրաւելու համար քանիցս փորձեր ըրաւ (717):

9.— Իսաւրացի կայսրեր՝ իբրեւ պատկերամարտ իրենց նախանձայուղութեան հետեւանքով՝ կորսնցուցին Իտալիա:

10.— Սելճուգեոնը զօրանալով տիրեցին, ԺԱ. դարուն սկիզբը, Փոքր—Ասիոյ մեծ մասին, կայսրերը անկարող էին տնոնց ո՛ր եւ է դիմագրութիւն ընելու: 1204ին՝ Խաչակիրք տիրեցին Կ. Պօլսոյ և զայն Լատին կայսրութեան մայրաքաղաք ըրին. այս միջոցին կաղմուեցան քանիմը փոքր Լատին և երեք Յոյն պետութիւններ. այս վերջիններուն մէջ ամենէն չզօրաւորն եղաւ Նիկիոյ կայսրութիւնը: 1261ին՝ Միքայէլ Պալէոլոկ, Նիկիոյ կայսրը Յունական հարստութիւնը կրկին հաստատեց Կ. Պօլսոյ մէջ:

11. Քաղաքային պատերազմներ փութացուցին կայսրութեան կործանումը. Թուրքերը կը յառաջանային տիրելով կայսրութեան երկիրներուն, սկսան նոյն իսկ կայսրերէն հարկ պահանջել, վերջապէս Մուհամմէտ Բ. Զաթիհ Սուլթանը տիրելով Կ. Պօլսոյ (1453) հակառակ վերջին կայսեր դիւցազնական պաշտպանութեան՝ կործանեց Արեւելեան կայսրութիւնը:

9.— Պատկերամարտ կայսերաց վէճը ի՞նչ հետեւանք ունեցաւ: 10.— Ի՞նչ փտանգներու ենթարկեցաւ կայսրութիւնը: 11.— Ե՞րբ վերջացաւ Արեւելեան կայսրութիւնը:

12.— Բիւզանդական կայսրութիւնը խստիւ քրն-
նադատուած է. դաւադրութիւններ և մելութիւններ,
կրօնական բուռն վէճեր, կուսակցական կրքեր կրկէսի
խաղերուն առթիւ՝ ահա գլխաւոր պատճառները կայս-
րութեան տկարութեան և քայքայման: Չափազանց
ֆեոտալար եղաւ կայսրութեան՝ Յոյն կայսրերուն այն
քաղաքականութիւնը որով ջնջեցին քաղաքական կեան-
քը այն ազգերուն որոնք իբրեւ դաշնակից՝ կայսրու-
թեան արեւելեան սահմանները կը պահպանէին:

13 — Արդար է որ խոստովանինք միեւնոյն ժա-
մանակ թէ՛ երբ հին քաղաքակրթութիւնը մոռցուե-
ցաւ Արեւմուտքի մէջ բարբարոսաց արշաւանաց միջո-
ցին, Արեւելեան կայսրութիւնը պահպանեց զայն՝ եւ
հաջորդեց արդի Եւրոպական ազգաց, պահպանեց
նաեւ Հռովմէական օրէնքը, Յոյն մատենագրութեան
հրաշակերտները, գտաւ ճարտարապետական այն գե-
ղեցիկ ոճը որ Բիւզանդական արուեստ կը կոչուի, եւ
վերջապէս Արեւելեան Եւրոպիոյ բարբարիկ ժողովրդոց
քաղաքակրթութեան օրինակը տուաւ, ուրիշ բառով՝
Սլաւներուն դաստիարակն եղաւ:

12, 13.— Բիւզանդական կայսրութեան յոռի եւ լաւ կող-
մերը:

Գ Ա Ս Գ.

ԱՐԱՐԱՑԻՔ ԵՒ ԻՐԵՆՑ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ

1 .— Արաբացիք բաժնուած էին զանազան ցեղե-
րու, որոց իւրաքանչիւրը ունէր իր պետը—շէյխ կամ է-
միր—և կը պաշտէր իր մասնաւոր կուռքը, սակայն ա-
մէնքը ունէին հասարակաց սրբավայր մը—Քեապա—
քառակուսի ձեւով շինուած՝ Մէքքէի մէջ: Արաբացիք
երբէք Հռովմէական կայսրութեան հպատակ եղած չէին,
կը սիրէին բախտախնդիր կեանքը և այս պատճառաւ
Սաբակիմա ալ կոչուած են: 2. դարուն Արաբացիք՝
կրօնապէս և քաղաքականապէս միացած՝ մեծ դեր
խաղացին Միջին դարու պատմութեան մէջ:

2.— Մուհամմէտ, իսլամաց մարգարէն ծնաւ 571ին
Մէքքէի մէջ, կը սերէր Գուրէյշեանց ցեղէն, ունեցաւ
յարաբերութիւններ Արաբական թերակղզոյն, ինչպէս
նաեւ Սիրիոյ և Պաղեստինի հետ: 610ին յայտնեց, թէ
Աստուծոյ պաշտօն ընդունած էր Աբրահամու հաւատքը
վերահաստատել, թէ « Միայն մէկ Աստուծոյ կայ, եւ
Մուհամմէտ անոր մարգարէն է »: Այս կրօնքը կոչուե-

1.— Արաբացւոց նախին վիճակը: 2, 3.— Խօսեցէք Մու-
համմէտի վրայ:

ցաւ Իսլամութիւն և իր Սուրբ Գիրքը կը կոչուի Գուրան:

3.— Մարգարէին առաջին աշակերտներն եղան Խաթիճէ կինը, Գերին, Ալի և Ապուպէքիր ազգականները. 622ին ստիպուեցաւ Մէքքէն թողուլ եւ երթալ Մէտինէ որ հին կռապաշտ կրօնքին պաշտպաններուն սպառնալիքէն հեռու մնայ. Մէտինէի բնակիչները սիրով յարեցան նոր կրօնին, մարգարէն ժողովուրդին գլուխը անցած՝ տիրեց Մէքքէի. բոլոր Արաբական ցեղերը իր վարդապետութեան դարձնելէ յետոյ երբ կը մտածէր իր կրօնը Արաբիոյ սահմաններէն դուրս ևս տարածել, մեռաւ Մէտինէի մէջ 632ին:

4.— Մարգարէին յաջորդները Խալիֆա կոչուեցան, առաջին չորս խալիֆաներն եղան Ապուպէքիր, Էօմէր, Օսման և Ալի: Արաբացիք թերակղզիէն դուրս ելնելով հետզհետէ տիրեցին Սիւրիոյ (632—638), Պարսկաստանի (632—642), Եգիպտոսի (639—640):

5.— Ժամանակ անցնելէ վերջ Մուավիէ եղաւ Խալիֆա և սկսաւ Իւմմեան ժառանգական հարստութիւնը (661) որուն մայրաքաղաքն եղաւ Դամասկոս. երբ երկարատեւ և արիւնահեղ պատերազմները վերջացան, Արաբացիք երկրորդ աշխարհակալութեան շրջան մը սկսան:

6.— Անցան Փոքր—Ասիա, Եօթը տարի (668—

4.— Առաջին չորս խալիֆաներն որոնք եղան և ինչ աշխարհակալութիւններ ըրին: 5.— Ո՞վ է Մուավիէ: 6.— Արաբացիք ուրիշ ինչ աշխարհակալութիւններ ըրին:

675) Կ. Պօրիս պաշարելէ վերջ յետո մղուեցան. երկրորդ պաշարում մը (717ին) աւերի յաջող արդիւնք չունեցաւ: Ափրիկէ արշաւեցին, Միջերկրականի բոլոր եզերքը գրաւեցին, Սպանիա անցան նեղուցէն և ցամաք ելան Ժայռին վրայ որ ի յիշատակ իրենց առաջնորդին—Թարիգ — ձիւրալթար (Թարիգի լեռը) կոչուած է. կործանեցին Վիսիգոթաց թագաւորութիւնը և հաստատուեցան Սպանիոյ մէջ (711): Գալլիա ալ արշաւել ուղեցին, բայց Կարոլոս Մարթել Բուադիէի մօտ անոնց յաղթելով կասեցուց անոնց յառաջխաղացութիւնը (732):

7.— Արաբական այս ընդարձակ կայսրութիւնը որ Ինդոսէն մինչեւ Պիրէնեան լեռները կը տարածուէր չկրցաւ երկար ժամանակ իր միութիւնը պահել, կուսակալներ սկսան անկախութեան ձգտիլ. Աբբաս ջնջեց Իւմմեանց ցեղը և հաստատեց Աբբասեանց հարստութիւնը (750), որուն մայրաքաղաքն եղաւ Պաղտատ: Իւմմեանց ցեղէն պատանի մը, Ապուրահման Սպանիա երթալով հոն ամիրապետ անուանեցաւ, այսպէս կազմուեցաւ Քորտովայի խալիֆայութիւնը, երրորդ խալիֆայութիւն մ'ալ—Փադիմեանց—հիմնուեցաւ Գահիրէ:

8.— Պաղտատի ամենէն նշանաւոր խալիֆաներն եղան Էպու—ճաֆէր—Էլ—Մանսուր, Հարուն—Էլ—Ռաշիտ, Էլ—Մամուն. Արեւելի իշխանութիւնը Արաբական ցեղէն Տուղլիլ—Պէկի անցաւ (1058): Վերջա-

7.— Ո՞վ եղաւ Աբբասեանց հիմնադիր: 8.— Խօսեցէ՛ք Պաղտատի Խալիֆայութեան վրայ:

պէս Մոնկոք ջնջեցին Պաղտատի խալիֆայութիւնը (1258 ին) :

9. — Քորտովայի խալիֆայութիւնը տկարանալով ժԱ. դարուն իշխանութիւնը Մաւրիտանացոյ անցաւ . Ֆէրտինանտի և Իզապէլի ամուսնութեամբ՝ Արալիոն եւ Քաստիլ միացած՝ գրաւեցին Կրանատան ալ որ վերջին ապաստանարանն էր Մաւրիտանացոյ Սպանիոյ մէջ (1492) :

10. — Գաճիրէի խալիֆայութիւնը տեւեց մինչեւ 1517, երբ Օսմանցոյ Սուլթանը Սէլիմ Ա. (եազնուղ անուանեալ) նուաճեց Գաճիրէ :

11. — Աբբասեանց իշխանութեան ժամանակ եղաւ Արաբական դպրութեան ոսկեդարը . բացուեցան վարժարաններ, դրատուններ, թանգարաններ, գիտանոցներ, ֆունաց և Պարսից ամենէն լաւ գործերն թարգմանուեցան Արաբերէնի : Գիտութիւններէն՝ մանաւանդ տարրաբանութիւն, բժշկութիւն, աստղաբաշխութիւն իրենց զարգացման համար շատ բան կը պարտին Արաբական ճգանց . Արաբացոյ այս գործերն օգտակար եղան այժմու գիտութեանց : Ճարտարապետական այն գեղեցիկ ոճը որ Արաբական կը կոչուի, իրենց վառվառն երեւակայութեան ծնունդէն էր, հիանալի պալատներ և մզկիթներ կառուցին :

12. — Նոր ծառեր, պտուղներ բերին Ներսիս, ի-

րենց գործարանները կ'արտադրէին գունազեղ ապակիներ, ընտիր զէնքեր, գորգեր, կերպասներ, ընտիր կաշի, լաւ պողովատ, շաքար, թուղթ ևն : Իրենց առեւտրական յարաբերութիւնները հաստատած էին Հնդկաստանի և Չինաց հետ Պասրայի միջոցաւ, իսկ Ներսիսի հետ՝ Աղեքսանդրիոյ միջոցաւ :

Այս երկու քաղաքներն—Պասրա և Աղեքսանդրիա—երկու մեծագոյն խալիֆայութեանց մայրաքաղաքներուն (Պաղտատի և Գաճիրէի) իբրեւ նաւահանգիստ կը ծառայէին :

Պասմական կապ .— Պրանկաց Մերովինկեան հարստութիւնը իր զօրութեան դադաթնակէտն հասաւ Տակոպէրի իշխանութեան օրով . ասոր մահուանէն վերջ Պրանկաց միապետութիւնը սկսաւ տկարանալ . դահակալները՝ Դասարկասուն թագաւոր կոչուած՝ կառավարութիւնը աբխուզացիներուն յանձնած էին . վերջապէս Պեպէն կարճահասակ, Կարոլոս Մարտէլի որդին որ արքունապետ էր, Մերովինկեան վերջին թագաւորը վաճի մը մէջ փակեց և ինքը թագաւոր եղաւ (752) հաստատելով Քարլովինկեան հարստութիւնը . Պեպէն՝ Պապէն թագաւոր օծուած՝ անոր պարգևեց Պալէնայի Էկսարքութիւնը զոր Լոմպարտացիներէն դրուած էր . այսպէս սկսաւ Պապերուն աշխարհական իշխանութիւնը :

9. — Քորտովայի խալիֆայութեան վրայ : 10. — Գաճիրէի խալիֆայութեան վրայ : 11, 12. — Խօսեցէք Արաբական քաղաքակրթութեան վրայ :

ԴԱՍ Դ.

ԿԱՐՈՒՄ ՄԵԾ

1.— Կարողա՞ Պեպէն Կարճահասակին որդին էր, ծնաւ 742ին, կոչուեցաւ Շաւրլմայն (Կարողս մեծ) իր բազմաթիւ յաղթութիւններուն և փառաւոր կառավարութեան համար:

2.— Կարողսի մեծ գաղափարն եղաւ վերահաստատել Հռովմէական կայսրութիւնը. իր այս գաղափարը իրականացնելու համար գործածեց քաղաքակրթութեան մասնաւորաբար սա երկու մեծ տարրերը, Տեստիներուն քաղաքական գաղափարները, բնադրները և Քրիստոնեայ եկեղեցւոյն միացուցիչ զօրութիւնը:

3.— Ֆրանկաց թագաւորութեան արեւելեան սահմաններուն վրայ կը բնակէին պատերազմասէր, վայրենի և հեթանոս ցեղեր, ասոնք՝ իրենց յարձակումներով՝ կրնային եթէ ոչ բոլորովին ջնջել, գէթ կասեցունել Ֆրանկաց նորածին քաղաքակրթութեան յառաջդիմութիւնը. ուստի հարկ էր նուաճել և քրիստոնեայ ընել զանոնք: Շաւրլմայն այս նպատակով չարունակ 33 տարի սոսկալի պատերազմներ մղեց հեթանոս Սաքսոններուն դէմ, որոնք շատ անգամ ընկճուեցան, բայց իրենց

1.— Ո՞վ էր Կարողս մեծ: 2.— Կարողս ի՞նչ մեծ գաղափար ունեցաւ: 3.— Կարողսի պատերազմները Սաքսոններու դէմ:

հաւատարմութեան ուխտը երկար չէր տեսեր, շուտով կ'ապստամբէին, վերջապէս յանձն առին Քրիստոնեայ ըլլալ և մկրտուեցան: Կարողս երկիրը զարգացնելու համար արհեստաւորներ զրկեց և զանազան տեղեր ալ եպիսկոպոսարաններ և աբբայարաններ հաստատեց:

4.— Պաւիերացիք փորձեցին անկախ ըլլալ օգնութեամբ Աւլաներուն — Թաթար ցեղ մը — որ Հունգարիա կը բնակէին. Կարողս՝ առաջինները ընկճելէ և անոնց երկիրը իր տէրութեան հետ միացնելէ վերջ՝ քաղեց վերջիններուն վրայ, անոնց ալ յաղթեց և տիրեց երկրին:

5.— Արշաւեց Սպանիոյ Սարակինոսներուն դէմ, տիրեց մինչեւ Եպրոս գետը, բայց իր արշաւանքէն դարձին՝ վերջապահ գունդը ջնջուեցաւ, այս կռուին մէջ ինկաւ նաեւ մեծահռչակն Ռօլան:

6.— Լոմպարտացիք շատ անգամ Պապին երկիրներուն վրայ կը յարձակէին. Ագրիանոս Պապը Կարողսի օգնութիւնը խնդրեց. Ֆրանկաց թագաւորը Ալպեան լեռներէն անցնելով յաղթեց անոնց, թագաւորը վանքի մը մէջ բանտարկել տուաւ, ջնջեց անոնց թագաւորութիւնը (773) և ինքը Լոմպարտացւոյ քագաւորի տիտղոսը առաւ:

7.— Կարողս այժմ տէր էր պետութեան մը որ Արեւմտաքի նախկին Հռովմէական կայսրութեան չափ

4.— Պաւիերացւոց դէմ: 5.— Սպանիոյ Սարակինոսներուն դէմ: 6.— Լոմպարտացւոց դէմ: 7.— Կարողսի հիմնած պետութեան սահմանները տուէք:

ընդարձակ էր, կը տարածուէր Արեւմտեան կողմը մինչեւ Եպրոս (Սպանիա), հիւսիսային Արեւելք մինչեւ Էլպա և հարաւային Արեւելք՝ մինչեւ Թէիս (Հանգարիա):

8.— Կարողոս՝ մեծ շուքով Խաղիա այցեւեց, Ծընընդեան օրը Ս. Պետրոսի եկեղեցւոյն մէջ Աստուածային պաշտամանց ներկայ էր իր պալատականաց հետ. յանկարծ, մինչդեռ ինքնակալը՝ ծնրադիր՝ կ'աղօթէր, Լեւոն Գ. Պապը թագ մը դրու անոր գլուխը և հանգիստւորապէս ողջունեց զայն իբրեւ 'Արեւմտից Կայսր, Կարողոս Ա. Օգոստոս Կեսար տիտղոսով (800 Յ. Ք.)

9.— Կարողոս իր կայսրութեան գաւառները կը կառավարէր կոմսերու միջոցաւ. կայսերական պալատիքակցներ՝ որոնք քննչական պաշտօններ ունէին գաւառներուն մէջ կոմսերուն վրայ, իրեն կը տեղեկագրէին երկրին վիճակը: Սմէն քաղաք ունէր, ինչպէս իր կոմսը, նոյնպէս իր եպիսկոպոսը, որոնք զիրքով իրարու հաւասար մէկտեղ պիտի կառավարէին: Արքունիքը գումարուած տարեկան ժողովոյն մէջ եպիսկոպոսներ և արքաներ կոմսերուն հետ մէկտեղ կը խորհրդակցէին տէրութեան գործոց վրայ:

10.— Շարլըմայն պաշտպան էր վաճառականութեան, ճարտարութեան և գրականութեան. իր արքունիքը կը հրաւիրէր ժամանակին ամենէն մեծ գիտունները, որոնք փոքրիկ ակադեմիա մը կը կազմէին, իւրաքանչիւրը կը կրէր հին նշանաւոր անձի մ'անուն,

8.— Ե՞րբ կայսր օծուեցաւ: 9.— Ի՞նչպէս կը կառավարէր պետութիւնը: 10.— Կարողոսի արքունիքը:

ղործընակ Ալգուէն՝ Որատիոսի, Ատելար՝ Օգոստինոսի և վերջապէս նախագահը՝ (Շարլըմայն) Դաւիթի անունը:

11.— Շարլըմայնի համբաւը այնքան տարածուած էր որ Հարուն-Էլ-Ռաշիտ Խալիֆան, Արեւելքի այս մեծ ինքնակալը թանկագին ընծաներով դեսպաններ ղրկեց Արեւմուտքի իր մեծաղօր բարեկամին:

12.— Շարլըմայն մեռաւ Էքս—լա—Շաբէլի մէջ 814ին. իրեն յաջորդեց իր որդին Լուի Բարեմիտ որ չկրցաւ կայսրութեան միութիւնը պահել, տէրութիւնը իր երեք որդւոց միջեւ բաժնեց. ասոնք ալ չկրցան կայսրութեան միութիւնը պահել և վերջապէս Վերտէնի դաշնագրով (843) Ֆրանսա, Գերմանիա և Իտալիա անջատ պետութիւններ եղան:

13.— Շարլըմայնի տէրութեան կործանուելուն գլխաւոր պատճառներն եղան կայսրութեան չափազանց ընդարձակութիւնը, ցեղերուն զանազանութիւնը և ասոնց ներհակ շահերը և ապակեդրոնացման նպաստաւոր ընկերային ձգտումները որոնք շուտով Աւստական դրութեան ծնունդ տուին:

11.— Արեւելքի ո՞ր ինքնակալը Կարողոսի հետ բարեկամութեամբ կապուեցաւ: 12.— Ի՞նչ էր Վերտէնի դաշնագրին նշանակութիւնը: 13.— Թուեցէք Կարողոս Մեծի կայսրութեան կործանման գլխաւոր պատճառը:

Գ Ա Ս Գ

Ա Ի Ա Տ Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

1.— Աւատական դրութիւնը, Միջին դարու մէջ, հետեւեալ կերպով ծագումն առաւ:

2.— Իւրաքանչիւր Գերմանացի իր պետէն կ'ընդունէր իրրեւ կողոպուտի բաժին՝ մաս մը երկիր որ ազատ կալուած կը կոչուէր: Պետն ի հարկէ մեծագոյն բաժին մը կը պահէր իրեն. թագաւորը սկսաւ իր կալուածէն հողեր պարգեւել անոնց որոնք իրեն ծառայութիւն մը մատուցած էին, պայմանաւ որ իրեն հաւատարիմ մնան և օգնեն պատերազմի մէջ. տրուած պարգեւը կը կոչուէր աւաս, ընդունողը աւասառու կամ ճորտ (հպատակ), պարգեւողը՝ աւասապետ կամ տէր (մեծաւոր): Շատ անգամ աւարառուներն ալ կ'ունենային իրենց ճորտերը—հպատակները—անոնց հողեր պարգեւելով նման պայմաններով. այսպէս հաստատուեցաւ տեսակ մը նուիրապետութիւն որուն գլուխն էր թագաւորը: Թագաւորութիւնները բաժնուած էին դքսութիւններու, ասոնց իւրաքանչիւրը կոմսութիւններ կը պարունակէր և կոմսութիւններն ալ՝ Պառոնութիւններ: Այս դրութիւնը կոչուեցաւ Աւասականութիւն:

1, 2, — Ի՞նչպէս ծագումն առաւ Աւատականութիւն:

3.— Այս նորակաղմ Աւատական ընկերութեան մէջ կային Աւասապետ, Կլերական, Ստրուկ և Միջնական:

4.— Իւրաքանչիւր աւասապետ ունէր կալուած մը և իր ծառայութեան տակ՝ ասպետներ որոնք իրեն հետ կ'ապրէին դղեակին մէջ. դղեակը անառիկ դիրք ունէր շինուած՝ սեպածեւ և բարձր ապառաժներու վրայ, պաշտպանուած խրամներէ, պարիսպներէ և բազմաթիւ աշտարակներէ, շարժական կամարջը կը փակէր դղեակին մուտքը թշնամոյն դէմ:

5.— Աւատապետ և ճորտ փոխադարձ պարտքերով կապուած էին իրարու հետ, առաջինը պարտաւոր էր պաշտպանել երկրորդը, այս վերջինն ալ իր մեծաւորին կը խոստանար հաւասարմութիւն, օգնութիւն (շրջօրինակ պատերազմի մէջ) և խորհուրդ (դատարանի մէջ): Այն արարողութիւնը որ ճորտը իր մեծաւորին կը կապէր, կոչուեցաւ Տուչութիւն:

6.— Դղեակին մէջ կալ տեսակ մը դպրոց ուր հպատակներուն զաւակները զինուորական մարզանք կ'ընդունէին և կը վարժուէին դղեակին կեանքին պահանջած կարգուսարքին, աստիճանաբար կ'ըլլային Մանկլաիկ (տիկնոջ ընկերացոյ), զինակիւ (յիշանէին ընկերացոյ) և ապա, եթէ արժանիք ունէին, մեծ հանդիսաւորութեամբ Ասպետութեան կարգը կ'ընդունէին:

3.— Աւատական ընկերութիւնը որո՞ցմէ կը բաղկանար:
4, 5, 6.— Խօսեցէք Աւատապետին եւ իր դղեակին վրայ:

7.— Կղերականք կը յարգուէին իբրեւ Աստուծոյ ծառաներ, շատ հարուստ էին. թագաւորներ, դուքսեր, կոմսեր՝ մէկ խօսքով՝ աւատական տէրեր շաա անդամ մեծ կալուածներ կուտային եպիսկոպոսարաններու և արքայարաններու իրենց հոգւոյն փրկութեան համար. այս պատճառաւ եպիսկոպոսներ և արքաներ շատ զօրացան, եղան աւատապետներ ունենալով իրենց հպատակները:

8.— Երկիրը կը վերաբերէր աւատապետներուն և զայն մշակել կուտային գեղջուկներու. ասոնցմէ ոմանք կը սերէին աղքատ, բայց գերի չեղող մարդերէ որոնք իբրեւ մշակ կալուածատիրոջ մը ծառայութեան մէջ մտած էին, կը կոչուէին ազաւ գեղջուկներ, ուրիշներ կալուածատէրերու հին գերիներէ կը սերէին, ասոնք էին ստրուկ կոչուածները: Ստրուկներուն վիճակը հին Հռովմէական գերիներուն վիճակէն լաւ էր. ունէին ընտանիք, տուն, դաշտ, հողին կապուած էին, իրենց տէրերը չէին կրնար զանոնք ծախել կամ հողէն զրկել. ստրուկ — գեղջուկը շատ ստորին վիճակ մը չուներ ազատ — գեղջուկէն:

9.— Գեղջուկները կը պարտէին իրենց տէրերուն.

Ա. Վարձակալութեան տուրք, ցորեն, գինի ևն:

Բ. Աշխատութիւն:

Գ. Վարձք մը՝ կալուածատիրոջ աղօրիքին, հնձա-

7.— Խօսեցէք կղերականաց վրայ: 8.— Ստրուկներուն վիճակը Հռովմէական գերիներուն հետ բաղդատուած: 9, 10.— Գեղջուկները ինչ կը պարտէին իրենց տէրերուն:

նին, փուռին, չափին և կշիռին պարտաւորիչ գործածութեան համար:

Դ. Տուգանք մը՝ զոր յանցապաւս գեղջուկներ վճարելու էին:

10.— Գեղջուկները արհամարհուած դասն էին, գեղջուկը՝ վասի հոմանիշ կ'ըմբռնուէր, զինուորականութիւնն էր միակ պատուաւոր զբաղումը:

11.— Գիւղերը՝ ուր կը բնակէին գեղջուկները, սկստն մեծնուլ և քաղաքներ ըլլալ, ասոնց շուրջ շինուեցան պատնէշներ և աշտարակներ, այս ամրացեալ քաղաքներուն բնակիչները Միջնական կոչուեցան ուրոնք քաղաքացիի իրաւունքը ստացան դաշնագրութեամբ իրենց տէրերէն, այսպէս կազմուեցան հասարակութիւններ:

12.— Շատ բան կարելի է ըսել այս աւատական դրութեան ինչպստ և ընդդէմ. այս դրութիւնն էր որ ծնունդ տուաւ Ասպետականութեան. քաջութիւն, հաւատարմութիւն, քաղաքավարութիւն, առատաձեռնութիւն, ատելութիւն՝ անիրաւութեան դէմ հաւաքաբար կը կազմէին կատարեալ ասպետի մը նկարագիրը, հրնութիւնը դիւցազներ յառաջ բերաւ, Միջին դարը ազնուականներ, կանանց գիրքը բարձրացաւ իբրեւ ընկեր և հաւատար մարդուն:

13.— Միւս կողմէ՝ Աւատականութիւնը քլասա-

II.— Խօսեցէք թէ ինչպէս սկսան քաղաքներ և հասարակութիւններ կազմուիլ: 12, 13.— Աւատականութեան լաւ և յոռի կողմերն:

կար էր, ժողովուրդը երաշխաւորեալ իրաւունքներ չունէր ենթարկուած՝ աւատապետին քմահաճոյքին որ իր դատաւորն էր միանգամայն. ամէն ասպետ՝ ճշմարիտ ասպետի մը առաքինութիւնները չունէր, բազմաթիւ ասպետներ կողոպտիչ— աւազակներ էին. շատ անգամ իշխաններ կամ ասպետներ կը մերժէին դատարաններու վճիռը աւելի լաւ համարելով զէնքով վճռել իրենց դատը. աւատական ընկերութիւնը յարատեւ պատեւրազմի մէջ էր, ի զուր թագաւորներ և եկեղեցին աշխատեցան կանոնաւոր դատարաններ հաստատել և չափ մը դնել ասպետներուն պատերազմասէր եռանդին. մենամարտը— հետեւանք պատուոյ զգացման թիւր ըմբռնման— ասպետական բարուց մէկ մնացորդն է:

14. — Աւատական դրութիւնը՝ որ սկսաւ Թ. դարուն և որ իր վերջնական կազմակերպութիւնը ստացաւ ԺԱ. դարուն, ջնջուեցաւ ԺԴ. դարուն վերջերը: Այս արդիւնքին նպաստեցին քաղաւորները, որոնք կ'ուզէին իրենց ձեռքին մէջ կեդրոնացնել երկրին բոլոր զօրութիւնը, ազաւս քաղաքները, եկեղեցիք որ միշտ թագաւորներուն դաշնակից գտնուեցաւ և վառօդին քիւտը որ բոլորովին յեղաշրջեց պատերազմելու եղանակը: Զրահներ և ամրակուռ դղեակներ չէին կարող պաշտպանել աւատական տէրերը գնդակին և թնդանօթին հարուածներուն դէմ:

ԴԱՍ Ե,

ՊԱՊՈՒԹԻՒՆԸ ՄԻՋԻՆ ԴԱՐՈՒ ՄԷՋ

1. — Եկեղեցին փրկեց քաղաքակրթութիւնը թըշնամեաց աւերիչ արշաւանաց ժամանակ. յաղթեց բարբարոսներուն. ասոնց խիստ, անգութ բարքերը փոխուեցան, երբ քրիստոնէութեան բարոյացուցիչ, ազնուացուցիչ ազդեցութեան տակ մտան և եկեղեցականաց մշակութիւնը, ուսումը միայն կրցին Եւրոպա ազատել իմացական բարբարոսութենէ:

2. — Հռովմայ Պապը մեծ ազդեցութիւն ունէր ինչպէս կրօնական, նոյնպէս քաղաքական գործոց մէջ. աւելի զօրացաւ, երբ տէր եղաւ Ռալէնայի էքսարկութեան զոր Պեպէն կարճահասակ իրեն շնորհեց. Շարլըմայն նոյնպէս օգնեց Պապին աշխարհական զօրութեան աճման (800):

3. — Ժ. Դարուն Պապական աթոռը ամօթալի եւ գայթակղեցուցիչ վիճակի մէջ էր, ենթարկուած էր աշխարհականաց ազդեցութեան. Հենրիկոս Գ. Գերմանիոյ կայսրը փափաքելով վախճան մը տալ այս ցաւալի

1. — Ի՞նչ եղաւ եկեղեցւոյն ազդեցութիւնը բարբարոսաց վրայ: 2. — Ի՞նչպէս սկսաւ Պապին աշխարհային իշխանութիւնը: 3. — Պապերուն վիճակը Ժ. դարուն:

վիճակին՝ երեք հակաթու Պապերը գահընկեց ընելով ինքն ընտրեց Գերմանացի եպիսկոպոս մը Պապ Լեւոն Թ. անուամբ։

4.— 1073ին Պապական աթոռը բարձրացաւ Հիւտըպրանտ, այսինքն Գրիգոր Է. այս կորովի Պապը մեծ գործունէութեամբ երեք մեծ առաջադրութիւններ գործադրելու հետամտեցաւ, ասոնք էին.

Ա. Պապութիւնը ազատել Գերմանացի կայսեր գերիշխանութենէն։

Բ. Բարեկարգել եկեղեցին-եկեղեցականութիւնը։

Գ. Անկախ ըլլալ աշխարհային իշխանութենէ եւ տիրել աշխարհականաց յանուն անոնց փրկութեան։

5.— Որոշեց որ կայսրերը ո՛ր եւ է միջամտութիւն չունենան Պապերուն ընտրութեան մէջ։

6.— Եկեղեցականները խիստ կարգապահութեան ենթարկել՝ համբաւաւոր Պապին երկրորդ գործն եղաւ։

7.— Կայսրը իբրեւ աւատապետ՝ հաւասարապէս կը պահանջէր ընտրութեան և տուչութեան իրաւունք. եպիսկոպոսաց և արքայից կը շնորհէր գաւազան և մատանի ինչպէս անոնց աւատական հպատակութեան. Պապը ժողով դումարելով որոշեց բանադրել թէ՛ այն որ գաւազան և մատանի կ'ընդունէր և թէ՛ այն որ կուտար։ Հուսկ ապա փորձեց թագաւորութեանց կառա-

վարութեան մէջ իսկ միջամտել ուղղակի թագաւոր կարգելով մէկը, գահընկեց ընելով ուրիշ մը։

8.— Հենրիկոս Դ. Կայսրը հակառակեցաւ Պապին այս ձգտումներուն, ուստի Պապը բանադրեց զայն և անոր Իտալիոյ ու Գերմանիոյ հպատակները իրենց հնազանդութեան երդումէն ազատ արձակեց. Կայսրն բարկացած՝ պատերազմի պատրաստուեցաւ. և ահա տեսնուեցաւ թէ ի՞նչ ահեղ զօրութիւն ունէր Պապը. եկեղեցականք սկսան կայսեր դէմ քարոզել. Կայսրը վերէժխնդրութեամբ լեցուած Իտալիա մտաւ. ամենուտ լքուած, ստիպուեցաւ խոնարհաբար հաշտութիւն խնդրել Պապէն, Կայսրը Կանոսա գնաց (1077) ուր Պապը կը բնակէր։ Իր յանցանքը խոստովանելէ, երեք օր դղեակին բակին մէջ, բոկոսն, միայն շապիկ մը հագած ձմեռուան սաստիկ ցուրտին մէջ կենալէ յետոյ արձակուեցաւ նղովքէն և սոսկալի արգելքը վերցաւ։ Հենրիկոս նորոգեց պատերազմը Պապին դէմ որ ստիպուեցաւ այս անգամ հռովմէն փախչիլ, մեռաւ աքսորի մէջ (1085)։

9.— Գրիգոր Պապին յաջորդները շարունակեցին իրենց նշանաւոր նախորդին քաղաքականութիւնը, վերջապէս Հենրիկոս Ե. Վորմսի դաշնագրով (1122) հրաժարեցաւ պաշտօնապէս տուչութեան բոլոր իրաւունքէն։

10.— Պապը իբրեւ պաշտպան Իտալական ազա-

4.— Գրիգոր Է. Պապին երեք առաջադրութիւնները։ 5, 6, 7.— Ի՞նչ միջոցներու գիմեց իր խորհուրդները գործադրելու համար։

8.— Տուչութեան կռիւը Հենրիկոս Դ. ի հետ։ 9.— Ի՞նչ էր Վորմսի դաշնագիրը։ 10.— Կէլֆեան եւ Կրպեան կուսակցութիւնները։

տութեան՝ օգնեց Լուսաւորական քաղաքաց օրոնք դաշ-
նակցած էին Ֆրետերիկ Ա. Շիկամօրուս կայսեր դէմ,
Պապին կուսակիցը կոչուեցան Կելճեան, և կայսերն՝
Կիպելեան, կայսրը յաղթուեցաւ և հաշտութիւն խնդ-
րեց. վերջապէս Ֆրետերիկ Բ. ի մահուամբ՝ Իտալիա
ազատեցաւ օտարին լուծէն (1250):

11.— Իննամկենտ Պապը իր բարձրագոյն աստի-
ճանին հասցուց Պապութիւնը, խաչակրութիւն քարոզեց.
ասոր օրով հաստատուեցաւ Ս. Տոմինիկոս, Սպանիոյի
քահանային նախաձեռնութեամբ հաւատքնութեան
ատեանը:

12.— 1300ին Վոնիփակ Բ. Պապը Ֆրանսայի Ֆի-
լիպ Գեղեցիկ թագաւորին արգիլեց հրովարտակով Ֆը-
րանսայի վանքերէն և եպիսկոպոսներէն տուրք առնել.
Թագաւորը այրել տուաւ հրովարտակը, և երբ Պապը
ուզեց բանադրել զայն, Ֆրանսայի ասպետ մը խումբ մը
բազմաթիւներով ձերբակալեց Պապը Հռովմայ մօտ
խակ (1303): Կարգինալները Ֆրանսայի մը Պապ ընտ-
րեցին Կլեմէս Ե. որ Հռովմ թողուց և Ավինեօն հա-
տատուեցաւ, ուր Պապերը 70 տարի մնացին (1309—
1376), վերջապէս Պապը Հռովմ դարձաւ և օրովհետեւ
Ավինեօնի մէջ ալ ուրիշ Պապ մը դրուեցաւ, այն ատեն
տեղի ունեցաւ Մեծ հերձուածը. Ֆրանսա, Սպանիա, Սկով-
տիա Ավինեօնի հնազանդեցան, բոլոր միւս երկիրները՝
Հռովմայ Պապին: Եպիսկոպոսները Կոնստանտի Ժողովով
(1414) հրաժարեցուցին հակաթու Պապերը և նոր Պապ

11.— Հաւատաւորութեան ծագումը: 12.— Մեծ հերձ-
ուածը եւ Պապութեան անկումը:

մը ընտրեցին, ասով չդադրեցաւ վէճը, մարդիկ սկսան
գանգատիլ Պապին աշխարհային իշխանութեան և ա-
նոր զեղծումներուն դէմ. Պապութիւնը կ'սկսէր իյնալ:

Դ Ա Ս Զ.

Խ Ա Ջ Ա Կ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

1.— Խաչակրութիւնը Միջին դարու ամենէն կա-
րեւոր դէպքերէն մէկն են. Եւրոպիոյ արեւմտեան ազ-
գեր այս արչաւանքներն ըրին Ս. Տեղիքը ազատելու
համար:

2.— Քրիստոնեայ ուխտաւորներ՝ բաղմութեամբ
Ս. Տեղիքը այցելելու կ'երթային. ԺԱ. դարուն մէջ
Պետրոս ճգնաւոր անուն ուխտաւոր մը Երուսաղէմէ
դարձին՝ Ուրբանոս Բ. Պապին դիմեց և առաջարկեց
որ Սուրբ Տեղիքը առնելու ձեռնարկուի: Պետրոս
Պապէն քաջալերեալ՝ չըջեցաւ, ուխտաւորի հազուս-
տով, Իտալիա և Ֆրանսա, և մեծ ոգեւորութիւն յա-
ռաջ բերաւ:

1.— Խաչակրութեան նախապիւր: 2.— Ո՞վ էր Պետրոս
ճգնաւոր:

3.— Պապը Քլեմենտի մէջ մեծ ժողով մը գումարեց (1095) ուր խօսեցաւ խանդավառ բաղմութեան ուր Եւրոպիոյ ամեն կողմերէն հոն փութնացած էր. ժողովողեան օգեւորութիւնը այնքան սաստիկ եղաւ որ ամենրը միաբերան « գոչեցին Աստուծոյ կամքն այս է: Աստուծոյ կամքն ա՛յս է»: Որոշուեցաւ որ իւրաքանչիւր ոք որ կուղէր խաչի ղինուոր գրուիլ խաչ մը կրէ իր ուսին կամ կուրծքին վրայ: Կրօնական այս եռանդը տարածուեցաւ ամբողջ Եւրոպիոյ մէջ, անթիւ բաղմութիւն մը՝ որուն մէջ նաեւ կային կիներ, մանուկներ և ծերեր, հաւաքուեցաւ անհամբեր՝ Արեւելք մեկնելու:

4.— Ա. Խաչակրութիւն (1096-1099), - Անհամար ամբոխը առանց պաշարի, Պետրոս ճգնաւորի առաջնորդութեամբ, անցնելով Գերմանիայէն, հունգարիայէն (ուր իրենցմէ մէկ մասը ջարդուեցաւ), Պուլղարիայէն հասան Կ. Պօլիս: Ալեքսիս Յոյն կայսրը թէեւ թուրքաց յառաջխաղացութեան դէմ Արեւմուտքի օգնութիւնը խնդրած էր, բայց այս աւերիչ ամբոխէն վախնալով՝ Վոսփորի միւս եզերքը անցնել տուաւ, ուր քիչ ժամանակէն թուրքերէն ջարդուեցան: Ասպետները պատրաստուած և վեց առանձին բանակներ կազմած, տարբեր ճամբաներով հասան Կ. Պօլիս և ուր միացան: Յոյն կայսրը վախցաւ այս բաղմութենէն որուն թիւը առ նուազն 6 հարիւր հազարի կը հասնէր, բայց պարտաւորուեցաւ օգնել խաչակիրներուն ուր Փոքր-Ասիա անցնին՝ ստոնք գրաւեցին

3.— Քլեմենտի ժողովը նկարագրեցէք: 4.— Ա. Խաչակրութիւն:

Նիկիա, եւ վեցամսեայ պաշարումէ յետոյ Անտիօք ալ (1098), բայց՝ ահա Մահմետականաց զօրաւոր բանակ մը զիրենք պաշարեց նոյն քաղաքին մէջ. խաչակիրը յաջողեցան յանդուգն յարձակմամբ յաղթել պաշարողներուն, Քրիստոնեայք ճամբայ ելան դէպի Երուսաղէմ. այս ժամանակ հաղիւ 50 հազար հոգի մնացած էին, պատերազմ, կլիմայ, անօթութիւն և հիւանդութիւն մեծ կոտորած ըրած էին անհամար բաղմութեան մէջ: Երբ վերջին բլուրէն տեսան Երուսաղէմ, մուգան իրենց կրած բոլոր նեղութիւնները, ցնծութեան աղաղակներ արձակեցին, ծունր դրին, լացին և հոյը համբուրեցին. պաշարեցին քաղաքը զոր կատաղի յարձակմամբ գրաւեցին (1099): Հաստատեցին Քրիստոնեայ իշխանութիւն մը. առաջին իշխանն եղաւ Կոնփրուա Պույսեն, Լորէնի բարեպաշտ գութքը Քրիստոսի գերեզմանին պաշտպան տնօրոսով:

5.— Բ. Խաչակրութիւն (1147—1149).— Յիսուն տարի վերջ բոլոր Մահմետականք միանալով՝ Եգիպտոս գրաւեցին (1145), և Նուրէտտին Սուլթան կ'սպառնայ Երուսաղէմի իշխանութեան դոյութեան իսկ: Արեւելքի քրիստոնէից այս տագնապալի վիճակը մեծ յուզում յառաջ բերաւ Եւրոպիոյ մէջ: Փրանսայի Լուի Է. թագաւորը և Գերմանիոյ Քոնրատ Գ. կայսրը Արեւելք կ'արշաւեն, Քոնրատ իւր դաշնակցէն առաջ Փոքր-Ասիանցաւ, ուր մեծ փնաս կրեց թուրքերէն. երկու դաշ-

5.— Բ. Խաչակրութիւն:

նակիցը Նիկիոյ մէջ կը միանան և յառաջ կը խաղան, կը մանեն Երուսաղէմ, իրենց միակ ձեռնարկն եղաւ Դամասկոսի պաշարումը զոր Հյաջողեցան ի գլուխ հանել գարձան Եւրոպա :

6.— Գ. Խաչակրութիւն (1189—1192).— Նուրեմբերգի սուլթանին զօրապետը, Սալահեմտին բոլոր Մահմետական տէրութիւնները Նեղոսէն մինչեւ Տիգրիս իր միահեծան իշխանութեան տակ միացնելով արշաւեց Պաղեստին և Երուսաղէմ իսկ գրաւեց (1187): Անգլիոյ Ռիքարտոս և Ֆրանսայի Փիլիպպոս Օգոստոս թագաւորները և Գերմանիոյ Ֆրեդերիկ Շիկամօրուս կայսրը ճամբայ ելան Արեւելք արշաւելու, առաջին երկուքը՝ ծովով և վերջինը՝ ցամաքով : Ֆրեդերիկ քանիցս յաղթեց Սելճուկներուն, մինչեւ իսկ Իկոնիոն գրաւեց, բայց Կիլիկիոյ մէջ գետէն անցնելու ատեն խեղդուեցաւ : Միւս երկու միապետները սաստիկ պաշարումէ մը յետոյ Աքեայ քաղաքը գրաւեցին. այս միջոցին Փիլիպպոս՝ Ռիքարտոսի գոռոզ ընթացքէն դժգոհ և թերեւս նախանձելով անոր մեծագոյն փառքին՝ Ֆրանսա դարձաւ : Ռիքարտոս երկու տարի եւս շարունակեց իր պատերազմները, վերջապէս խաղաղութիւն հաստատուեցաւ : Երուսաղէմի Լուսինեան իշխանը Կիպրոսի մէջ հաստատուեցաւ :

7.— Այս երեք արշաւանքները Մեծ խաչակրու-

6.— Գ. Խաչակրութիւն . 7.— Առաջին երեք խաչակրութիւնը ի՞նչ կոչուեցան :

թիւնք կոչուեցան. մնացեալները մեծ արդիւնք չունեցան :

8.— Գ. Խաչակրութեան պետերը վենետիկցոյ նաւերով Կ. Պօլիս եկան, գրաւեցին զայն և Լատին կայսրութիւն մը հիմնեցին (1204) որ տեւեց մինչև 1260 :

9.— Ե. Խաչակրութեան առաջնորդներն եղան Մաճառայ Անգրէաս Բ. թագաւորը և Ֆրանսայի Իշխան մը . այս վերջինը առանձին արշաւեց Եգիպտոսի վրայ առանց կարեւոր դործ մը տեսնելու ետ դարձաւ Եւրոպա (1216—1220) :

10.— Զ. Խաչակրութիւնը վարեց Ֆրեդերիկ Բ. որ Սուլթանին հետ բանակցելով Երուսաղէմ մտաւ առանց պատերազմի (1229) :

11.— Է. Եւ Ը. Խաչակրութիւնները կատարուեցան Ս. Լուի իշխանին առաջնորդութեամբ, սա կ'ուզէր Եգիպտոս գրաւել, բայց գերի ինկաւ առաջնոյն մէջ և ժանտախտէ մեռաւ վերջնոյն մէջ (1249 և 1270) :

12.— Խաչակրութիւնը Հյաջողեցան իրենց նպատակին մէջ—Ս. տեղիքը ազատել. բայց ունեցան կարեւոր և օգտակար հետեւանքներ Եւրոպիոյ համար : Արեւմտեան ժողովուրդներ՝ միեւնոյն կրօնական զգացմամբ ոգեւորեալ և իրարու հետ միացած՝ սկսան իրար ճանչնալ, փոխադարձ համակրութեան զգացումներ մը շակուեցան իրենց մէջ . Աւատական տէրերուն զօրութիւնը տկարացաւ և ընդհակառակն թագաւորներուն

8, 9, 10, 11.— Թուեցէք մնացեալ խաչակրութիւնները : 12, 13.— Խաչակրութեանց լաւ կողմերը :

իշխանութիւնը սկսաւ տարածուիլ երկրին վրայ, ասոր բնական հետեւանքով՝ ազգայնութեան զգացումը մեծ մլոմ ստացաւ: Առեւտրական յարաբերութիւններ հաստատուեցան Արեւմուտքի և Արեւելքի միջեւ. վաճառականութիւնը ծաղկեցաւ:

13. — Իմացական կարգին մէջ, Եւրոպացւոյ մալեռանդութիւնը մարեցաւ, Արեւմուտքի քրիստոնեայք աւելի լայն գաղափարներ ունեցան:

14. — Խաչակրութիւնը, ընդհակառակն, շատ փնտասկար եղան Արեւելքի քրիստոնէից, կրօնական խնդիրներ յուզելով անոնց ներքին խռովութեանց, երկպառակութեանց պատճառ եղան, մինչդեռ այն ատեն անոնք ամեն ժամանակէ աւելի միաբանութեան պէտք ունէին:

Դ Ա Ս Ե.

ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆ ՄԻՋԻՆ ԴԱՐՈՒ ՄԷՋ

1. — Միջին դարը կ'սկսի Ե. դարու վախճանէն և կը հասնի ԺԵ. դարու վերջը. այս հաղարամեայ մի-

14. — Խաչակրութեան յուր կողմերը: 1. — Միջին դարու հաղարամեայ շրջանը ինչո՞ւ երկուքի բաժնուած է:

ջոյր ընդհանրապէս նկատուած է ազիտութեան շրջան մը, այս ճիշդ է առաջին վեց դարերուն (Ե—ԺԱ), բայց ոչ՝ մնացեալ չորս դարերուն համար (ԺԱ.—ԺԵ.) ուր Եւրոպա իր թմրութենէն արթննալով մտաւ զարգացման նոր շրջանի մը մէջ:

2. — Նախ՝ քաղաքները որոնք քաղաքակրթութեան կեդրոններ են միշտ, սկսան վերստանալ այն կարեւորութիւնը զոր ունէին Հռովմէական կայսրութեան ժամանակ. (քաղաքները ինկան, երբ բարբարոսները որոնք քաղաքի կեանքին վարժուած չէին, կայսրութեան երկիրներուն մէջ հաստատուեցան) նոր քաղաքներ կանդնեցան մասնաւորաբար Գերմանիոյ և Իտալիոյ մէջ. հին քաղաքներն ալ իրենց նախկին մեծութիւնը կը գտնէին:

3. — Գերմանիոյ քաղաքներուն կարեւորութիւնը Հանսէական դաշնակցութենէն կ'սկսի, ուժսուն կարեւոր քաղաքներ՝ ԺԳ. դարու կիսուն՝ միացան փոխադարձ պաշտպանութեան համար ծովահէջներու, հուկակահարներու և սպարոններու կեղեքումներուն դէմ: Դաշնակցութիւնը՝ Շուէտի, Նորվեգիոյ և Ռուսիոյ նաւահանգիստներուն մէջ՝ ունէր տուներ—ամրոցներ—զորս զինուորներու խումբ մը կը պահպանէր. այս տուներ կը ծառայէին միանգամայն իբրեւ մթերանոց, շուկայ և դատարան, ամէն տարի դաշնակցութեան քաղաքներէն կը մեկնէին մեծ նաւեր ահաղձուն՝ փլանտորական կտաւներով և ասուիններով, Արեւելքի համեմեքերով և

2. — Քաղաքները երբ սկսան ստանալ կրկին իրենց կարեւորութիւնը: 3. — Խօսեցէք Հանսէական դաշնակցութեան վրայ:

մետաքսեղէններով, և կը դառնային բերելով փայտ, մեղրամոմ, մուշտակ ևն: Այս քաղաքներուն ամենէն զօրաւորներն էին Լիւպէկ, Համպուրկ, Բրէմա, Գոլդ-նիա, Տանցիկ, Պրոնսլիկ:

4.— Իտալական քաղաքները Գերմանականներէն առաջ սկսան ծաղկիլ, ասոնք թէեւ անուանապէս Գերմանական կայսրութեան տակ էին, բայց երբ կայսրերուն իշխանութիւնը տկարացաւ, տակաւ զօրացան. Լոմպարտական նիզակակցութիւնը կազմուեցաւ 1167-ին և զօրացաւ մանաւանդ Կոստանտի խաղաղութեամբ (1183). այս ժամանակին կ'սկսին Վենետիկի, Ճենովայի, Բիզայի և Ֆիորենցայի հանրապետութիւնները որոնք համբաւաւոր եղան իրենց ընդարձակ վաճառականութեամբ և ճարտարութեամբ:

5.— Մեծ ոգեւորութիւն կար նաեւ ուսման մասին. ամէն եպիսկոպոսութիւն Մայր—եկեղեցւոյն կից ունէր իր դպրոցը, ասոնցմէ զատ հաստատուեցան համալսարաններ, որոնք ուսանողաց և ուսուցչաց միաբանութիւններ էին ճիշդ արհեստաւորաց ընկերակցութեանց նման: Բարիլի համալսարանը, ժԲ. դարուն սկիզբը, ամենէն համբաւաւորն եղաւ, ուր Ապըլար, իբ սկիզբը, ամենէն համբաւաւորն եղաւ, ուր Ապըլար, իբ ժամանակին ամենէն ուսեալ և պերճախօս անձը, երեք հազար ունկնդիրներու կը խօսէր. այս համալսարանը, ժԵ. դարուն մէջ, 25,000 աշակերտ ունէր, ուրիշ

4.— Իտալական քաղաքներուն վրայ: 5.— Ո՞ր համալսարանները հիմնուեցան:

համբաւաւոր համալսարաններն էին Օքսֆորտի, Գէմպրիճի, Բատուայի, Մոնթէլիէի, Սալամանդայի համալսարանները:

6.— Այս հաստատութեանց մէջ կ'ուսուցուէր դպրոցական (Սքոլաստիկ) փիլիսոփայութիւն, Աստուածաբանութիւնը՝ միշին դարու գլխաւոր գիտութիւնն էր. դպրոցականութեան միակ օգտակարութիւնն եղաւ պատրաստել մտքերը ժԶ. և ժԷ. դարերու լուրջ և գիտական խուզարկութեանց:

7.— Նոր գրականութիւնը Ռոմանական լեզուներով գրուած բանաստեղծութեամբ սկսաւ. Թրուվերներ, Թրուպասուրներ տօնաւաճառներու մէջ խոնկալ բաղմութեան և կամ դղեակներու աւատական ընկերութեան առջեւ կ'երգէին ասպետներու գործերը: Տանթէ (ժԳ. դար) և Չոսըր (ժԳ. դար) այս գրական շրջանին մէջ ամենէն մեծ դէմքերն են:

8.— Միշին դարու յատկանշական արուեստն եղաւ որբազան ճարտարապետութիւն. փառաւոր մայր եկեղեցիներ շինուեցան նախ Ռոմանական և ապա Գոթական ոճով. Գոթական ոճը որ ժԲ. դարուն վերջը սկսաւ, իր կատարելութեան հասաւ ժԳ. և ժԷ. դարերուն մէջ: Այս ոճով շինուած հոյակապ եկեղեցիներ « իրենց երկնաւղայիկ սլաքներով, գեղեցիկ կամարներ

6.— Ի՞նչ կոչուեցաւ ուսումը որ կ'աւանդուէր այս հաստատութեանց մէջ: 7.— Ո՞վ են Թրուվեր, Թրուպասուր կոչուողները: 8.— Նկարագրեցէ՛ք Գոթական ոճով շինուած եկեղեցի մը:

րով, ինամեալ քանդակներով, նաւրբ գիծերով և իրենց հատուածաւոր ապակիներով որոնց վրայ հաւատքի նախանձաւոր ձեռքը ծիածանի գոյներով Ս. Գրոց ամբողջ պատմութիւնը դրած էր, դեռ մինչեւ այսօր են ամենէն վսեմ շէնքերը զոր երբէք մարգկային ձեռքը կանգնած է:

9. — Նկարչութիւն և երաժշտութիւն եւս այս միջոցին մշակուեցան, բայց զարգացան աւելի յետին դարերու մէջ:

ԵՒՐՈՊԻՈՅ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ

(ՇԱՐԼԵՄԱՅՆԷՆ ՄԻՆՁԵՒ ՄԻՋԻՆ ԴԱՐՈՒ ՎԱՍՃԱՆԸ)

ԴԱՍ Ը.

ԳԵՐՄԱՆԻԱ

1. — Վերտէնի դաշնագրով (843) երեք թագաւորութիւններ — Գերմանիա, Ֆրանսա և Իտալիա — կազմուած էին: Երբ Գերմանիոյ Քարլովինկեան վերջին թագաւորը մեռաւ (911), հինգ մեծ դուքսեր միանալով թագաւոր ընտրեցին Ֆրանկոնիոյ դուքսը, Քոնրատ. այսպէս Գերմանիա ընտրական թագաւորութիւն եղաւ:

9. — Նկարչութիւն եւ երաժշտութիւն Միջին դարու մէջ:
1. — Ե՛րբ Գերմանիոյ թագաւորութիւնը ընտրական եղաւ:

2. — Հենրիկոս Ա. Սաքսոնեան ցեղէն առաջին թագաւորն եղաւ. այն թագաւորներուն իշխանութեան տակ Գերմանիա շատ զօրացաւ. Ոթոն Մեծ ամուսնանալով Իտալիոյ Քարլովինկեան վերջին թագաւորին այրւոյն հետ՝ Վերլին Իտալիա իր թագաւորութեան հետ միացուց. Կայսր օծուեցաւ Պապէն (962), այսպէս հիմնուեցաւ Գերմանիոյ կամ Հռովմէական սուրբ կայսրութիւնը:

3. — Սաքսոնեան ցեղին՝ որ տիրեց մինչեւ 1024, Ֆրանկոնեան ցեղը յաջորդեց. Հենրիկոս Գ. և Դ. մասնաւորաբար նշանաւոր եղան իրենց ընտրութեան իրաւունքը Պապերուն դէմ՝ պաշտպանելուն համար: Ֆրանկոնեան ցեղը վերջացաւ 1125ին:

4. — Սաքսոնեան Լոթէրի 12 ամեայ իշխանութեանէն վերջ՝ կայսերական թագը անցաւ Հոհենշտոֆէն կամ Սուապիոյ դուքսերու մեծ ընտանիքին. մեծահամբաւ Ֆրետերիկ Շիկամարուս ստիպուեցաւ Կոստանտինոպոլիսէն իշխանութիւն տալ Լամպարաիոյ դաշնակից քաղաքներուն (1183). Ֆրետերիկ Բ. ի Ժամանակ կրկին միացան Գերմանիոյ, Իտալիոյ և Սիկիլիոյ թագերը: Այս կայսեր մահուանէն վերջ սկսաւ մեծ անիւժաւանութիւնը (1250 — 1273):

5. — Վերջապէս Կայսր ընտրեցին չափաւոր կամ Աւստրիոյ տունէն Ռոտով Գերմանիոյ թագաւոր:

2. — Սաքսոնեան ցեղին գահակալութիւնը: 3. — Ֆրանկոնեան ցեղ: 4. — Հոհենշտոֆէն ցեղ: 5. — Հապսուրկի կամ Աւստրիոյ տուն:

ընտրեցին, թագաւորութիւնը շատ դարեր այս ցեղին մէջ մնաց: Որովհետեւ Գերմանիոյ իշխանները կ'ուզէին անկախ ըլլալ իրենց երկիրներուն մէջ, Կայսեր իշխանութիւնը կ'սկսէր տկարանալ, շրջուն աւաղակաց խումբեր երկիրը մատնեցին ցաւալի վիճակի մը:

Ֆ Ր Ա Ն Ս Ա

6.— Փրանսայի Քարլովինկեան թագաւորները շատ տկար էին. Կարլուս Պարզամիտ ստիպուեցաւ Նիւստրիան տալ ասպատակող Նորմաններուն պարագլուխ Ռոլլոնի. Նորմանտացիք քրիստոնեայ եղան Փրանսայի մէջ և իրենց բնակած երկիրը՝ իրենց անուամբ՝ Նորմանտիա կոչուեցաւ: Հիւզ Կապէթ դուքսը ինքզինքը թագաւոր անուանել տուաւ, իրմով սկսաւ Կապէթեանց ցեղը (987):

7.— Նորմանտիոյ Ռուլերմ դուքսը Անգլիա տըշաւելով զբաւեց զայն (1066): Անգլիոյ Հենրիկոս Բ. թագաւորը (որ 1154ին սկսաւ իշխել) ամուսնանալով Փրանսայի Լուի Է. թագաւորին արձակուած կնոջ հետ տէր եղաւ Ակուիտանիոյ Փրանսական գաւառին, այնպէս որ Անգլիոյ թագաւորը Փրանսական թագաւորէն աւելի ստացուածք ունէր Փրանսայի հողին վրայ: Ֆիլիպ Օգոստոսի և Ս. Լուիի (Թ.) ժամանակ Փրանսա շատ զօրացաւ:

6.— Նորմանտացիք Փրանսայի մէջ: 7.— Նորմանտիոյ Ռուլերմ դուքսը Անգլիա կ'արշաւէ:

8.— Կապէթեանց վերջին թագաւոր, Կարլուս Դ. ի յաջորդեց Փիլիպպոս Վալուայի տունէն: Անգլիոյ թագաւորը, Եդուարդ Գ. Փրանսայի թագը պահանջեց ի որովհետեւ Կարլուս Դ. ի քոյրը իր մայրն էր և թէ այս թագաւորը մեռած էր առանց արու զաւակ թողելու: Այս խնդրէն ծագեցաւ հալիւսամեայ պատերազմը, այս պատերազմներուն միջոցին էր որ յուսարեկ Փրանսայիք՝ Ժան տԱրքի, Օրլէանի համբաւաւոր կոյսին ազգեցութեամբ ոգեւորեալ՝ քանիցս յաղթեցին Անգլիացւոյ որ վերջապէս (1453) քաջուեցան Փրանսայէն, Բալէն միայն իրենց պահելով: Միջին դարու վախճանին՝ Լուի ԺԱ. ի ժամանակ (1483) Փրանսա ամենէն զօրաւոր պետութիւնն եղաւ Եւրոպիոյ մէջ:

Գ Ա Ս Թ

Ա Ն Գ Ղ Ի Ա

9.— Էկպէրդ Մեծ, Թ. դարուն սկիզբը, Անկլո—Սաքսոն ետիժը թագաւորութիւնները միացուց իր իշխանութեան տակ. ինքը և իր յաջորդները մանաւանդ Ալֆրէտ Մեծ ստիպուեցան շարունակ կռուիլ Նորման կամ Դանիացի ծովասպատակներուն դէմ որոնք կ'ուզէին Անգլիա նուաճել: Ալֆրէտի մահուանէն մէկ դար մերջ՝ տիրեցին Անգլիոյ և Դանուդ Դանիացին

8.— Հարիւրամեայ պատերազմին սլաճաւոր և հետեւեալքը: 9.— Էկպէրդ և Ալֆրէտ մեծ:

Անգղիական թագը կրեց (1017) ինչպէս և իր յաջորդները մինչեւ 1041 :

10.— Նորմանտիոյ դուքսը Անգղիա արշաւեց 1066ին և այս երկրին թագաւոր եղաւ . աւատականութիւնը հոն ալ հաստատուեցաւ սա տարբերութեամբ միայն որ աւատական իշխանները, Անգղիոյ մէջ, զօրաւոր ազնուականութիւն մը կազմեցին թագաւորին տակ :

11.— Բլանդաժընէից ցեղին իշխանութիւնը սկըսաւ Հենրիկոս Բ. ուլ (1154) : Ֆրանսացիք՝ Նորմանտիա գրաւեցին Անգղիոյ Յովհաննէս թագաւորին ժամանակ այս թագաւորն էր որ ստիպուեցաւ Անգղիացոյց իրաւունքները հաստատող մեծ սահմանագիրը (magna charta) ստորագրել որ Անգղիական օրէնքին հիմը կը սեպուի (1215) : Ազնուականները Սիմոն Մոնթօրի առաջնորդութեամբ Հենրիկոս Գ. ի դէմ ելան որ մեծ սահմանագիրը բռնաբարած էր . այս քաղաքային կռուոյն հետեւանքով Խորհրդարանին ազնուական և կղերական անդամներուն վրայ աւելցան՝ առաջին անգամ՝ քաղաքներէ ընտրուած երեսփոխաններ ալ :

12.— Եղուարդ Գ. ի ժամանակ սկսաւ հարիւրամեայ պատերազմը Ֆրանսայի հետ որ շատ օգտակար եղաւ Անգղիացոց . Նորման և Սաքսոն ցեղեր միեւնոյն շահերն ունէին պաշտպանելու հաստրակաց թշնամոյն դէմ, դադրեցաւ իրենց հակառակութիւնը և ձուլուեցան ի մի ազգութիւն :

10.— Անգղիոյ գրաւումը Նորմանտացիներէն : 11.— Մեծ սահմանագիրը : 12.— Եղուարդ Գ. :

13.— Ռիքարտոս Բ. է յետոյ (1399) Լէնգաստրի ցեղը տիրեց մինչեւ 1461 : Այս միջոցին տեղի ունեցաւ երկու վարդից պատերազմը Լենգաստրի և Եօրքի տուներուն միջեւ . վերջապէս Եօրքի տունէն Եղուարդ Գ. դահակալեց : Հենրիկոս Է. ի հետ սկսաւ Դիւղըր ցեղին իշխանութիւնը (1485) :

Ի Տ Ա Լ Ի Ա

14.— Ոթոն Մեծ Իտալիոյ Քարլովինկեան ցեղին թագաւորութիւնը Հռովմէական կայսրութեան հետ միացուց : Իտալացիք որոնց Հռովմայ Պապը կ'օգնէր, երկար ժամանակ Գերմանացի կայսրերուն դէմ կըռուեցան : Ֆրետէրիկ Շիկամօրուս ստիպուեցաւ Իտալիան թողուլ : Իտալիոյ Հանրապետութիւններէն ամենէն նշանաւորներն էին Վենետիկ և Ֆիօրէնցա :

15.— Վենետիկի վառքը սկսաւ խաչակրութեանց հետ . ընդարձակ վաճառականութիւն ունէր, իր իշխանութեան տակ էին Դալմատիա, Մորա, Կրետէ, Կիպրոս : 1508 ին կորսնցուց իր կարեւորութիւնը :

16.— Ֆիօրենցա հարստացաւ իր քաղաքացոյց վաճառականութեան և ճարտարութեան շնորհիւ . Միտիչեանց տակ ճարտարութիւն, արուեստը և գրականութիւն ծաղկեցան, այս ցեղէն Լորէնցոյ գրականութեան և արուեստից յառաջադիմութեան համար ըրած ջանքերուն համար փառաւոր տիտղոսին արժանացաւ :

13.— Երկու վարդից պատերազմը և վախճանը : 14.— Գերմանիոյ կայսրերուն և Իտալացոց կռիւները : 15.— Ռոսեցէք Վենետիկի հանրապետութեան վրայ : 16.— Ֆիօրէնցայի վրայ :

ՍՊԱՆԻԱ

17.— Սպանիա՝ Ը. դարուն սկիզբը՝ Սարակինոսներէն գրաւուեցաւ. բայց ետքը Նաւարայի (873), Արակոնի (1033), Գաստիլիոյ (1026), Լէոնի և Աստուրիոյ (1037) փոքրիկ թագաւորութիւնները հաստատուեցան: Վերջապէս Ֆէրարինանտի և Իզապէլի ամուսնութեամբ Գաստիլ և Արակոն միացան կազմելով բոլոր Սպանիոյ թագաւորութիւնը:

ԳԱՍ Ժ.

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

1.— Մոնկոյները՝ Ասիոյ հիւսիսային կողմերը բնակող ժողովուրդներ էին. ձինկիղ խան, այս ցեղերէն միոյն պետը՝ իր իշխանութեան տակ միացուց այս ժողովուրդները և հիմնեց բնդարձակ կայսրութիւն մը:

2.— Սիւլէյման շահ անուն ցեղապետ մը՝ ուր հիմն դրաւ Թուրքաց իշխանութեան, Մանկիլաց այս մեծ աշխարհակալին բռնութենէն փախչելով՝ իր բաղնիքիւ ցե-

17.— Սպանիոյ վիճակը Միջին դարու վախճանին: 1.— Ո՞վ էր ձինկիղ խան: 2.— Ո՞վ էր Սիւլէյման շահ եւ ո՞ւր հաստատուեցաւ:

ղակիցներով հաստատուեցաւ Երզնկայի կողմերը: (*)

3.— Սիւլէյման շահի յաջորդեց իր որդին Էրթուղը՝ ուր Իկոնիոյ Ալայէտտին Սուլթանէն Գարաճա-տաղ ըստած տեղերն ստացաւ իր բնակութեան համար, նոյն Սուլթանը Էրթուղուի զինուորական ծառայութիւնները վարձատրելու համար՝ անոր չնորհեց Էսքիշէ-հիրի գաւառը ուր յետոյ Սուլթան—Էօնիւ կոչուեցաւ: Էրթուղուի Յունաց ձեռքէն առաւ Գարաճա-հիսար բերդը և ուրիշ շատ տեղեր:

4.— Էրթուղուի յաջորդեց իր որդին Օսման. Իկոնիոյ Ալայէտտին Սուլթանը անոր քաջութեանը համար նոր երկիրներ պարգեւեց, ինչպէս նաեւ իշխանութեան նշաններ (զրօշ, թուղ կն): Գրաւեց Պիլէճիկի բերդը: Ալայէտտին Բ. ի մահուամբ՝ Սելճուկեանց տէրութիւնը բաժնուեցաւ, Օսման բնդարձակեց իր տէրութիւնը ուր իր անուամբ Օսմանեան կոչուեցաւ: Ղադի Օսման պաշարեց Նիկիա և Պրուսա քաղաքները, բայց ինքն ոսնացաւէ տառապելով քաջուեցաւ՝ բանակին հրամանատարութիւնը իր Օրխան որդւոյն յանձնելով: Օրխան պաշարումը շարունակելով գրաւեց Պրուսա, (1326): Օսման՝ Բիւթանիոյ այս նշանաւոր քաղաքին գրաւման լուրը առնելէ քիչ ժամանակ վերջ մեռաւ (1326), իր մարմինը թաղուեցաւ Պրուսայի մէջ:

(*) Թուրքաց գլխաւոր երեք ցեղերն էին Ուզուզեանք, Սելճուզեանք եւ Օսմանեանք: Ուզուզեանք շատ կանուխ Օսմանեաց հետ խառնուեցան, եւ Սելճուզեանց տկարացած իշխանութեան տեղ Օսմանցիք իրենց պետութիւնը կանգնեցին:

3.— Խօսեցէք Էրթուղուի վրայ: 4.— Օսմանի վրայ:

5. — Օրխան իր հօր յաջորդելով Աթոռը Պրուսա փոխադրեց. յետոյ Նիկիոյ (1330), Նիկոմիդիոյ և ուրիշ շատ տեղերու տիրեց, տէրութիւնը բարեկարգեց, բանակը կազմաւորեց, դատաւորներ կարգեց և ԵԷՆԻՆԻ կոչուած նոր զօրագունդ մը սահմանեց, Մայրաքաղաքը զանազան շէնքերով զարդարեց, իրեն կնութեան առաւ Կանգակուզէնի աղջիկը : Օրխանի որդին Սիւլէյման Տարտանեկէն անցաւ Եւրոպական եզերքը և գրաւեց Յունաց ձեռքէն Կէլիպօլի, Մալկարա, Սիլիվրի եւ (1357) : Սիւլէյման արկածի մը հետեւանքով մեռաւ . Սուլթանը արքայորդուին մահուան վրայ երկար չապրեցաւ, մեռաւ (1359) իմաստուն աշխարհակալի մը անուն թողելով :

6. — Օրխանի յաջորդեց իր որդին Մուրատ Ա. սա գրաւեց Գաղատիա, ապա անցաւ Եւրոպա . տիրեց Ադրիանուպօլսոյ (1362), ուր փոխադրեց իր աթոռը, իր աշխարհակալութիւնը շարունակեց դէպի հիւսիս : Պուլղարիոյ, Սերպիոյ և Պոսնիոյ ժողովուրդները միանալով անոր դիմագրեւու պատրաստուեցան, բայց յաղթուեցան . Օսմանցիք Վլահաց և Մուլտավիոյ իշխաններուն ալ յաղթելով՝ գրաւեցին ուրիշ քաղաքներու և բերդերու հետ նաեւ Նիշ բերդաքաղաքը, տիրեցին Սոփիայի ալ (1382) :

7. — Գարամանի իշխանը Օսմանեան տէրութեան դէմ եղնելով՝ չարաչար յաղթուեցաւ Իկոնիոյ դաշտին մէջ : Քիչ ժամանակ վերջ Սերպերուն Լազար թագաւորը դաշնակցելով Պոսնիացւոյ և Պուլղարաց հետ՝ պա-

տերազմ բացաւ Օսմանցւոյ դէմ որոնք այն կողմերը կը գտնուէին : Սուլթան Մուրատ մեծ պատրաստութեամբ յառաջ խաղաց և Գոսովայի դաշտին մէջ յաղթեց Լազարի և դաշնակից բանակին (1389) : Օսմանցիք Խիւսավէնսիկեար կ'անուանեն իրենց այս մեծանուն Սուլթանը :

8. — Սուլթան Մուրատի յաջորդեց իր որդին Պայազիտ Երսրըմ կոչուած . Փորթ-Ասիան բոլորովին նուաճեց, ինչպէս և Մակեդոնիա, Պուլղարիա և Պոսնիա, գրաւեց Քիոս կղզին : Յունական կայսրութիւնը այնքան տկարացած էր որ կայսրը, Սուլթանին պահանջմամբ, ստիպուեցաւ կործանել բերդերը որոնցմով մայրաքաղաքը ամրացնել կ'ուզէր : Կ. Պօլսոյ մօտ Անատօլ-Հիսաւրը կանգնեց : Եւրոպիոյ Քրիստոնեայ պետութիւնները վախնալով Թուրքաց յառաջխաղացութենէն՝ մեծ բանակ մը կազմեցին Հունգարիոյ Սիկիսմանս թագաւորին տակ, պատերազմը տեղի ունեցաւ Նիկոպօլսոյ մօտ . երկուստեք մեծ կորուստներ եղան, բայց վերջապէս Սուլթանը յաղթող ելաւ այս պատերազմէն (1396) :

9. — Պաշարեց Կ. Պօլիս, բայց երբ Յունաց Կայսրը յանձն առաւ Կ. Պօլսոյ մէջ մշկիթ և Օսմանեան դատարան կանգնելու և տարեկան հարկ մը վճարելու Օսմանցւոյ, պաշարումը վերցոյց : Յունաստան արշաւելով գրեթէ բոլորովին անոր տիրեց : 1401 ին դարձեալ Կ. Պօլիս պաշարեց, և այս անգամ անտարակոյս կը

գրաւէր զայն, եթէ չ'ստիպուէր Ասիա անցնիլ և ահարկու թշնամիի մը դէմ իր երկիրները պաշտպանել:

10. — Լէնկթիմուր, Թաթարաց իշխան մը ճինկիդ խանի տէրութիւնը վերահաստատելով՝ Սմիլանտ իրեն մայրաքաղաք ըրած էր. իր նուաճած երկիրները աւերակ դարձուցած և անհամար մարդեր ջարդած էր: Այս անգութ իշխանը հասաւ մինչեւ Փորը-Ասիա, Սուլթան Պայաղիտ Անկիւրիոյ դաշտին մէջ թշնամուոյն հանդիպեցաւ. ընդհարումը սոսկալի եղաւ. Օսմանցիք ետ քաշուեցան (1402) Սուլթանը այս վիճակին վրայ որտաբեկ՝ հիւսնդանալով մեռաւ. Լէնկթիմուր ալ երկար չապրեցաւ, իր ընդարձակ կայսրութիւնը մահուանէն վերջ կործանեցաւ: Իր անլուր չարութեան յիշատակ թողլով ամայայեցաւ երկիրներ և մարդկային կըմախքներս ահագին կոյաներ:

Դ Ա Ս Ժ Ա.

11. — Սուլթան Պայաղիտի՝ Մէհմէտ Ա. Զէլէպի յաջորդեց: Ամէն կողմերէ գետպաններ եկան Սուլթանին գահակալութեան առթիւ իրենց շնորհաւորութիւնները յայտնելու. բարեկամութեան հին դաշինքները նորոգեց, յաղթեց Գարամանի իշխանին՝ որ ապստամբած էր, պատերազմի բռնուեցաւ Վենետիկի հանրապետութեան հետ որուն կը վերաբերէին այն ժամանակ

10. — Լէնկթիմուր եւ Անկիւրիոյ պատերազմը: 11. — Սուլթան Մեհմէտ Ա.:

Սրչկալազգոսի կղզիները. բայց քիչ ժամանակէն խաղաղութիւն կնքուեցաւ երկու պատերազմիկ տէրութեանց միջեւ, ընկճեց Վլահայ իշխանը որ իր մէկ հակաակորդին (Մուսթաֆա) օգնած էր, ապա Կ. Պօլսոյ համբով Ասիա դարձաւ, Սուլթան Մէհմէտ մեռաւ (1421) ին:

12. — Սուլթան Մուրատ Բ. իր հօր յաջորդեց. Փորը-Ասիոյ ապստամբները զսպելէ յետոյ Կ. Պօլսոյ պաշարեց, որովհետեւ կայսրը օգնած էր Օսմ. դահուն մէկ թեկնածուին. կայսրը իր նախորդներուն նման Արեւմտից օգնութիւնը խնդրեց Թուրքաց դէմ յանձն առնելով Յունական եկեղեցիին Հռովմէականին հետ միացնել: Պապին յորդորանօք նոր խաչակրութիւն մը կազմուեցաւ. միացեալ բանակը՝ որուն մէջ կային Լեհաստանի համբաւաւոր Վլատիսլաւ թագաւորը եւ Թրանսիլլանիոյ Հունիատ իշխանը, Օսմանցոյ վրայ երբ կը յառաջանային, Սուլթանը հաշտութիւն ըրաւ, ուստի տասնամեայ զինադուլ մը կնքուեցաւ. նոյն աարին Քրիստոնեայք՝ Պապին զրդմամբ՝ դրժելով իրենց կնքած դաշինքը՝ պատերազմը նորոգեցին և հասան մինչեւ Սեւ ծովու եզերքը: Սուլթան Մուրատ Քրիստոնէից դէմ քալելով Վառնայի մէջ նշանաւոր յաղթութիւն մը տարաւ (1444). Վլատիսլաւ մեռաւ, Հունիատ ալ այս պարտութեամբ իր ձեռք ձգած նախկին արդիւնքը կորսնցուց. Սուլթանը Ալպանիա արշաւեց քաջ Ալպանիացիի մը դէմ զոր թուրքերը անոր քաջութեան համար Իսկէնէր պէյ ան-

12. — Սուլթան Մուրատ Բ.:

ուանած էին. այս միջոցիս Հունիատ Սերպիա արչաւեց, Օսմանյուց հետ պատերազմելով Գոստփայի գաշտին մէջ յաղթուեցաւ եւ ինքը փախչելով գփուալաւ կրցաւ ազատիլ (1448): Սուլթանը մեռաւ 1451 ին:

13. — Մէհմէտ Բ. յաջորդեց իր հօր. Գլխաւոր նպատակն եղաւ Կ. Պօլիս գրաւել, ուստի պատրաստութիւններ տեսաւ և Ռումէլի-հիտար կոչուած ամրոցը շինել տուաւ (1452) իր բոլոր պատրաստութիւնները տեսնելէ յետոյ՝ Ագրիանուպօլսէն Կ. Պօլսոյ վրայ քալեց զոր ծովէն և ցամաքէն միանգամայն պաշարեց, խոշոր թնդանօթներ զետեղեց Ս. Ռումանտի (թօփ-Գարու) գրան առջեւ գանուղ բլուրին վրայ: Ռումէններ սկսան տեղալ պարիսպներուն վրայ: Յոյնք թէեւ կրօնական վէճերով երկպառակ՝ արիւթեամբ դիմադրեցին ճնշողացոյ օգնութեամբ, Ղալաթիայէն դիմացի եղերքը շղթայ մը ձգեանութեամբ, Ղալաթիայէն դիմացի եղերքը շղթայ մը ձգեցին թշնամի նաւերուն մուտքը արգիլելու համար: Սուլթանը մէկ գիշերուան մէջ սոկեղջիւրի նաւահանդիսոր՝ ցամաքէն՝ 70ի չափ նաւեր իջեցուց: Յոյները յուսահատեցան, երբ յանկարծ թշնամին իրենց մէջ տեսան:

14. — Օսմանյիք մայիս 29ին քաջութեամբ յարձակեցան քաղաքին վրայ, թնդանօթներուն բացած խրամաներէն ներս խուժեցին: Կոստանդին վերջին կայսրը արիաբար կռուեցաւ և վերջապէս զարնուելով մեռաւ: Սուլթանը յաղթանակաւ Կ. Պօլիս մտաւ և զայն իր տէրութեան մայրաքաղաք ըրաւ (1453): Կրօնական

կատարեալ ազատութիւն շնորհեց. Յունաց, ինչպէս և Հայոց պատրիարքներ կարգեց:

15. — Օսմանյիք ահարկու թշնամիէ մը ազատեցան Հունիատի մահուամբ: Վենետիկցիք սրոնք Օսմանյուց դէմ պատերազմի ելած էին, ստիպուեցան խաղաղութիւն խնդրել: Սուլթանը տիրեց Խրիմու՝ զոր Թաթար խանի մը յանձնեց, Ալպանիոյ՝ երբ Իսկէնտէր պէյ տենգահար մեռաւ: Սուլթանը երբ կը մտածէր մեծ պատրաստութեամբ Իտալիա արչաւել, ուր արդէն անգամ մը մտած էր յաղթանակաւ, յանկարծ մեռաւ (1481):

Սուլթան Մէհմէտ Գաթիհ կոչուեցաւ իր փառաւոր յաղթութեան համար:

ԱՄՓՈՓՈՒՄՆ

Եւրոպա՝ Միջին դարուն վախճանին. — Եւրոպիոյ Արեւմտեան կողմը երեք մեծ թագաւորութիւններ հաստատուած են, այսինքն Ֆրանսա, Անգլիա և Սպանիա. Գերմանիա և Իտալիա փոքրիկ իշխանութեանց և հանրապետութեանց բաժնուած են: Շուէտ և Նորվեգիա մեծ կարեւորութիւն չեն ստացած տակաւին, Ռուսիա դեռ բարբարոս էր Եւրոպիոյ Արեւելեան կողմը թուրքաց ձեռքն է որոնք կը տարածեն իրենց աշխարհակալութիւնները Եւրոպիոյ, Ասիոյ եւ Ափրիկէի մէջ:

13 — Սուլթան Մէհմէտ Բ.: 14. — Արեւելեան կայսրութիւնը կը կործանի:

15. — Սուլթանին ուրիշ աշխարհակալութիւնները:

ՀԱՄԱՅՈՅՑ ՊԱՏԿԵՐ

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐՈՒ

Ե. Դարուն վերջերը մեծ դէպքեր տեղի ունեցան. հռովմէական կայսրութիւնը կործանեցաւ, Ֆրանքը եւ ուրիշ Տեւտոնեան ցեղեր կայսրութեան մէջ հաստատուեցան, միեւնոյն ժամանակ Անգղիացիները եւ Սաքսոններն ալ Բրիտանիա դալով Անգղիական ազգութեան հիմն դրին.

Զ. ԴԱՐ

Քաղաքակրթութեան ընթացքը՝
 Շիրամբ Եւրոպա կը մտնուի:
 Յուստինեան օրինադիրքը կը խմբագրուի:
 Քրիստոնէութիւնը կը մտնէ Անգղիա:
 Լատիներէնը կը դադրի գործածութենէ Իտալիոյ մէջ,
 Պապիրոսի տեղ գրելու թուղթ կը գործածուի:
 Դլովիկ կը հաստատուէ Ֆրանկաց թագաւորութիւնը (510) որ կը պարունակէր Ֆրանսա եւ Գերմանիա. Բիւզանդական կայսրը. Յուստինիանոս Իտալիայէն վանեց Ոստրոգոթները, չնչեց Վանտալաց թագաւորութիւնը Ափրիկէի մէջ. Լոմպարտացիք, այս դարուն վերջին կիսուն, կ'արշաւեն Իտալիա, կը հիմնեն Լոմպարտական պետութիւնը, Իտալիայէն միայն Ռափէննայի էքսարկութիւնը կը մնայ Յունաց ձեռքը:

Է. ԴԱՐ

Արաբացիք՝ Մուհամմէտ մարգարէի ազգեցութեամբ կրօնապէս եւ քաղաքականապէս միա-

Փետուրէն գրիչ կը շինուի. Ապակի կը շինուի Անգղիոյ մէջ:

յած՝ աշխարհակալութեան կ'ընկերին, Յունական կայսրութեան արեւելեան երկիրներէն մեծ մասը եւ հիւսիսային Ափրիկէն դրաւեցին. բայց Կ. Պօլիս յաջողութեամբ յետս մղեց Արաբաց յարձակումները. Իտալիոյ եւ Ֆրանկաց երկրին մէջ իրաց վիճակը գրեթէ անփոփոխ կը շարունակուի. Անգղիա եօթն փոքրիկ պետութիւններու բաժնուած է:

Ը. ԴԱՐ

Սարակինոսները Սպանիոյ կը տիրեն եւ թէեւ կ'ուզեն իրենց արշաւանքը դէպի հիւսիս յառաջ տանիլ, բայց Բուատիէի մօտ Կարոլոս Մարթել անոնց յառաջանալու թող չտար. Ֆրանկաց թագաւորները կը տկարանան, եւ Պեպէն Կարճահասակ գահընկէց ընելով վերջին Մերովինգեան թագաւորը՝ Քարլովինկեան ցեղին հիմնադիր կ'ըլլայ, Կարոլոս Մեծ՝ Պեպէնի որդին կ'ընդարձակէ իր տէրութիւնը, Լոմպարտիոյ թագաւորութիւնը կը ջնջէ, Արեւմուտքի կայսր կ'օծուի (800). Պապին աշխարհային իշխանութիւնը կ'սկսի. Արաբական կայսրութիւնը երեք խալիֆայութեանց՝ Պաղատաու, Դահիբէի եւ Գորտովայի կը բաժնուի. Հարուն-

Աղեքսանդրիոյ գերատունը կայրի:
 Յունական կրակը կը հնարուի:
 Հողմազացին գիւտը կը կատարուի (Արաբաց ձեռքը):

Թուղթ կը շինուի բամպակէն:

Սարակինոսները գպրոցներ կը հիմնեն:
 Շարլըմայն իր արքունիքը կը կանչէ Ալգուէն՝ Անգղիացի քերականը:

Յունաց գիտական գործեր Արաբերէնի կը թարգմանուին:

Թ. ԴԱՐ

էլ-Ռաշիտ մեծահոգակ խալիֆան
Պաղատաւի մէջ կը տիրէ:

Այս դարուն սկիզբը՝ Էկպէրդ-
իւր իշխանութեան տակ կը միա-
ցընէ Անգղիոյ զանազան փոքրիկ
պետութիւնները. Ալֆրէտ Մեծի
փառաւոր շրջանը կ'սկսի դարուն
վերջին կիսուն. Սպանիոյ մէջ Սա-
լադինները կը տկարանան եւ
կը հաստատուին Նաւարայի եւ
Լէոնի քրիստոնէայ պետութիւն-
ները: Վէրաէօնի զաշնագրով կը
կազմուին Ֆրանսոյի, Գերմանիոյ
և Իտալիոյ թագաւորութիւննե-
րը: Աւատական պարոններ կ'սկը-
սին տիրել Եւրոպիոյ զանազան
մասերուն մէջ:

Ժ. ԴԱՐ

Նորմանները՝ Ռոլլոնի ա-
ռաջնորդութեամբ՝ Ֆրանսա կ'ար-
շաւեն և կը հաստատուին Նոր-
մանիոյ մէջ. Գանիացիք կը կռու-
ուին Անգղիա մայրուն բնակու-
թիւն հաստատելու. Գերմանիոյ
մէջ Քարլովինիկեան ցեղը կը վեր-
ջանայ և թագաւորական նոր ցեղ
մը կ'իշխէ. Ռթին կայսր կ'օծուի
և Իտալիա կայսրութեան մասը
կը կազմէ: Ֆրանսայի Քարլովինիկ-
եան ցեղին տեղ շիւզ Կապէթ
դուքսը թագաւոր կ'ըլլայ:

Արեւմտեան Եւրո-
պիոյ մէջ ժամացոյց
կը մտցուի:

Ոքսֆորտի համալ-
սարանը կը հիմնուի:

Ալֆրէտ Մեծ առա-
ջին անգամ Նաւա-
տորմիլ մը կը կազմէ:

Արաբական թուա-
նշանները Եւրոպա կը
մտցուին:
Քեմպրիճի համալ-
սարանը կը հիմնուի:

ԺԱ. ԴԱՐ

Գերմանական կայսրութիւնը |
ամենէն զօրաւոր պետութիւնն է
Եւրոպիոյ մէջ, առաջութեան կը-
ռինները կ'սկսին բուռն կերպով
Գրիգոր Է. Պապին և Հենրիկոս Դ.
կայսեր միջեւ. կայսրը՝ բանադ-
րուած և ամենէն բռնած՝ ստիպ-
ուեցաւ ներողութիւն ինդրել
Պապէն: Նորմանիոյ դուքսը Ռիչ-
երմ Անգղիոյ կը տիրէ (1066).
Գաստրիոյ թագաւորութիւնը
կ'ընդարձակի. դարուն վերջերը
խաչակրութիւնը կ'սկսին:

Երաժշտական ձայ-
նանշները կը հնար-
ուին:

Անուաւոր ժամա-
ցոյցներ կը մտցուին
Եւրոպա:

Ռոմանական լեզու-
ներով գրականու-
թիւն կ'սկսի:

ԺԲ. ԴԱՐ

Իտալական քաղաքները կը
կռուին իրարու հետ. Գերմանա-
կան կայսրութիւնը շատ տկարա-
ցած է, Գերմանիա կը բաղկանայ
անջատ պետութիւններէ: Խաչա-
կրութիւնը կը շարունակեն. Ի-
տալական հանրապետութիւնը
Վենետիկ, Ճենովա, Բիզա շատ
զօրացած են և ծաղկեալ վիճակ
ունին. Եւրոպա կ'սկսի դուրս ել-
նել Միջին դարու խաւարէն:

Շաքարեղէց կը մը
շակուի Սիկիլիոյ մէջ:

Ապակիէ պատու-
հաններ կը դորձած-
ուին Անգղիոյ մէջ:

Գալոցական փիլի-
սոփայութիւնը կըս-
կըսի:

ԺԳ. ԴԱՐ

Խաչակրութիւնը կը դադրին
այս դարուն վերջին կիսուն: Անգ-
ղիոյ մէջ Նորմանք և Անգղիացիք
կը մոռնան իրենց երկարատեւ

Ակնոյներուն գիւ-
տը կը կատարուի:
Ապակիէ հայեի-
ներ կը դորձածուին:

հակառակութիւնները. Մեծ սան-
մանագիրը Անգղիացւոց իրա-
ւունքները կ'երաշխաւորէ. Գեր-
մանիոյ մէջ կայսրութիւնը դարձ-
եալ կը զօրանայ Ֆրեաեքիկ Բ. ի
ժամանակ և երեք թագերը (Գեր-
մանիոյ, Արեւմուտքի կայսեր եւ
Սիկիւիոյ) կը միացնէ: Սպանիոյ
մէջ Կրանատա միայն մնացած է
Արագոն: Իմացական ընդհանուր
զարգացման շրջան մ'է այս. հա-
մալսարաններ կը հաստատուին.
Գերմանացի բանաստեղծներուն
և Գոթական սրբազան ճարտա-
րապետութեան դարն է: Ճին-
կիզ խան Մոնկոլաց կայսրութիւ-
նը կը հիմնէ:

Ժ Դ. Դ Ա Ր

Անգղիա և Ֆրանսա Հարիւր-
ամեայ պատերազմը կը մղեն,
Անգղիացիք կը քաշուին Ֆրանսա-
յի հողէն, Անգղիական լեզուն
իր արդի ձեւը կ'առնէ: Իտալիոյ
մէջ իմացական մեծ արթնութիւն
կայ, հանրապետութիւնները ի-
րենց ազգեցութիւնը կը կորսնցը-
նեն: Սպանիա մեծ պետութիւն
մը կ'ըլլայ. Գալմարի միութեամբ
Նորվեկիա, Տանիմարդա և Շուէտ
կը միանան: Օսման Ա. թուրքաց

Ռոճըր Պէյդըն եւ
Ալպէրթ Մեծ գիտու-
թիւն կը մշակեն:

Մարքոյ բոլոյ Ա-
րեւելեան Ասիա կը
կը ճամբորդէ:

Կողմնացոյցը եւրո-
պա կը մոցուի:

Վառօդ և թնդա-
նօթ կը դորժածուին
պատերազմի մէջ:

Անգղիական դրա-
կանութիւնը կ'սկսի.
— 2օրը:

կայսրութեան հիմը կը գնէ Բիւ-
թանիոյ մէջ: Այս դարուն վեր-
ջերը Լէնկթիմուր իր կայսրու-
թիւնը կը հիմնէ Ասիոյ մէջ:

Ռիքլիֆ Նոր կտա-
կառանը կը թարգ-
մանէ:

Ժ Ե. Դ Ա Ր

Աւատական դրութիւնը վեր-
ջանալու վրայ է. զօրաւոր ազ-
գային միապետութիւններ կազ-
մուած են Եւրոպիոյ զանազան
կողմերը: Թուրքերը՝ այս դարուն
կիսուն՝ Կ. Պօլսոյ տիրելով կը
ջնջեն Արեւելեան կայսրութիւնը:
Սպանիա՝ Սրակոնի և Գաստիլի
միութեամբ՝ մեծ պետութիւն մը
կ'ըլլայ: Կողմնացոյցին կիրա-
ռութիւնը կ'առաջնորդէ մարդիկ
հեռուոր ծովային ճամբորդու-
թեանց, նոր երկիրներ կը գտնու-
ին, Վառօդին դորժածութիւնը
պատերազմի մէջ՝ կը փոխէ պա-
տերազմելու արուեստը, տպագ-
րութեան գիւտը իմացական մեծ
յեղաշրջում յառաջ կը բերէ:

Տըպադրութեան
գիւտը:

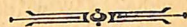
Յոյն փիլիսոփաներ
Իտալիա կ'ապաստա-
նին:

Ամերիկա կը գըտ-
նուի:

Ափրիկէի շրջանը
(Փորթուկալացւոց ձե-
ռօք):

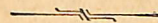
ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՆԻՒԹԵՐ

1. — Բարբարոսաց արչաւանքը ի՞նչ հետեւանքներ ունեցաւ :
2. — Քրիստոնէութիւնը ի՞նչ ծառայութիւն մատուց քաղաքակրթութեան՝ մեծ արչաւանաց ժամանակ :
3. — Բիւզանդական արքունիքը :
4. — Պաղտատի փառքը Արքասեանց ժամանակ :
5. — Շարլըմայնի կայսրութիւնը :
6. — Սաղեաութեան կարգը և պարտքերը :
7. — Աւատապետին կեանքը դղեակին մէջ :
8. — Միջին դարու դատարանները և մենամարտ :
9. — Արեւելքի խաչակրութիւնները :
10. — Տըւչութեան կռիւր :
11. — Զուիցերացի դիւղացիները :
12. — Հաւատաքննութեան տտեանք :
13. — Հանսէական դաշնակցութիւն :

ԲՈՎԱՆՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍՆ ԶՈՐՐՈՐԴ

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐ

Դաս	Երես
Ա. Բարբարոսաց արչաւանքը	1
Բ. Բիւզանդական կայսրութիւն	5
Գ. Արաբացիք եւ իրենց քաղաքակրթութիւնը	9
Պատմական կապ. Մերովինկեան եւ Քարլովինկեան հարստութիւնք	13
Դ. Կարոլոս Մեծ	14
Ե. Աւատականութիւն	18
Զ. Պապութիւնը Միջին դարու մէջ	23
Է. Խաչակրութիւնք	27
Ը. Քաղաքակրթութիւն Միջին դարու մէջ	32
Թ.-Ժ. Եւրոպիոյ քաղաքական վիճակը	36—42
1. — Գերմանիա	
2. — Ֆրանսա	
3. — Անգղիա	
4. — Իտալիա	
5. — Սպանիա	
ԺԱ.-ԺԲ. Օսմանեան Պետութիւն	42—49
Ամիտիումն .— Եւրոպա Միջին դարու վախ- ճանին	49
Համացոյց պատկեր	50
Խմբագրական նիւթեր	56

ԿԱՐԵՒՈՐ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

ՅՈՒՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵՆԷՆ

Երես	Տող				
9	11	Պելագոնէս	սկսեալ է կարդալ	Պելագոնէս	
»	15	Լակեդեմոն	»	»	Լակեդեմոն
15	16	Բազոս	»	»	Բազոս
19	23	Կառարչաւ	»	»	Կառարչաւ
35	5	Փոքր-Ասիոյ եւ	»	»	Փոքր-Ասիոյ
42	7	Աթինասայ	»	»	Աթենասայ
44	9	Թերացի	»	»	Թերացի
64	3	Ընթերցարան	»	»	Ընթացարան
73	4	Հիկտորի	»	»	Հիկտորի
74	11	Քսենոփոն	»	»	Քսենոփոն

ՄԻՋԻՆ ԴՈՐՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԵՆԷՆ

13	21	Ռափլենայի	սկսեալ է կարդալ	Ռափլենայի
----	----	-----------	-----------------	-----------

193

2073 13

